

Otrais izdevums; kompozitīva pilnīgi pārstrādāta.

Espeests Rud. Jēpes
pēstuvē, Zehsis.

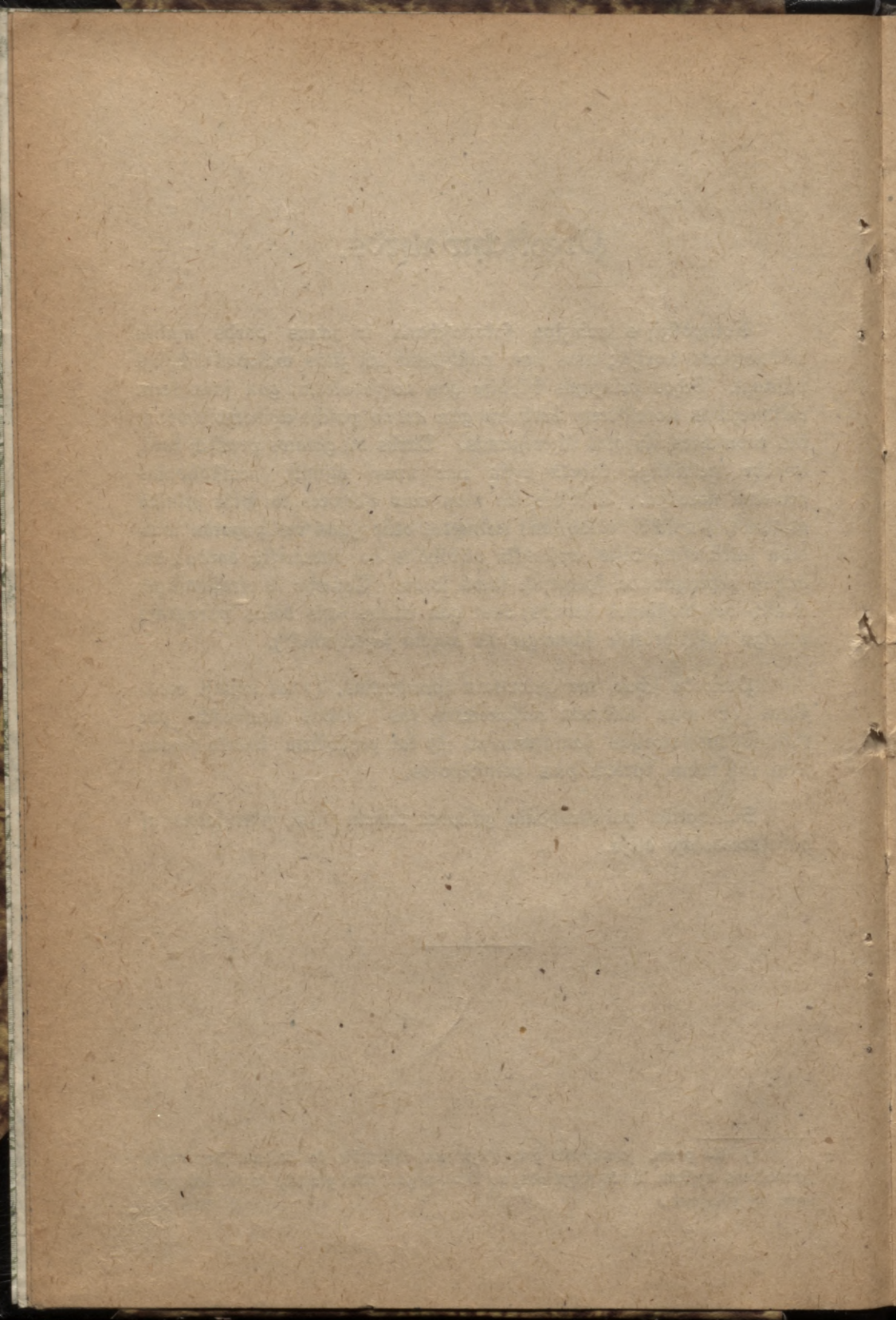
Preeſchwahrds.

Kompoſizijas prinzipu ſakopoſšana ir jauns darbs muſſu rakſtneezibas teorijā; man naw paſihſtami ari zitās walodās lihdsigi paraugi. Šhos prinzipus iſlobiju gan no ſenakeem, gan jaunakeem rakſtneezibas teoretiskeem darbeem, gan ari no paſcha apweenojumeem, ſas raduſchees, iſprotot ſazerejumus. Darbs bij gataws preeſch kara, tomehr nelaimigā ſahrtā krita par upuri ugunij, neatſtahdams neweena norakſta. Utiſihſtos, ſa man naw iſdewees to wiſā pilnibā atjaunot, ſewiſchi talab, ſa leelneeku, okupazijas un pagaidu wal-
dibu laiſā eſmu bijis apſtahktu aſbihdits no literariſkā darba; ari awotu nepeeejamiba ſpehlejuſi ſawu lomu. Tomehr ſa eeroſnajums wiſch beſ noſihmes nebuhs, ſaut gan iſkats ſchis daſas paragrafs pilnigu noſkaidrotibu ſaſneegtu tiſ weſelā ſazerejumā*).

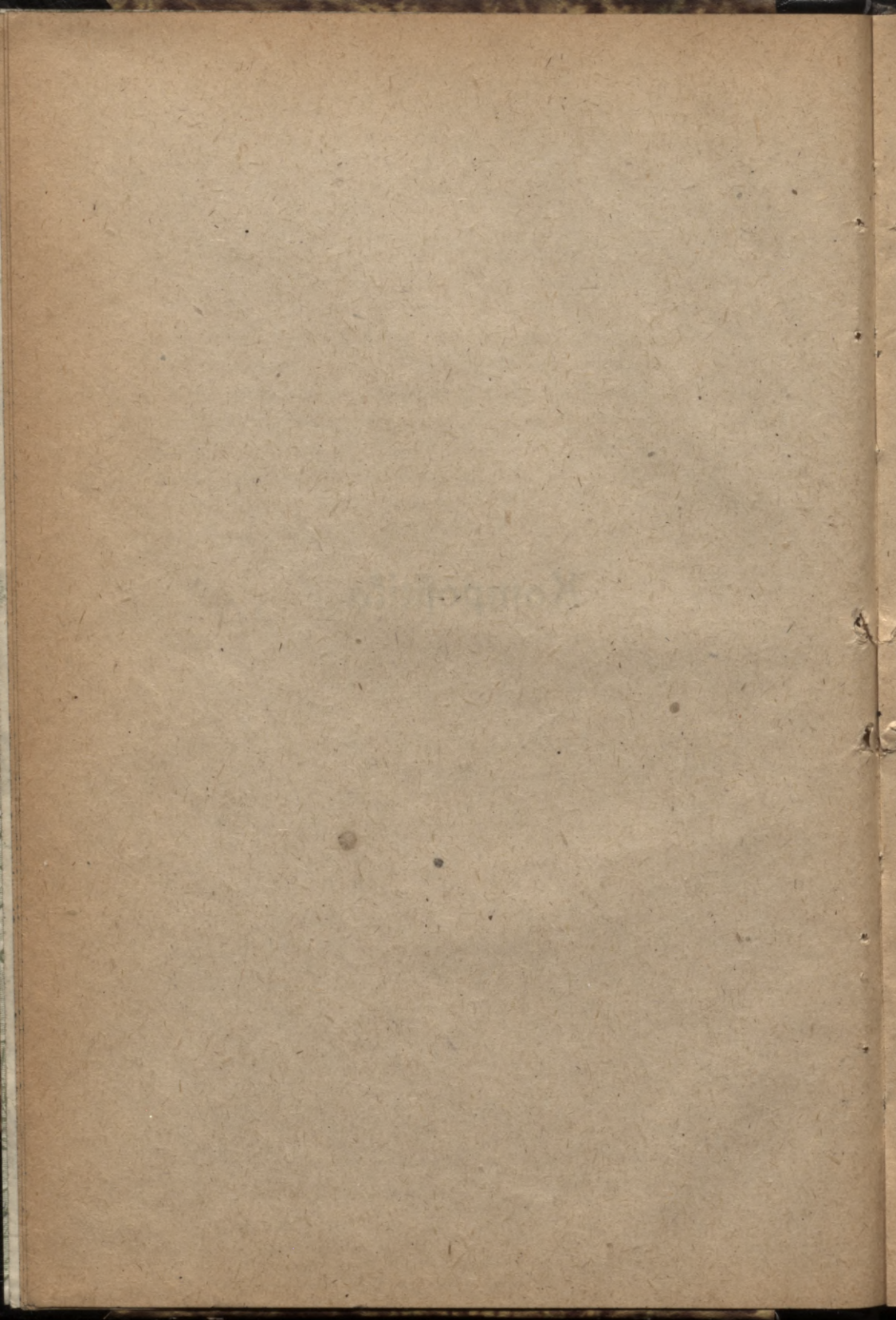
Peewedu ſchur, tur autoritatu ſpreedumus, 1) lai laſitaji eepa-
ſihſtos ar wiſu laiſmetu rakſtneekem, ſas galwas lauſijufchi par
rakſtneezibas teorijas jautajumeem, 2) lai peechſkirtu leelaku ſwaru
teem uſſkateem, fureem pats peeweenajos.

Sistematika pahrſtrahdata galwenā ſahrtā tiſai, ſihmejotees uſ
pahrſpreedofcho dſeju.

*) Kā peem. jautajums par dſeju un iſhtenibu, ſo krewu ſinatneeks
Zemlaſows apſkata diwos ſehjumās, no fureem gan tiſai pirmais (apm. 500 lpp.)
man bij peeejams.

Kompositifa.

§ 1. Preefšmets un eedalījums.

Kompositīva jeb **fastahdes mahziba** rakstneezības teorijā ir ta **winas** daļa, kura apflata šazerejumu eefšhejās ihpašības, tas ir **preefšmetu** jeb **tematu** (fifchetu), **šaturu** un **domgaitu** jeb **planu** (dispozīciju). **Wina** tātad eedalās trijās daļās: 1) par **preefšmetu**, 2) par **šaturu** un 3) par **domgaitu**.

I. Temats.

§ 2. Temats apšihmejums.

Par literatūras šazerejuma tematu var buht wifs, kas peeejams zilwefā atfinas ūpehjam, ar wahrdu — wifā (tā konkrētee, tā abstraktee) preekūmeti. Tematu ihūmā palaiūam iūūfā ūzerejuma **wirsrakūts**. Tas ir lihds ar to it tā ūzerejuma ihpafchš jeb frustamwahrds, kas to apūhmē, atūūfirot no ziteem ūzerejumeem. Pehz noūhmes wirsrakūtus waram apweenot ūahhdās kopās:

1) Par wirsrakūtu nemts kahds **ihpafchwahrds**, kas apūhmē waj nu ūzerejuma galweno perūonu, waj weetu, par kuru runā, waj kur darbiba noriūinajas. Tahdi wirsrakūti ir peem. Ūeedres ūzerejumam „Gauja“, Blaumana lugai „Indrani“, ūahūteem „Kaudupeete“, „Andrikūons“, Auūrina ūahūtam „Kaspars Gluhns“, Deglawā „Riga“ un d. z.. ūhee wirsrakūti pehz buhtibas ir wismaūaf iūteizosūhee, jo wini ūewi itin neūa neeetwer no tematiskā jehdūeena; tee noder tiū ūinamā ūzerejuma atūūfirūanai no ziteem.

2) Wirsrakūts war buht kahds **ūugas wahrds** waj to ūafopojums, kurūch apūhmē jau tematu pehz ūha jehdūeena ūatura, peem. Kaudūiūchu „Mehrneeku laiūi“, Doku Ūta „Mans dūihwes rihts“, Ūeedres „Semneeka dehls“ un ziti.

War ūhee abi wirsrakūtu weidi ūafopotees, peem. Pluhdona „Maūā Ūndulā (1) behrnibas atminas (2)“, Walda „Staburaga (1) behrni (2)“.

3) Wirsrakūts ūzerejuma galweno domu iūteiz **jehdūeenu** walodā, peem. Wainowūka „Muhsu telds muhsu nahūotne“ (domats ironiūki), Ūeiūena „Ūew nebuhs eefahrot tuwakā namu“. ūcho wirsrakūtu truhkums: 1) ūazeretajs, tā ūafot, aiūūeidsas pats ūew preekūchā, iūwedumu no ūzerejuma ūneegdams jau eepreekūch; 2) ja darbs ūazerets tehlū walodā, tad jehdūeeniūki iūūiūtais ūpreedums ar to neūafkan.

4) Wirsrakūts iūteiz galweno domu **tehlū** walodā. Ūeedres „Eihduma duhmōs“ apūhmē apūūakūtus, kahdi raduūchees, latweeūheem

paplafchinot ſawu darba lauku ſaimneezikā un garigā ſinā, tā ſafot, lihſhot lihđumu; Blaumana „Ugunis“ apſihmē kaiſlibu leefmu zilweku ſirdis, ſas ſpeesch winaus rihkotees pret prahta labako atſina; Blaumana „Salna pawafari“ apſihmē jaunibas behdas. Schēe wirsraſti ar ſawu ſimboľiſko noſihmi eeroſina laſitaja domas un eedomas un daſchreis dara ſaprotamaku paſchu ſazerejumu — kluhſt par ta neatnemantu datu.

5) Szazerejumam wirsraſta nemas **naw**, bet ta weetu iſpilda waj nu ſazerejuma pirmee wahrđi, waj wiſpahrigs apſihmejums, pee kahdas ſchķiras ſazerejumeem runā efoſchais darbs ſkaitams. Dee pirmās ſchķiras peefkaitamas wiſas tautas dſeesmas, ſas ſazeretas dſeedaſchana i, pee kuras newar wirsraſta iſleetot. Dee otrās ſchķiras ſkaitami daſchi dſejoli ar tahdeem wirsraſteem, tā: „Triolete“, „Sonete“ un t. t.

§ 3. Galwenās tematu atſchķiribas.

Eai kahdā weidā rakſtneeks buhtu faſtahđiis jeb ſafomponejis ſawa ſazerejuma wirsraſtu, tas tomehr tematu apſihmē loti nepilnigi, jo par weenu un to paſchu preeſchmetu war buht nemti daſchadi temati.

Teiſim, ſinamā ſazerejuma wirsraſtis ir „Ahbele“. No ta wehl newaram ſkaidri ſinat, kahds ihsti ſcha ſazerejuma temats. Waram domat, ka auťors uſnehmees iſteikt ahbeles ihpaſchibas: zil ſchis koks leels, kahds tam kopigais iſſkats, kahdi ſari, lapas, ſeedi waj augti; kahds ſtumburs un kahda ſakne (1). Zits temats buhs tam ſazerejumam, kura ſtahstis, ka ſinamā ahbele audſeta, ka un kur ta pahraſtahđita, ka kopta un kahđus auglus neſufe (2). Par ahbeli rakſtol, ſazeretajs war turet par ſawu uſdewumu iſſkaidrot, kahđu labumu ta atnes ar ſaweem augleem, fokū un lapām, zil leelā mehřa ta iſgresno zilweka dſihwes weetu un t. t. (3). Schim ſazerejumam zits temats, nekā agraf mineteem, kaut gan te tāpat runa par ahbeli. Tātad, peeminot tika preeſchmeta [wahrđu, wehl naw apſihmets pilnigi ſazerejuma temats; ka te redſejām, par weenu un to paſchu preeſchmetu war buht daſchadi temati. Pehz temateem eedala ſazerejumus trijās datās: 1) apraſtōs, 2) wehſtijumōs un 3) pahřpreedumōs.

1) Tahdu fazerejumu, furā usrahđitas saħda preefšmeta ihpaščibas, fauz par **apraštu** (1).

2) Szerejumu, kufš runā par pahrmainām, kas ar preefšmetu noteef, fauz par **wehstijumu** (2).

3) Szerejums, kas isfkaidro preefšmetu safarus, ir **pahrspreedums**, kā augščā (3) minetais, kufš isfkaidro, saħds saħars aħbelei ar zilwešu (ta atnes tam materialu labumu un ispuščko dšihwes weetu).

Uš pahrrunatā pamatodamees, nahšim pee atsinas, ka Wagela fazerejums „Einu saħds“ un Jštera „Aħbele“ ir aprašti, bet Teodora „Juris Neikens“, Raina „Karatmeita“ wehstijumi, un Doruka „Nuhfu ihpaščibas“, Barona „Latweefšu mahau kopejais raksturs“ pahrspreedumi.

§ 4. Aprašts.

Aprašts usrahda preefšmeta **ihpaščibas**. Bet tās daudsreis pahrgrosās. Tomehr, ja gribam šim pahrgrosibām sefot un tās usraštit, tad fazerejums nebuhs wairs aprašts, bet wehstijums: winšč runās par pahrmainām, kas ar preefšmetu noteef. Tadeht aprašts preefšmetu mums saħda tahdu, saħds tas ir sinamā azu mirkli. Kā glesna waj marmora tehls newar saħdit paščas kufstibas, bet tif no tās weenu azu mirkli, furā preefšmets saħw it kā pilnigā meerā, tā ari aprašts war saħdit tif tās ihpaščibas, furas preefšmetam ir apraštamā briħdi; tas ir kā fotografifšs azu mirkļa usnehmeens. Tafsču glesna un tehls war isfeift weenigi to, kas redsams, kamehr apraštīt war ne tika wišus jutefku eefpaidus (trofšni, gaisu, temperaturu, smarsčas un t. t.), bet ari juhtas, domas, apnefšanos.

Aprašts speħj tātad saħdit tif azu mirkli. Bet war buht tā, ka wišas preefšmeta ihpaščibas, ar furām rakstneefs grib eepafšstinat, neparahdās weenā momentā (azu mirkli); tad jaaprašta preefšmets ari, saħds tas ir žitā laikā. Sinamā preefšmeta aprašts tad buhs salifšs no atsewifškeem aprašteem, no fureem kafs tehlos weenu momentu. Tā temats buhs saħalijees galwenās dakās. Wairafu momentu saħopojums weenā fazerejumā war notift diwejadi: waj nu autors weenafršči nostahda weenu azu mirkli otram blokus, waj ari saħda, saħdas pahrmainas ar wiau waj preefšmetu noti-

fuschas starp abeem azu mirkleem. Pehdejā gadījumā, kad raħd'ias ari pahrmainas, naw wairs apraksts ween, bet ari wehstij.ms. Tā Jstera fazerejumā „Ahbele“, kura temats šadalās wairaf i alās, kā: ahbele ar seedeem, ahbele ar augleem un t. t., peħz seedu apraksta usrahditas pahrmainas, šahdas noteef šhini ahbeles datā (seedā), lihds isaug ahbols, fuesch tahšaf aprakstits.

Ņo weena azu mirkla apraksta fastahw Behrsina „Imatra“, Kaudsities „Dompejas musejs“. Turpreti Walda „Wafaras wafara“ apraksts fastahw no wairakeem momenteem.

§ 5. Wehstijums.

Wehstijums raħda pahrmainas. Tātad, zif aprakstam dariščana ar preefščmeteeem, tif wehstijumam ar pahrmainām — darbibu. Ja aprakstu peelihdsinatu leetu wahrdam, tad wehstijums japeelihdsina laika wahrdam. Kā musikā weena škana ween wehl nekā neisteiz, bet mums jafeko wišām winau pahrmainām, tā wehstijums wed lihds muhs preefščmetam wišās wina pahrwehrtibās. Winaš tadeħt ir dabigaks runas weids, nekā apraksts, fuesch gan grib tif weenu azu mirkli tehlot, bet nespeħj ta isdarit weenā azu mirkli, jo ar fazerejumu eepasihstanees tif pamāšām — lasidami; turpreti kā notikumi nahf weens peħz otra, tā tikai ari fazerejums tos speħj isteift. Aprakstot nekeef eeweħrots laiks, jo wišu usškata kā weenā azu mirkli pastahwošču; tešwarā ir telpa, kura eeweetotas aprakstamā datas. Wehstijums turpreti šefo laikam, kura pahrmainas noteef.

Šhās preefščmetu pahrmainas šahw šafarā ar winau ihpaščibām. Deem. ar gaisu pilditā telpā kriht (pahrmainas) tif tahds preefščmets, fuesch par gaisu šmagaks (ihpaščiba). Tadeħt daschreis, lai darbiba kluhtu šaprotama, jaeepahstas ar preefščmeta ihpaščibām. Tā wehstijumā nahf preefščā ari apraksts. Ņo otras pušes, pahrmainas, šas noteef ar preefščmeteem, dod ari jehdseenu par preefščmetu ihpaščibām. Ņu ir šaprotams, šadeħt par šawa fazerejuma tematu autori beešči ween neišwehšas tikai wehstijumu waj tikai aprakstu. Šahdi fazerejumi peħz winau temateem tad japeeškaita wehstijumeem waj aprakšteem, raugotees us to, šo autors turejis par šwarigako: eepasihstinat lastaju ar preefščmeta ihpaščibām waj pahrmainām. Šaprotams, ša war buht fazerejumi, kuroš

fwars listis tif pat us weenu, fà otu pufi. Tee tad peefkaitami tif pat labi apraksteem, fà wehstijumeem, peem. W. Eglites „Meschâ“.

Poruka dsejola „Mqqs fakit's“ tehlots tif notifikums, tur apraksta naw, tas ir tihrs wehstijums. Tautas dseefmâ „Upzeemojums“ fahfumâ aprakstita fehta, furâ weefi eebrauz („Diwu brahtu pagalmâ...“). Tas darits, lai fekojofcho wehstijumu par weefu eerashanos un fanemfchanu waretu flaidrak eedomatees. Schis fazerejums tâtad wairaf ir wehstijums. Pluhdons dsejola „Kekwiems“ wehsta, fà mironi wed us kapsehtu un aprof. Bet lihds ar to fcho dsejolu war uffkattit fà dsejneeka nahwes domu un juhtu, fo tàs rada, aprakstu. Tà fcho fazerejumu war peefkaitit pehz temata weenai waj otrai schkirai. Stalbe fazerejis dsejolu „Mans naminsch“, furâ stahsta stary zitu, fa appuschkojuschees jaunekki eet pa faulainu leelzefu, dseed un fluhpstàs. Tas ir wehstijums. Tatschu to dsejneeks rakstijis tif tadeht, lai wina weenmutigàs dshwes apraksts isnahktu spilgats. Tapat wehstijums par afaru riteschanu ir domats fà flumjo juhtu apraksts („Uftras no waigeem man ne noschuhst“ — man loti flumji weenmehr). Tà schis wehstijumu faturoschais fazerejums ja-peefkaita jau apraksteem.

§ 6. Pahrspreedums.

Pahrspreedums **iffkaidro** preefkchmetu ihpa-fchibas un darbibu. Tà winsch apstrahdâ apraksta un wehstijuma weelu tahlaf, iswefdams no to fatura wispahrigus flehdseenus.

Deemehram, K. Balodis fazerejumâ „Zilweki un klimats“ eefahfumâ atsauzas us wehstijumeem, fa zilweku nometnes fastopamas daschadàs semes jostàs. Turpat tahlaf winsch **iffkaidro**, fa zilwekam ar klimatu tahds fakars, fa tomehr wisos klimatòs iffkats zilweks newar dshwot. To winsch peerahda ar to, fa pahreja no weena klimata otrâ ne katreis panesama. Salihdsinot daschada klimata laudis attihstibas sinâ, autors nahf pee wispahriga flehdseena, fa mehreni flitâ klimata laudis pirmee wistahlaf tifuschki attihstibâ. Ka seemefòs kultura naw radufees, tam par zehloni esot tas, fa tur rupja jihna deht pastahweschanas aishnemot wisus zilweka spehtus, neatstahdama eespehjas augstakai garigai attihstibai. Karsto semju weegleem klimatifkeem dshwes apstahfkeem esot tàs fefas, fa tee pawedinot us flinkofchanu. Beidsot Balodis

istetz domas, ka leelais klimata eespaids us zilweku lihds ar isglitibu masinajeis; schai sinā fewischli leelu labumu zilwekeem atnesufsi dshwofku aplurinaschanas un ari ahrtneezibas lihdselku atihstiba.

Tatad pahrspreedums neiseet us to, lai tikai usrahditu faktus (to, kas ir); winsch tos wed eeffchligā **šakarā**: issklaidro weenus ar otreem, peerahda scho issklaidrojumu pareisibu, šalihdsina notikumus un ihpashibas, usrahda to zehlonus un fekas, dara šaprotamu to labumu waj šaunumu, kas no teem zefas u. t. t.

Pahrspreeduma autors palaišam peenem, ka preefšmetu ihpashibas un darbiba lastajeem jau pašihstamas. Tadeht winsch par teem fewischli nerunā, bet isnem no gatawā krahjuma tikai peemehrus, kuzi wina isteikumus apstiprina. Balodis minetā šazerejumā nemas waits newehsta, šahdas tautas kaut kur deenwidōs waj seemetōs dshwojuschas; winsch šaka: „Kā šinam, tad . . .“ Bet gadās ari, ka autoram jadibinās us wispahri nepasihstamām parahdibām; tad winsch eeweeto ari aprakstus un wehstijumus, peem. Mengelis „Akmenu oglēs“ par akmenogtu iszelschanos. No otras puses, eepasihstotees ar šahdas parahdibas pastahwešchanu, autors beeschi ween winu turpat issklaidro waj taiša par to wispahrigus flehdsēenus. Tadeht pahrspreedumi ihšumā atrodami ari aprakstōs un wehstijumōs.

Tā redsam, ka rakstneeki loti beeschi iswehlas par šazerejumu tematu ne tikai aprakstu, wehstijumu waj pahrspreedumu, bet šawee no šchos tematus kopā, lai tā wispušigā waretu šawas domas isteift, jo weens temats otru papildina, dara šaprotamāku.

1. Par pahrspreedumu jafauz šazerejums, kā peem. Mengela „Akmenogles“, jo tur issklaidrots, kā akmenogle war radit kusiņošču spēhku, kā šchis spēhks war tahšak pahrwehstees un t. t. . Tatschu winā atrodam ari ihšu šenlaiku mešchu aprakstu, wehstijumu, kā, wešeram, us laktas krihtot, iszetas šiltums un t. t.

2. Ahbeles aprakstam beigās Jsters issklaidro us ahbolu ihpashibu pamata to labumu, kuen šchis šols atnes zilwekam. Tā te aprakstā ir pahrspreedums.

3. „Rihmju fronikâ“ we hstits par to, fâ freewt eelenz Ter-
batu, furâ brunneeki duhschigi aistahwejuschees; mahzitaji gan zitus
flubinajuschi nepadotees, bet paschi mellejuschi, fur droſchaſ paslehp-
tees. To autors isſſaidro ar to, fâ mahzitajeem tas esot ſenſenais
eeradums, fura tee wehl lihds ſchim neefot atmetuſchi: flubinat zi-
tus, bet pascheem ta nedarit.

II. Sators.

§ 7. Satura weela.

Katram fazerejumam ir sators, tas ir, domas, ko autors issafa par tematu. Rakstnieks var domāt, ka aprakstāmam preefšmetam ir kāds ihpaščibas waj to naw, ka atstahstamā notikumā bijušas weenas. Taj otras pahrmainas, ka sinamām ihpaščibām un pahrmainām tahds waj zitads isskaidrojums.

Weelu, no kuras rakstnieks isloba fazerejuma satoru, tas ir isteizamās domas, wišč eeguht trejadā žetā: 1) no peedsihwojumeem, 2) no pahrdsihwojumeem un 3) no pahrdomajumeem — gan saweem pašča, gan ari zitu zilweku.

Par **peedsihwojumeem** šaulšim wišus tos nowehrojums, ko rakstnieks usnem ar saweem jutelkeem no dabas un dsihwes. Needre aprakstām „Gauja“ weelu šmeļis no ta, ko žiti un wišč pats redsejis.

Pahrdsihwojumi ir pašča rakstnieka dwehseles kustibas: juhtas, domas, kaišlibas u. t. t. Škalbe dsejola „Mans namišč“ isteiz štumjas, ko wišč pahrdsihwojis fewi.

Pahrdomajumi ir ta šakariba, kurā sawed rakstnieks peedsihwoto un pahrdsihwoto. Barons, islašijis latw. mahnus, tos pahrdomaja un atrada starp wineem to šakaribu, ka tee wiš dibinajas uš parahdibu weenadibas.

Awoti, no kureem rakstnieki šmel weelu, ir kotti bagati. Pirmais darbs ir — šasmelt ščo weelu. Tā rakstnieks šazerot eet pa to pašču žetu, pa kuru šawā attihstibā eet ikweens zilweks. Škatra garigā attihstibā waram nowehrot wispirms laišmetu, šad wišč grib galwenā šahrtā eepašhteas ar to, šas ir — winā darbojas išfinas šahre. Ščo laišmetu Andreews Needre istehlojis pašakā „Semneeka dešls“ pirmā nodatā („kodesā“): jaunelis jahj pašaulē eepašhteas wispušigi ar dsihwi — šakraht peedsihwojumus un pahrdsihwojumus.

Zilweki, kuru gara ſpehjas naw leelas, waj, kureem naw bi-
 juſe iſdewiba tās attihſtit, ſchim laikmetam daudſā ſinā pahri neteek.
 Wiſu muhſchu winās darbojas tikai faktu ſakrahſchanas kahre. Wini
 laſa laikrakſtu deenas notikumus un ſludinajumus. Stahtſti ſaiſta toſ
 tiſ tad, ja wini toſ ſaprot kà pateefus notikumus — atſewiſchſus
 faktus, tas ir, ja tee domā, ka wiſs aprakſtitais reiſ taiſni tā notijis.
 Ja autors teem paſihſtams, tad wini zenschas iſſinat, kurfch no pa-
 ſinām ir domats kà weena waj otra iſtehlota perſona. Uſtahtſtidami
 ſahdu notikumu, tee zenschas **atweidot** wiſus ſihſumus, aprakſtot
 mehgina uſrahdit wiſas preeſchmeta ihpaſchibas, nemekledami ne-
 lahdas eelſchſigas ſakaribas ſtarp tām. Zilweku uſ ſchahda attih-
 ſtibas pakahpeena rahda R. Blaumanis lugā „No ſaldenās pudeles“
 (Taufchſki). Ta paſcha rakſneeka ſtahtā „Andriſſons“ barons ſaka;
 „Runajat, tikai ihſi!“ Andriſſons atbild: „Semneeks (tas ir, maſ
 iſglihtots zilweks) ngw paradis runat ihſi.“ Tas noſihmē, ka wiſch
 no glabajamā eeſpaidu krahjuma neſpehji iſwehletees tikai to, kam
 ſakars ar patlaban pahrrunajamo.

Tā iſſatram zilwekam ſakrahjas beſgaligi daudſ nowehrojumi.
 Rakſneekam to ir wehl wairak, jo winam **nowehrotaja ſpehjas**,
 tas ir uſmaniba un atmina palaiſkam ir leelakas, neſā kauſchu wai-
 rumam: kas ziteem paeet garām nemanits, to rakſneeks beeſchi ween
 redſ. Uſpaſija (ar Gunaſ muti) ſaka: „Es wiſu trihſkahrt redſu,
 dſirdu, juhtu.“ Wiſus ſchos daſchados eeſpaidus rakſneeki zenschas
 atminiet. Ir paſihſtamas daudſu rakſneeku peeſihmju grahmatinaſ,
 kurās uſrakſtiti daſchadi nowehrojumi: ſihmigi iſteizeeni, ſawadi kau-
 ſchu rakſturi, daſchadi juhtu neſſanojumi un t. t..

Weelas eeguſchchanai no dſihwes rakſneeki ſeras ari daſchreiſ
 pee tihſcheem **mehginajumeem** jeb **eſſperimenteem**. Daudſreiſ
 behrneem jau peemiht wehleſchanās otru ſaitinat, baidit waj eepree-
 zet ar aplamu ſinu, lai nowehrotu, kà otrs iſturas ſinamo juhtu
 pahrnemts. Behni to dara neapſinigi. Rakſneeki, neraugotees uſ
 to, ka daſchreiſ ſchee mehginajumi tikumiſkā ſinā noſodami, ari
 winus iſſeetojuſchi. P. Koſte ſtahtā „Maldi“ iſtehlo zilweku, kas
 rahda aplamus zelus praſtajeem un wehro, kà tee iſturas, kad ſtaht-
 ſtitajſ tihſchām wilzinajas. Schahdu rakſneeku ihpaſchibu ſauz par
neroniſmu: kà Nerons aiſbedſinaja Romu, lai preezatos par leeliſko
 ainu, tā daſchreiſ rakſneeki ar noluhku nowehrot dara ziteem waj
 ſew zeefchanas.

Bes tam rakstneekem beeschi ween peemiht sawada spehja eeju-
stees otra dwehselê, fo sauz par **pahrneefoschanas** spehju. Pa-
teizotees schai spehjai, rakstneeks it kâ eeeet otra ahdâ, pahrdsihwo
femi, fo juht daschadi laudis. Raugotees us scho spehju, rakstneekus
war eedalit diwâs schirâs: **subjektiwôs** un **objektiwôs**.
Pirneem schi spehja masafa, un wini wiseem waroneem peeschir
wairaf waj masaf sawus pahrdsihwojumus. Pee teem jaskaita
Poruks, Skalbe. Pee objektiveem rakstneekem jaskaita tahdi
kâ Rud. Blaumanis, A. Austrinsch, P. Rosite. Pehdejais no teem
spehj eeffschigi lihdj dsihwot perfeeschu nabaga strahdneekam („Zeffsch
us paradisi“), kâ art milionaram. R. Blaumanis isjuht to, fo juht
wisdaschadakee laudis: jauna meitscha ar mostoschos mihlestitbu un
wezs wezis, kam wehl 70 gadus wezam eegribas prezetees (Eene
un Mahlneeks „Salna pawafari“), waj ari seewa, kas stahw sawu
kaislibu wasaras breedumâ (Kaudupeete); winsch isprot ir wezâ,
ir jauna Indranu taisnibu; ir godigo Gustu, ir palihduscho
Krustinu („Dasuduschâ dehlâ“); ir maigâs Ilsi un Indranu mahti,
ir skarbâs Matildi („Dasud. dehlâ“) un Madatu („Alisween lillâ“).

Çâ pa daschadeem zelem sakrahjas weela, kâ tautas dseefma
fafa:

Kâ bitite medu fuhja,
Çâ es — lauschu walodinas,

tas ir — isteizeenus, domas, juhtas — wisu, kas isteizams wahrds.
Rakstneeka apstinâ tâ krahjas milsigs eespaidu **juzellis** jeb **kaofs**;
ta ir weela, kura wehl naw fazerejuma feturs, bet kurai leela no-
sihme, faturu isstrahdajot. Spehja uftwert fadsihwê waj firds dsihwê
daschadus eespaidus ir tas pats, kas dabas pehtneekam labs sihf-
fkatis waj tahffkatis, kas palihdj eeguht weelu, dabu pehtot.

§ 8. Weelas pahrweidoschana.

Wiss sakrahtais weelas kaofs prasa milsiga garigâ spehka wina
usglabaschanai. Winsch nospeesch kâ smaga nasta zilweka apsinu.
Eai atweeglotu scho usnento eespaidu glabaschanu un ismantoschanu,
zilweks kexas pee weelas kahrtoschanas, jo iflatra kahrtiba spehku
aistaupa.

Es salifu wahrdu seedus,
Kâ pukites wainagâ.

Noteef parahdibu saweschana sakaribâ, dsihwes **isprata**, fo
Nedre attehlo „Semneeka dehla“ otrâ nodafâ („Kodelâ“); dsina us

ispratu istehlota ari Pluhdona „Utrattnes dehlâ“: „Schai pili, schai pili es gribu tift!“

Iffatrai parahdibai (preeffschmetam, notikumam) ir besgaligi dauds ihpaschibu. Pee mana loga aug osols. Winam patlaban ir tahds un tahds refnumms pee semes, tahds un tahds fruhfchu augstumâ, tahds wirs galwas; misa ar tif un tif finama weida plaisam; tif dauds winam faru, tif daus atfewischku lapu, no furam pirmai tahds weids, otrai druszin zitads, trescha masleet tahru eegrausta . . . un ta tahlaf besgaligi. Ja rakstneeks, aprakstot scho osolu, uffklatitu par sawu usdewumu usrahdt wifas scha osola ihpaschibas, winsch ta newaretu isdarit, jo scho ihpaschibu ir besgaligi dauds. Ja nu rakstneeka apsinâ glabajas eegaumejumi no daudseem osoleem, un winsch buhtu nodomajis lasitaju eepasihstinat ar osoleem, schos wifus eegaumejumus atweidodams, wina usdewums buhs wehl neifwedamaks. Winsch newarès ari isfert kaut furas osola ihpaschibas, bet iswehle buhs jataisa ar sinu. Winam wif osoli jafalihdsina — jamekle, kahdas ihpaschibas wifos kopigas, kahdas tif nejauschi weenam waj otram peemih. Peem., lapu waj faru fkaits, war teift, gandrihs nefad nebuhs diweem weenads. Ta tad par lapu fkattu nebuhs jarunâ — weens waj otrs fkaits ir nejauschiba. Refnumms weenâ waj otrâ augstumâ, weena waj otra faru kopa unt. t. t. tàs wifas ir nejauschas ihpaschibas, bes furam osols war buht. Turpreti ikweens osols fastahw no faknes, stumbura un sareem, furòs wasaru ir lapas un siples; iffattram lapas ir spalwweidigi plahfshinas, foks loti zeets. Ta rakstneeks, osolu eegaumejumus falihdsinadams, milfigi dauds nejauscho peeredsejumu atmetis, atswabinajis no teem sawu apsinu, ta atbrihwodams loti dauds gariga fpehka, kas isgahja winus glabajot. Kopigàs, fwarigàs (bes furam parahdiba newar buht), winsch apweenos. Schis apweenoschanas zelsch, kas ejams, usmeklejet fwarigakàs ihpaschibas, fauzams par **logisto** domaschanu. Bet parahdibu gariga apweenoschana war notift wehl zittadi: Auserlis osolus apraksta; „Osoli peekrastè breefmigi schnahz“ Osoli bes schnahfchanas ari war buht, jo schnahz wini tikai wehja. Bet kad wehisch puhfch, tad osoli schnahz dauds stipraf par ziteem kofeem, jo wineem sari dauds stingraki. Ta wehja osoli us mums schnahfchanas dehl labaf pasihstami, nekâ, peem., winu fastahwa deht (fakne, stumburs, sari). Schis ihpaschibas, bes furam preeffschmets war buht, bet furas, ja winas ir, us muhsu juteflee (azim,

aussim un t. t.) dara spilgtu eespaidu, tà radidamas apsinā dšihwu te hlu, fauz par **rafsturigām**. Tātad, apweenojot parahdibas, war kopot ari šho parahdibu rafsturigās ihpaščibas, no masaf rafsturigām atswabinot apsinu. Šhis ir **mahššlineezifšās**, (wahrdōs isteizotees dšejifšās šas ir mahššlineezifšās atšewišššs weids) domasšanas zefš.

Ubi šhee domasšanas zelt jeb metodes iseet us pafaules ispratu ar wismasašo garigā spēhka isleetojumu; tee dibinajas us Ernsta Maska atwasinato garigā spēhka taupiššanas likuma. Rastšneeks domasšanas panahšumus isteikdams šazerejumā, prepar (šagatawo) no dšihwes usnemtos eespaidus tà, lai nuhsu garigam organišman buhtu wisweeglak usglabajami un ismantojami. Parahdibu wisu ihpaščibu mehš tà tà tà newaram **atweidot**, šho ihpaščibu iswehle jau ir pahrweidojums. Otršahrt, buhtu pilnigi newajadšigs tašds dšihwes dubultojums. Rastšneezibas nošhme ir ta, ša wina, lai atweeglotu dšihwes parahdibu ispratu, tās pahrweido.

Šhai pahrweidoščanai — eespaidu šafahrtosčanai, parahdibas isprotot, ir tātad diwas puses: radšneezigo, šaderigo parahdibu patureščana — eespaidu **apweenoščana**, un nesaderigo iššlehgsčana — eespaidu **noššaidroščana**, jo ššaidrs, lihšs ir tas, šur naw nepeederigu pamatdalu jeb elementu. Tà, runajot par šatura iššrašdasčanu, apššatifšim wispirms, šas **apweenošams**, otršahrt, to šas ismetams — weelas **noššaidrojumu**.

A. Apweenoščana.

§ 9. Galwenās šatura atšškiribas.

Diwi dasšadee eespaidu pahrweidoščanas zelt jeb domasšanas metodes nowed pee diwejadām galwenām šatura šawadibām šazerejumōs, pee diwām šaturu weenibām.

Wemšim diwas šazerejumus ar weenadeem temateem — šeemas apraššs.

Dirmais:

„Seema šahšas 22. dezembri un beidšas 21. martā. Deenas šeemu ihšas, bei naktis garas Šaule mas šilda. Ušdeni aiššaluschi.

Semi flahj sneegs. Capu meschi faili; fluju fokt tumfchafâ krahsâ. Wifs tuffchs. Putnu leelums fîtâs semès, reds tif wahrnas, swirbutus, ftehrstites, siblites un schagatas“. Kà otu nemfim Blaumiana dsejolu „Auteem flahta baltu balteem“. Pirmais peemehrs runà par to, kad seema fahkas, kahdas seemu deenas un naktis un t. t.. Droschi ween, ari Blaumanim schis seemas ihpafchibas bij pashtstamas, tatschu winsch par tam nerunà; winsch stahsta turpreti par dabas flufumu seemâ, kas atgahdina meegu, par faules stareem, kuri nesilda, bet tikai apspihd fla preedes un t. t.. Pirmâ aprakstâ usrahditas f w a r i g a k â s seemas ihpafchibas, bes kuràm seema naw domajama. Newar pee mums buht seemas, kurai naktis buhtu ihfafas, nekâ deenas; newar pee mums buht seemas, kurâ nebuhtu sneega un ledus; turflaht tas wifs noteef tif seemu, ziteem gada laikeem naw scho ihpafchibu. Turpreti tahdas leetas, kas seemu w a r buht, bet fasto-pamas ari zitôs gada laifôs, naw minetas. Tâ daschreis seemu no mescha zelas dahmi, jo tad mehds fokus zirft un pee tam meschâ uguni kurinat. Bet seema war buht ari bes tahdeem duhmeem. Lai to waretu sinat, tad jasalihdsina wairafas seemas un jaewehro, kahdas winâm weenadibas — pastahwigâs ihpafchibas — un kahdas fawadibas — nejauſchâs ihpafchibas. Kas wifam seemam weenads, to autors paturejis un faweenojis kopâ, bet fawadibas atmetis.

Tâ ir fastahdits jehdseens par seemu. Scho dwehseles fpehju, kas starp zitu falihdsina preekschmetus, weenadibas fakopo un fawadibas atmet, fauz par prahtu. Tâ tad pirmâ fazerejumâ isteiktas domas, kuras lastajam dod jehdseenu par seemu. Autoram fazerot un lastajam ar aprakstu eepasfistotees, darbojas prahts.

Sawadak rihfojees Blaumanis. Winsch faweenojis seemas eesihmes weenâ paschâ seemas ainâ, ar wiseem sikhumeem, nejauſchâ m ihpafchibâm, kuras us wina nowehroschanas brihschôs darijuschas fewischku eespaidu, bet bes kuràm seema tomehr war buht, kâ to redsam no jehdseena par seemu (peem., pehrflas mirds kâ wisulischî; miglas kehmi zelas un flihst; putninsch tup us sara un t.). Kadeht schee sikhumi mineti? Tee preeksch seemas raksturigi, tas ir, seema war bes wineem buht, bet kad wini ir bijuschî, tad tee ir greesuschî stipri nowehrotaja wehribu us fewi, tee ir eespeeduschees wina dwehsele. War buht, ka tos wifus rakstneeks nowehrojis kopâ, kâ aprakstiis; bet drihsaf jadamâ ka peem. behdigo putniinu Blau-

manis redseja ne tajâ reisê, kad nowehroja feltam lihdsigo atspihdumu logôs un t. t.. Bes tam, bes schaubâm, daudsi nowehrojumi islaisi. Teiksim, tai brihdi, kad saule reeteja, kahds gahja pa zelu, un winu rehja funi. Bet rakstneekam schis nowehrojums bij jaislaisch, jo tas naw preeksch seemas raksturigs: jeta gahjei eet, un funi winus rej wisôs gada laifôs.

Wisas seemas raksturigàs ihpaschibas saweenotas kopâ tâ, ka winas fastahda weenu glesnu, weenu ainu, furu autors dsihwi eedomajees, it fâ to patlaban redsetu. Schi spehja, fura fastahda glesnas, skaidri eedomajamus, dsihwi preekschâ stahdamus tehlu, ir eedomu spehja jeb fantasija. Tâtad Blaumanis isteizis tif tàs domas, furas leef dsihwi eedomatees seemas ainu. Tam fazerot un lasitajam eepasihstotees ar wina raschojumu, darbojas se wischli eedomas.

Tâpat par notifumeem war wehstit un parahdibu sakarus isflaidrot gan tâ, ka par wineem dabujam jehdseenu (tos saprotam), gan ari tâ, ka tos, dsihwi eedomajamees.

Tâtad raugotees us fatura galwenâm atschkiribâm, fazerejumus war eedalit diwàs datâs. Tos fazerejumus, furôs isteizas **jehdseeniskâ** jeb **sinatniskâ** domaschana par preekschmetu ihpaschibâm, darbibu waj to sakareem (pahrspreedumâ), fauz par **profajisfeem** (tee peeder pee **profas**). Ja fazerejums rahda preekschmetu, winu darbibas waj sakaru **eedomu tehlu**, isteikdams **mahfleneeziskâs** domaschanas isnahkumu, tad tas ir **poetisks** (tas peeder pee **poesijas**).

§ 10. Abstrakzija un stilisazija.

Profas autors no besgaligâ katras parahdibas eesihmju wairuma nem tilai swarigakàs, wispahrigàs; bet ir no tâm tas katreis nem wisu. Ja tas buhs matematikis, winsch runàs tif par tâm ihpaschibâm, furas isteizamas flaitkôs; runajot, peem, par fokeem, tas usdos winu flaitu, garumu, resnumu, kubiskeelumu. Dabas sinatneeks meklès, fâ norisnàs fokôs dsihwibas daschadàs darbibas (prozesi): fâ tee aug, fâ baribu usnem, pee kahdas botaniskas fugas peeder un t. t.. Namdaris apflatis fokû noderibu buhwju darbeem, laul-faimneeks — fokû audschanu. Tâ neweens no teem nenems fokâ fâ wesela tehla, fâ ar azim usflatomas parahdibas, weenigi kahdas esam nowehrojuschî. Sinatneeka, jeb profajiska panehmeens tâtad

ir parahdibu **abstrakzija** — wiku gariga pahroweidošana no ušķatām par domajām.

Dsejneeks parahdibas saskano sīhmiģās ainās — tehlu sakopjums, kuras weeno tas, ka nemtas tikai saskanīgās preešķmetu raksturīgās ihpaskības. Apķatīsim daķhus dsejolu par nahwi. Pluhdonam ir weens tahds sem wirsraķta „Rekwiems“ („Damasam brauzat un klusu“), kurā dsejneeks nahwi istehlo kā fehrīgu ķķīrķchanos no wīsa, kas dšihwam biji miķķķ: no dabas, no brahta, no mahtes, no darba. U. Br-s dsejolā „Dauds smiltina wīku dsenata“ turpreti apwaino nahwes patihķamās ihpaskības — meeru, atpuhtu no atminām un zeribām — nahwes instinktu. L. Behrsinķķ ķazerejumā „Gul fawōs kapōs“ nahwes aina eeleķ wispilnīgako weenaldsību, kas wisķķarbaķ ķķķīr miruķķos no dšihweem, istehlodams, ja driķķstetu tā teikt, pilnīgu miroka gara stahwokli. Aspasiķas dsejolā „Es guļķķu sahrkā“ nahwe tehlotā kā speķķs, kas modina wisķķarstako dšihwības usleķmoķumu dšihwajōs. No daķķadām nahwes ihpaskībām ķatrs isķķķķķs tīķ saskanīgo un to kā ainuatkļahķ muķķu aķu preeķķā.

Eugas, kuras aptwer daķķreīķ weķelu ķilweķa muķķķu, parahda palaiķam to wīķu tikai iķķetrōs, peezōs sīhmiģōs briķķķōs — zehleņōs, kas wīķi kopā saktahda tikai diw waj triķķ stundas. Dšihwe tatsķķu rit nemitīģi; wīkā interesantais, eepehribas ķeenīģais isķķķķķs wiszauri; bet rakstneeks to falaķa un faleķ nedaudsōs sīhmiģōs ķkatōs. Sķķi rakstneeka darbība jaķauķ par **stīlīķazīķu**, kas ir tīķpat nepeķzeesķama dseķai, kā abstrakzīķa prosai. Aspasiķa ķawa dseķolu ķrahjuma preeķķķwahrđā ķaka, wīna esoi ķawus pahrdšihwoķumus stīlīķeķķe. Ķas jau pats no ķewis ķaprotams. Neķķīķeķa dšihwe naw dseķa, ta war buķt tīķ weeķa dseķai, ne ķaturš.

Romanōs (ķķat. sīķematiķķu) waj stahķtōs isķķatra nodata ir stīlīķeķa weenība, ķaut ķas par ķewi saskanōts un nosleģķģs. Ķā „Mehrneeku laīķu“ ķaturš eelķķķs wairakōs sīhmiģōs ķkatōs: ķrogā, beķķēs, meelāķā un t. t. (Sķķo stīlīķeto weenību ķahrtība un ķakarība apķķatīķa mahķībā par planu).

Starpība starp stīlīķazīķu un abstrakzīķu redsama no ķekoķōķā peemehra. Needre „Semneeka deķlā“ ķaka: „Ķad ķemneeka deķķs bij deķmit ģadus weķs, tad neweens ķōķs tam neķīķ par aģķķu; ķad

tam bij peežpadfmit gadu — neweens arlks nebij winam par smagu; kad wiņšch bij diwdefmit gadu wezs — tam nebij neweena dseefma fweſcha." Te ſemneeku ſehna dſihwi rakſtneeks ſtiliſejts trijōs poſmōs: 10 g. 15 g. un 20 g. . Jkkatrs laiſmets apſihmets ar ſawu glesnu: fokā kahpt, arlku zilāt, dseefmu dſeedat. Runajot nedſejſkā walodā — abſtragejot — tas pats, tiſai iſnihžinot weſelo glesnas eepaidu, buhtu iſſakams: apmehram lihds 10 dſihwibas gadam, ſemneeku behni palaiſkam eepaſihſtas ar wiſām wīnu apſahrtnes rotakām un iſpreežām; lihds 15. gadam tee eemahžās wiſus darbus, bet lihds 20. gadam teem wiſas ſemneeku domas, paſaules uſſkati ſinami.

§ 11. Pateefigums un dailums.

Wajadſiba abſtraget un ſtiliſet iſaug no ta, ka neſafahrtotais nowehrojumu kraħjums noſpeeſch apſīnu. Šchi noſpeeſtiba parahdās kā nepatiħkamas juhtas. Ja neredſam jehdſeeniſkās ſakaribas ſtarp parahdibām, tad mozoſchās juhtas ſauzam par **intelektualām** jeb **prahta** juhtām (jeb teoretiklām emozijām); žitadi tās ſauz par loģiſko ſirdsapſīnu, ja neredſam tehliſkas, uſſkatamas ſakaribas, tad muhs moza **eſtetiklās** jeb **dailuma** juhtas, (aiſſaharta garſch a — eſtetiklā ſirdsapſīna). Te Šchis juhtas parahdās ſawā nepatiħkamā, (negatiwā) weidā. Turpreti, ja ſtarp jehdſeeneem ſakariba jeb weeniba nodibinata, ja flehdſeeni weens ar otru ſaiſtās ſaſtanigi, tad juhtam preeku — domu ſklaidribas preeku; tā darbojas poſitiwās intelektualās juhtas. Kad daſchado tehlu juželis noſklaidrots ſaſtanigā ainā, tad ſchis ainas rādītās patiħkamās juhtas ir eſtetiklās emozijas poſitiwā weidā. No jehdſeeniſkās neſaſtanas uſ ſaſtanu muhsu dwehfelt aiſweda **prahts**, kas neſaſtanu nowehrſa; tas ir ari ta mehraulka, kas pahrbauda, wai ſaſtana panahkta. Prahts rada jehdſeenus, tos ſaweeno par ſpreedumeem, no ſcheem atwaſina prahta flehdſeenus, peħdejos ſakopo ſinatnē*). Tehlu juželī noſklaidro, apweeno **fantafija** jeb eedomu ſpeħja. Ko atmīka ir eegaumejuſe un glabā, fantafija pahrſtrahdā; ta waj nu nem daſchadu atminamo

*) Saweenojot jehdſeenus „ſneegs“ un „balts“, iſnahk ſpreedums: „Sneegs ir balts“. Nemſim diwus ſpreedumus: 1) Wiſi žilweki ir mirſtigi. 2) Jahnis ir žilweks. No teem war atwaſinat jaunu: „Čatad Jahnis ir mirſtigs“. Šchis tad ir prahta flehdſeens. Čahdu prahta flehdſeenu, kā ſche, kad no wiſpahrīgā (wiſeem žilwekeem) ſpreeſch par atje wiſchko (weenu žilweku Jahnī), ſauz par deduſzi ju. — Wiſi ſpreedumi un flehdſeeni peem. ar ſkaitteem ſaſtahda kopā ſinatni — aritmetiku

tehlu datas un tās faweenō par weenu, waj ari paleelina waj pamašina weenu pašchu tehlu wai ta dafu skaitu. Pirmā zekā fantastija radijuse welna tehlu, furam weena gaita, otra sirga kahja, lopa aste un rāgi, bet zilwēka feja. Otrā zekā eedomu spēhja radijuse milšchu un ruškīšču tehlu, kà ari zilwēkus ar weenu azi peerē, daudšam rokām; iščuhšču, furai nozirštās galwas weetā ušaug wairaf jaunās un t. t. Waj darbs isdeweēs, to mehrojām ar muhšču estetiskō garšču. Šche tātad wahrdu „garsča“ šaprotām zitadi, nekā frantschu rakstneezibas teoretiskī Marmontels (1719—1799), un Lagarps (1739—1803), kuri sem wina šaprata „peeklahjibu juhtas“ (sentiment des convenances).

Logiskō šašlanu (starp jehdseeneem šawā starpā un nowehrojumeem) šauzām par **pateēšibu**, estetiskō par **dailumu**.

Tātad no profas darba, kurā ispausčas jehdseeniskā domaščana, mehš prasām, lai tas buhtu pateēšs; no dsejas darba — lai tas buhtu dailšč.

Tā kà isprast nosihmē redset šakaribu, tad waram teikt, ka tāpat kà šinatniskā, ari tehlikā domaščana ir dšihwes **isprasčanas akts** (darbs).

Bet daudšreiz teek isteiktas domas, it kà dsejisfeem šazerejumeem newaretu buht tās nosihmes pee ihštenibas isprasčanas kà profajisfeem, jo pirmee esot isdomati. Tā naw.

Par greeku mahššlineeku Sewkšišu rakstneezibas teoretiskīs Batte (1713.—1780.) atšahšta, ka tas, lai raditu Weneras tehlu, šameklejis wifas pilšehtas škaistules un no šatras noškatišis škaistako dafu. Šihdšigā šahrtā radušchees ari literariškee tehli. Naw jadomā, ka tairni tahds Šwaukšts un Peetufs, šahdus tos istehlo kaudšites „Mehrneeku laikds“, jau šawā laikā Deebalgā dšihwojušchi. Naw ari jadomā, ka wixu šawadibas autors isgudrojīs. Pee weena zilwēka rakstneeki noškatišās walodas kropoščanu wahžu wihsē, pee otra azis krihtošču šabatās drahnas plahtiščanu, pee tresča — garu šehdi bes pulšstena, pee zeturtā — širgu treekščanu. Šhis ihpaščibas dsejneeks šaweenoja weenā tehla — Šwaukštā, kurušč nu šihmejas gan us to, šam šehde, gan širgu treezeju, gan šarkanās šabatās drahnas plahtitaju. Tahds tehls gan šihmejas us daudseem, bet ne ar weenu pilnigi nesakriht: warbuht tam, šam garā šehde, širga un šabatās drahnas nebij.

Bet talab ſchis tehls naw tahtaf no ihſtenibas, nekà jehdſeens Uri ſinatniſkà pateſiba naw burtiſki ſaprotama. Nemſim jehdſeenu „foks.“ Winà neeetiſpſt aiſrahdiſjums uſ wina lapu weidu: waj tàs ir ſflujaſ, waj paraſtàs lapas. Bet waj war buht foks, ſuram naw biſis ne lapu, ne ſfluju? Tà jehdſeens „foks“ neſakriht pilnigi ne ar weenu foku, ſaut gan ſihmejaſ uſ wiſeem; wehl wairaf: wiſpahriſi foka nemaſ naw! Ir tiſkai ſchis oſoſ, ta preede. Tas pats ir ar ſinatnes liſumeem: aplam eedomatees, ka dabas liſumi paſtahw, waj mehſ tos ſinam, waj ne. Dabas liſumi ir tiſkai muhſu apſinà. Dabà ir tiſkai atſewiſchki fakti. Kai labaf waretu ar wineem riſkotees, mehſ iſleetojam ſinamus domaſchanas panehmeenus, ſurus ſauzam par dabas liſumeem.

Ja teiſtu, ka dſejifſteem tehleem preeſch muhſu domaſchanas talab maſaka noſihme, nekà ſiniſteem jehdſeeneem, ka tee fakti, ſurus apweeno ſchis tehls (peem. Schwaufſts), wairſ neatkahrtoſees, tad tiſ pat labi waram teiſt, ka neatkahrtoſees ari neweens fakts, no ſureem dabas ſinatneekſ atwaſinaja ſawu liſumu. Winu noſihme ta, ka buhſ lihdſtigi fakti. Dſejas tehls eetwer ari wiſpahriſilwezigas ſawadibas, tas talab tà pat apweeno ari tàs parahdibas, kaſ wehl buhſ.

Kad ſinamais dabas liſums neſaſkan ar jaunnowehroteem fakteem waj ar ziteem liſumeem, tad ſakam, ka tas naw pareiſſ. Ja dſejas tehloſ naw ſaſkanas, tad ſakam — wini naw daiſi.

Dſeju kà lihdſekli iſteikli daiſumu peeſkaltàm pee mahſlam.

§ 12. Dſeja kà mahſla.

Mahſlu pirmsahſumi meſlejami pee pirmsatnejàm tautàm. Tur minas parahdàs daſchadòs meeſas iſdaitojumòs: eegreeſumòs ahdà (tetoweſchanà), freklu leetoſchanà, daſchadà matu ſakepinajumà un t. t.; tad apgehrba iſrotajumòs, darba riſtu iſgrefnojumòs. Winas te ſaiſtàs ar preeſchmeta derigumu. Pat maſ attiſtiſtiſ muhſlaiku ſemkopiſ atradiſ daiſumu tiſkai ar auglibu bagatà dabas ſlatà. Tà zilwekam, eſot uſ ſema attiſtiſtibas pakahpeena, daiſuma juhtas ſaiſtàs ar deriguma atſinu. Taiſchu jau ari te eeſpehjamſ atſchirt to ſpehju, kaſ atſiſht derigo (prahts) no tàs, kaſ leeſ ſajuiſt patihſlamu uſbudinajumu, uſnemot daiſuma eeſpaiduſ (daiſuma juhtas). Ja, peem., meſchonis apmeerinats

583-313

ar ſawu meefu tikai tadeht, ſa wina deriga zihnā deht paſtahwe-
ſchanas (meefa ſtipra, wingra, weſela), tad winam wehl ſche naw
eſtetifko juhtu; tās ir tif tad, ja wiufch patihkami ufbudinats ſer-
mena, apgehrba waj rihtu deht neraugotees uſ to, zif tee noderigi
ſawam uſdewumam. Bet pee meſchona abas ſchis dwehſeles dar-
bibas wehl paſtahw kopā. Ja, fokū uſluhfojot, mums preeks par
to, ſa tam patihkams iſſkats, un ja neleekam ſwara uſ ta, zif ſchis
foks noderigs, tad muhſōs darbojas eſtetifkās juhtas. Tad eſam
uſtwehrufchi tikai redſami ſaſſlanigo fokā tehlā, eſam domajuſchi
mahſſleneezifki.

Minetōs meſchonu iſrotajūmōs jau ir mahſſlas elementi. Par
mahſſlas darbeem tos tomehr ihſtā noſihmē newar ſauft, jo te dai-
lums iſleetots tikai ſā derigā peedewas un ſā tahds ir par dauds atka-
rigs no preeſſchmeta wiſpahrigā eerihkojumā, ſas ſtahw ſakarā ar
ta noderigumu. Tapat ſkaiſta iſtabas leeta, glihts apgehrbs waj
apawis, jauſs dahrſs un i. t. naw mahſſlas darbi ihſtā noſihmē.
Ihſts mahſſlas darbs ir tahds, kureſch radits tikai ſā daiſuma iſ-
teizejs, kura neſaiſta nekahdi praktiſti noluhki. Tadeht mahſſlas
ſauz par brihwām.

Tee pamati, uſ kureem mahſſlineeks rada apweenojumus, war
buht iſſkatram daſchadi. Iſſkatram ir ſawads nowehrojumu krahjums,
iſſkatram ſawadi peedſihwojumi, pahrdſihwojumi un pahrdomajumi.
Tā mahſſlas daſchadiba atkarajas no ta, ſo no dſihwes nem un
ſā to apweeno. Tas wiſs atkarajas no rakſtneeka ihpatnejām ſa-
wadibām, no wina indiuidualitates, kura tad mahſſlas darbā
atſpogutojas. Tā mahſſla kluht indiuiduela, tas ir, ta atſpulgo
iſſkatra mahſſleneeka garigās ſawadibas. Uri itweens laikmets uſ-
ſpeeſch ſawa laika mahſſlas darbeem ſawu ſihmogw ſakarā ar to,
ſas wiſwairaf ſawitkojis lauſchu prahtus. Tā ſengreeki bij meeſas
daiſuma zildinataji. Wina tehlōs ſchis ſkaiſtums eetehrpts. Wehlat
ſem kriſtigās tijibas eeſpaida leelako ſwaru lika uſ dwehſeles ihpa-
ſchibām, kuras atſpogutojas ſejā, waibſtōs. Tadeht ſcho laiku gleſ-
nas rahda dſiku dwehſeles dſihwi, kamehr greeku tehlu ſejas maſ
fo iſteiz ſchini ſinā.

§ 13. Proſa un poeſija.

Proſa un poeſija parahdibas apweeno un noſſaidro wahrdiſkōs
ſajerejumōs.

Iščķiribas kopā sanemtas buhtu šķis.

1. Prosa sakopo parahdibu **īvarīgatās** eesihmes, radot **jehdseenuš**, kas išeet uš **abstrakziju**.

Poesija uštwer **raksturīgatās** ihpaščības, weenojot tās **tehlōš**, tā panahfdama dšihwes **stilizaciju**.

2. Prosu fajzerot, darbojas galwenā fahrtā **intelektualās** juhtas (logiškā firdsapšina) un **prahts**.

Dšejojot darbojas wiswairaf **estetiskās** juhtas (dailuma firdsapšina) un **eedoma** jeb **fantazija**.

3. Prosa, dšihwi isprotot, rada **domajamu** šaščanu — **pateefigumu**.

Poesija išeet uš **juteklīgās** (tehliskās) šaščanas radiščanu — **dailumu**.

§ 14. Apweenojuma ahrejā forma.

Ja rakstneeks isteiz domas weens pats no fewis, nepeewesdams zitu personu nepahrgrositu wahrdu, tad tahdu isteikšmi fauz par **monologisku** jeb **weenrunas** isteikšmi.

Juhras dšeesma.

Dušet pehž gadu tuhštostšeem daudš
Wilnis grib kluš, kluš.
Ehnatnā pusnakts kad meeru fauz.
Tel winsch uš semes puš.

Baltā smilts buhš spilwentinšč,
Kur winsch galwu loķa;
Meegā to glahstis — zere winsch —
Semes mahtes roķa.

Waj tad, pusnaktij suminot,
Juhrat dušet kahds dewis?
Meera newar šchuypulis dot,
Kam naw meera eekšč fewis.

L. Behršinsch.

Šhini dšejolā naw peewesti neweenas personas runatee wahrdi. Ko autors šaka, to winsch šaka til weens pats no fewis: šķis fajzerejums šarakstis **monologiskā** formā. Winā mehds fajzeret palaiķam aprakstus (Silina „Inflantija“, Blaumana „Seema“, Needres „Gauja“) apzerejumus*) (Mengeķa „Uķmeau ogles“, Balošča „Šilweķi un klimats“) un zitus.

*) Tā fauz fajzerejumu, kurā peerahda kahdas domas par pareiķam waj aplamām.

Puisens un olina.

Puisens: Olina juhmalä, kã tu tif gludena?

Olina: 'Wikni man' tuhlfstoschlahrt schurp un turp mehtaja.

Puisens: Kaut tãpat sphdetu man ar' reis swahrzint!

Olina: Negul' ween aiskrahfne, teeschãm to panahfñ.

J. Weikens

Schis fazerejumus fastahw no puisena un olinas wahrdeem: te peewesti wairaku runataju isteizeeninepahrgrositã weidã. Tahdu apweenojuma formu sauz par **dialogistu** jeb **farunas** formu. Schã farakstitas wifas lugas (peem. Blaumana „Dasuduschais dehls“, Aspafijas „Waidelote“, Raina „Dusidealists“), kã ari dsejoli (peewestais Weikena, Teodora „Eaimes mahte“, Pluhdona „Dehslam us augstfklolu aisejot“). Daudsreis stahstõs un zitõs lihdsigõs fazerejumõs rakstneeks peewed peemineto personu farunas. Tã kã ari te fastopami wairaku personu (aprakstãmo un rakstneeka) isteizeeni, tad ari schi ir dialogiskã forma. Sewischki senaf dialogiskã formã mehdsã farakstit apzerejumus peem. Platona dialogi, starp kureem ir ari tee par dsejas nosihmi („Hippijs“, „Fedrus“, „Jons“); slawenee Petrarkas dialogi („Par pasaules nizinaschanu“) istehloja farunu starp zilwekeem, no kureem weens aistahweja autora domas, kamehr ziti zentãs tãs apgahst, lihds beidsot autora usflatu aistahwis pahreelinaja pretineekus par famu domu parelsibu. Uri wehlfakõs laikõs ir dialogiskã forma beeschi schã isleetota (Weikena „Saruna“ [starp mahjitaju un dakteri]).

Daschreis rakstneeks sawas domas issaka wehstulõs, kuras it kã buhtu rakstijuse kahda persona otrai. Schi ir **epistoliskã** jeb **wehstuku** apweenojuma forma. Apfischu Jekabs farakstijis wehstuku weidã daudsus apzerejumus, kas isdoti sem nosaukuma „Wehstules is tehwijas“, kuras it kã buhtu zehlfuchãs, farakstotees kahdam Jahnim ar wina draugu Jekabu. Par paraugu war noderet fazerejumus „Darbs un atpuhta“, kas nemts no schim wehstulõm. Epistoliskã formã faraksta ari weselus stahstus, kahds ir peem. „Uolahdejums“, ko fazerejis Seltmatis. Horazijs sawas domas par dseju ari isteizis wehstules weidã, kuru winsch it kã rakstijis Difoneem.

Beeschi weenã un tai paschã fazerejumã fastopam diwas waj wifas trihs ahrejãs weenibas formas. Stahstõs, pasafãs, fabulãs

(t. ir isdomatu notifikumu atstahstijumā ar pamahzibu) beeschi mainās monologiskā forma ar dialogisko: rakstneeks stahsta kaut ko weens pats un tad peewed nepahrgrositā weidā wairaku aprakstamo personu runatos wahrdsus. Eugās starp farunām (dialogeem) nahf weetas, kur runā tif weena persona pate ar sewi. Schee ir monologi, bes kureem gan jaunakā laikā rakstneeki mehgina istift, jo tas ir nedabigi, ka wesels zilweks runā weens pats ar sewi. Daschās lugās tā ari stahstōs peewestas wehstules, kuras kahds fanem un lasa (epistoliskā forma).

Tā Kaudsichu stahsts „Mehrneeku laiki“ eesahklas ar dialogu. — krustmeitas faruna ar krustmahti, bes autora wahrdeem. „Tā farunajās abas zekineezes“ ir eesahkums gabalam, kas farakstits monologiskā formā: te autors (fazeretajs) runā weens pats, aprakstidams farunu beedrenes un winu darbibu. No wahrdeem „Zelfimees nu“ nahf atkal dialogiskā forma, tif druzjin sawadaka: te bes farunas beedru wahrdeem ir ari autora passkaidrojumi.

Sazerejumi, kuros mainās daschadās formas, fazereti **jauktā** ahrejās weenibas formā.

§ 15. **Sakara weeniba.**

Par ahrejo weenibu leelakā swarā ir eeskhejās weenibas: sakara, nokrahšas un samehra weenibas.

Profajiskā fazerejumā jehdseeni un dsejiskā tehli nepaleef iffats par sewi. Wini teef apweenoti par tahdu weenibu, kas aptwer wisu fazerejumu. Sakaru, kas pastahw starp wisām fazerejumā isteiktām domām, sauz par **ideju**. Ta ir it tā fazerejuma dshwiba: tā pehdejā weeno wisus organisma lozektus dshwā kopdarbibā un peeschfir iffatram no teem sawu nosihmi, tā ideja saista wisas fatura fastahwdakas par weenu weselu weenibu.

Barona fazerejumā „Latw. mahnu fopejais raksturs“ wisus spreedumus fatur kopā ta doma — fazerejuma ideja —, ka latweeschu mahni dibinās us parahdibu weenadibas. Needres fazerejuma „Gauja“ faturu apweeno Gaujas upes geografiskais jehdseens. Raina poetiskā fazerejuma „Lauštās preedes“ ideja ir spreedums, ka daschreis dshwē tas pats spehks, (wehisch) kas nesauj pehz mehrka (tahles) teektees, palihds scho mehrki drihsat kasneegt: domata pahrleeziga

warmahziba, fura issauz fazelschanos pret winu un sekimē atfwabinaschanos no tās.

Pehz winu raschanās idejas war eedalit diwā sčkirās. 1) **diskursiwās** (jehdseeniskās) domaschanas zelā atrastās un 2) **intujitiwi** — neapfinigi radusčās. Pirmā fahrtā ir radusees ideji sčhe minetam Barona fazerejumam. Sčahdas idejas rakstneeks atwasina no winam peejamās weelas pehz jehdseeniskās (logiskās) domaschanas likumeem. Turpreti tee apstahlki, kurōs noteek intujitiwa sčakaribas aptwersčhana, war buht soli dasčadi. Wispirms, wajaga eedsimtu un peeteekoschi iskoptu gara dahwanu. Bes tam intujizija darbojas tif fewisčki mosča gara slahwolka brihsčōs. Beidsot, parahdibu sčakaru intujitiwi aptwert uswedina daudstreis lahds sčhks nejausčs atgadijeens. Deem., Ūjtonam eerosinaja peewillkschanas likuma atklahschanu no ahbeles krihtosčs ahbols. Intujizija nepeezeesčhama neween jaunu dobas waj zilweku dsihwes likumu atklahjejam, bet ari dsejneekam^u un tekniskam (maschinu, weelu, darba weidu) isgudrotajam. Palaiskam intujitiwi radusčās idejas wiseem eewehrojamaakeem dsejas darbeem. It kà paschi no fewis dwehsele glabajamee nowehrojumi usreis nostahjas gara azu preeksčhā skaidrā sčakaribā. Gele, sčapogajis westi ne tajōs zaurumōs, kas pret katru pogu, reds sčhini notikumā lihdsibu ar wiseem teem atgadijumeem, kad lahdam, kas sčehtris pirmo soli aplam, jarihkojas ari tahtak nepareisi, un issaka to masā fazerejumā (aforisēmā): „Usmanees! ja sčapogasi pirmo pogu aplam, zitas buhs japoga tāpat“. Dsejneeks intujitiwi aptwehra sčha neezigā notikuma weenadibu ar daudseem sčwarigeem.

Tā profā, kà poesija atrodam fazerejumus, kuru sčatura weeniba radusees zitadā zelā. Teiskim, ir sinatneeks kuras patiktos, ja ta tauta, pee kuras winsch pats peeder, buhtu slawena. Winsch grib rahdit, ka ta, teiskim, sčehlejuse wehsture leelu loniu. Ūu winsch mellē wehsture pehz fakteem, kas to apstiprinatu. Warbuht winam dasčus isdodas sameklet. Kaut gan to wairums runatu wika domām preti, winsch tos noklusē. Sazerejumus, kas iseet ne us parahdibu sčakaribas atrašchanu, bet us eepreeksč fastahdita sčpreeduma attaisnosčhanu, sauz par tendenzioseem. Tātad **tendenge** ir fazerejumōs tahda sčakariba, kas naw ne diskursiwā, nedz intujitiwā zelā iswesta no fakteem, bet gahjuse teem papreeksču. Saprotamis, tendenziosam darban: naw nosihmes pateesibas un daituma melesčhanā.

Awischneezifke raksti mehds buht gandrihs weenigi tendenziofi. Awischneeka spreedums par dsihwes parahdibam aifween jau eepreeksch gataws. Runajot par kahdu notikumum, wiasch mekle tif tas eefihmes, kas wina usflatus apstiprina un pretineeka apgahsch. Zita wirseena awischneeks tur beeschi ween atradis peerahdijumum pretejani domam. Tas talab, ka awischneezifko fazerejumum noluhks naw nedf pateesibu, nedf daikumum meklet, bet atrodas ahrpus gara dsihwes robescham — tas ir sekmet kahdas lauschu kopas (tautas, schkiras, waldoscho personu) praktifkos eeguwumum.

Jr ari tendenziofi fazerejumi, furi rahda ihstenibu, tehlös un tätad buhtu japeeskaita pee dsejas, ja dsejofchana nebuhtu dsihwes parahdibu weenibas atrafchana — idejas radifchana. Schee fazerejumi lihdsigä kahrtä sekme kahdu zitu mehrki: ne dsihwes isprafchannu, bet dsihwes labofchannu. Rakstneeks grib, lai lasitaju tikumiba labotos kaut kahda finä (peem., lai behrni godatu wezakus); nu wiasch mekle un gudro notikumum, furi uf scho labofchanos pamudinatu. Schahdeem fazerejumeem ir **tikumifka (etifka)** tendenze. Tahdi wisi pamahzofchee stahsti (fr. Hofmana un ziti). Tautfaimneeziba passaidro, ka krahjas weenäs rokäs bagatibas, ja rakstneeks jau scho gatawo fajaribu grib attehlot par jaunu dsejola, stahsta un t. t., tad schim fazerejumam ir ari eepreeksch taifsta weeniba — **fabeedrifka (publizififka)** tendenze (peem. Kahrflina „Darba dseefmas“).

Tendenziofa ir ari laba data no fara, brihwibas, strahdneeku, patriotifkam dseefmam. Scho fazerejumum noluhks ari stahw ahrpus dsihwes isprafchanas, tätad dsejas robescham wini iset uf to, lai laudis ahrigo dsihwi schä waj zitadi isweidotu.

Tendenze weeno notikumum ari tä fauktös fleepenpolizistu un zitös breefmu stahstös. Eepreeksch jau notikumum fajariba finama: noseedsneeki strahda faunus darbus, fleepenpolizifsts fahf wainigos guhstif, bet winam japeedsihwo daschadas breefmas, lihds beidsot tas tomehr tas pahrwat un faguhsta noseedsneekus, furi dabuj pelnito fodu. Rakstneeka usdewumum atleef tifai — fameklet, fagudrot notikumum, kas schahdu fajaribu attafnotu. Te newar buht rüna par intujitiwu fajaribas (idejas) atrafchannu.

Ja kahda rakstneezibas fazerejuma apspreedejs jau eepreeksch aif kaut kahdreem eemesleem nodomajis finama rakstneeka darbus

flawet waj pelt, tad winsch, iskerdams atfewischkas weetas, to ari war panahkt. Schahdam tendenziosam apspreedumam, saprotams, newar buht nekahdas wehrtibas (ka to rahda W. Kraukla issniejoschais apzerejums „Nost ar rakstneezibu!“).

Wisi tee tendenziossee fazerejumi, kure isteiz domas tehlos un ta algahdina dseju, teef faukti par **fehnu** literaturu. Tee gara dsihwe spehle taunu lomu: atteizas no dsihwes ispratas meklefchanas, bet, wiltodami dsihwes parahdibas, usspeesch tam tahdu fakaribu, kahdas tam beeschi ween nemas naw.

§ 16. Sakara weenibas truhkums.

Jo zeeschafa weeniba parahdibas fazerejuma sawestas, jo augstaf stahw fazerejums, talab ka wina mehrkis jau bij scho weenibu nosklaidrot. Ja schis weenibas truhkt, tad fazerejums sawa uoluhka newar safneegt. Swarigaka weeniba — sakara weeniba — ideja; winai truhkstot, fazerejumam truhkt kopigas dsihwibas; winsch nespehj atflaht neds pateesibas, neds daikuma. Dstako sinatnisfo fazerejumu ideja islirfajama tikai teem, kas ir leetpratigs schini sinatne. Idejas truhkumu dsejiskos darbos apskatim tahlaf.

J. Neikenam ir stahsts „Kalnisch un Durisch“. Tur wifus notikumus weeno ideja: tew nebuhs eekahrot sawa tuwaka namu. Weens no stahsta waroneem isehd ar netaisneem lihdselkeem otru no mahjas, un pats to dabuj. Bet pehz tam eekahrotajs apfogas muischka, un tagad wina padfen no eeguhtas mahjas, kuru atdod agrakam ihpaschneekam. Eekahrotajam tatad iseet flikti, un tapehz lai ikweens fargas no scha grehka. Ta doma rakstneeks. Bet pateesiba te ir diwi atfewischki notikumi: 1) eekahroschana, 2) sagfchana. Tee naw apweenoti: naw tee sawesti nekahda zehlonibas sakara: naw redsams, ka weens no teem issauktu otru. Ne eekahroschana nowed pee tauna gala, bet sagfchana. Naw redsams, ka eekahrotajs weenmehr buhtu saglis. Te war taist flehdseenus: eekahrot tuwaka namu tu drihkti, par to tewis nesods; tik tad nesods! Pee tik aplama gala flehdseena janonahkt, ja gribam peenemt, ka abi notikumi jafaprot ka apweenoti.

Idejas weenibas autors sche naw panahzis, tas naw bijts eespehjams: tikumibas likumu spehks, kas parahdas beeschi ween tikai wesela fabeedriba un wairaf paaudses, teef rahdits weena zilwefa muhscha un darbâ.

Upweenojosčas domas truhkumu pa daļai redsam Kaudstschu stahstā „Mehrneeku laiki“. Ce ir, tā šakot, diwas idejas, diwi pawedeenti, kas nefawehrpjas pilnigi par weenu deegu. No weenas puses notikumi šakstās ar Kaspara un Eenas mihlešlibu, no otras — zihnam ap semes eeguščanu. Ikkatra darbiba risinajas us preekšču loti masā atfaribā no otras. Tas jo šakdri redsams šcha stahsta pahrsrahhdajumā par lugu. Peem., nodatas, kurās tehlots škats frogā, dšihres un 3. loti mas nosihmigas preekšč Kaspara un Eenas.

U. Needre šawā leelajā dsejiskā šazerejumā „Lihduma duhmōs“ rahda latweešču kulturelo atšwabinaščanos no wahzeescheem. Kulturelai diwas puses: garigā (tikumiba, mahšla, religija) un materialā (ruhpneeziba, semkopiba un t. t.). Garidsneeks Strautmalis zihnās par garigo, inscheneers par latweešču materielo patstahwibu. Bet šchi ir tikai domajama, abstrakta šakariba. Dsejisks šazerejums rahda pašauli tehlos; ari šchai šakaribai wajadsetu pastahwet tehlotu peršonu atteezibās, tas ir, wajadsetu rahdit, ša garigā zihna weizina waj šawē materielo un otradi. Bet tas naw rahdits. Ikkatra dšihwerit atšewiški. Tadeht, pahrsrahhdajot šcho šazerejumu par lugu („Seme“), rakstneeks nehmis tikai weenu zihnu — par materielo patstahwibu (nemt otru puši — garidsneeku ar wina garigo zihnu — buhtu talab ween daudz neisdewigat, ša šchis garidsneeks jau tā par daudz atgahdina Ibsena „Branta“ waroni).

Gluschi lihdsigs peemehrs ir Pluhdona dsejojums „Diwas pašauls“. Ari tur neredsam, ša bagatneeku dšihwe eemais šas šwejneeku dšihwē pehdejeem par postu; šakars ir tikai nejšauščs, a h r i g s (abas dšihwes šche noteek ju h r m a l ā, šaut gan ir šwejneeki ari tur, kur naw peldu weetas, un bagatneeki tur, kur naw šwejneeku), ša ari logisks — jehdšeenisks: bagatiba logiski preteja nabadsibai.

Weenibas truhkums lihdsigōs šazerejumōs redsams ari no ta, ša datas weena otrai naw nepeezeeščamas. Pret šcho kompozisijas truhkumu šaroja jau minetais A r i s t o t e l i s, ša ari romeešču literaturteortikis un dsejneeks H o r a z i j s (65. g.—8. g. pr. Kr.). Ja „Diwas pašauls“ šadalitu atšewišchlōs šazerejumōs: 1) „Bagatneeku nakts juhmalā“ un 2) „Šwejneeku nakts wehtrā“, tad šakrs no wineem buhtu pilnigi šaprotams, ikkatra notikuma apgaismojums buhtu tikpat pilnigs, tā tagadejā dubultšazerejumā. Tātad tee elementi, beš kureem

weselais (пѣлое) ir tāpat wesels, naw nemas wina dasas, bet stahw ahrpus ta; te weela naw apweenota.

No otras puses, saweenojot abas dasas weenā darbā, mums nerodas nekahda jauna wehrtiba, plaschala ideja, kā ta, kuru sneeds iffatra dasa par sewi, tas ir, ja lasam iffatru sazerejumu par sewi, tad tāpat eeguhstam jau to, ko saweenojot abas kopā: atsinu, ka bagatneefem eet labi, bet nabageem flikti, un lihdsjuhtibu pehdejeem. Bet ja abu pasauku a tteezi bas buhtu noskaidrotas tehlds, tad sum a buhtu leelaka, nekā saskaitamee kopā nemti, jo atsinas, ko katrs saskaitamais sneeds par sewi (eepasihschanās ar diwejadām dshwēm) paliktu tāpat, bet nahktu klahst jauna atsinu par to, kā, peem., bagato laime dibinajas (ne til kopā atrodas) us nabagu zeeschanām. Sakara weenibas truhkst ari teem sazerejumeem, kuroš autors stahsta, kā winsch pee kahda notikuma nowehroschanas tizis. Tahdas ir wairakas Skalbes pasakas, Seiboltu Jefaba daschi stahsti un z..

Kahds frantschu rakstneeks (globers) saka: „Ne perles ir kakla rota, bet deedsinsch, us kura tās sawehrtas“; tas nosihmē schini gadijumā, ka atsewischlee tehlojumi, kam truhkst pascha galwenā — idejiskas weenibas — nekastahda wehl sazerejuma. Newar rakstneeks atsauktees us ta, ka winsch dewis dauds pamatigu nowehrojumu: to bagatiba ir til kaofs. Bet ari preetsch pasaules radischanas jau bij kaofs; radischana bij ne kaofa samekleschana, bet weida — weenibas doschana kaofam:

Kad nebij neka, jau kaofs bij rodams;
Kadot kaofam weids til dodams.

§ 17. Sarindojums un sareeschgijums.

Idejiskā sakariba starp issakamām domām sazerejumā war buht zeeschala waj wahjaka. Jo patstahwigakas dasas, tas ir, jo masak winas saudē no sawas nosihmes tad, kad tās nemam atsewischki, jo sakars ir bijis wahjaks. Nemām, peemehram, Jaunsudrabina saze-rejumu „Baltā grahmata“. Tur domas apweenotas schahdās nodatās: „Muhmahja“, „Klibais Jurka“, „Krahfns“ un z., kuras saistitas tilai ar to, ka wisās stahstits par weenu un to paschu sehnu wina behrnibā. Bet iffatra nodaka pilnigi saprotama ari par sewi; weena otrai winas newajadsigas. Notikumus war pahweetot: pirmo list par pehdejo, kahdu

widejo par pirmo un t. t.: fazerejums talab neka nesaudēs no ņawas nosihmes waj isprotamibas. Schahda ņakariba ņauzama par **ņarindojuumu.**

Blaumana fazerejumā „Andriksfons“ tehlotee notifikumi ņadalami ņchahdēs poņmōs: „Muischā“, „Zekā uņ mahju“, „Mahjā“, „Degoņchā ņilā“. Bet Andriksfona ņaruna ar kungu muischā eeguhņt ņawu ihsto nosihmi tiņ ar teeni notifikumeem, ņas pehž tās nahņ: meņcha aiņdedņinaņchanu, behrnu nosuņchanu un atraņchanu. Weenai winai daudņ maņaka nosihme: ta raksturo tiņ diwus daņchadus uņņklatus uņ notikuņcho ņoku zirņchanu, tā ņakot, liņumōs rakņitās teeņabas un tikumisklās ņirds apņinas taiņnibu. Bet wehlaņee notifikumi rahda, uņ žiņ launu darbu war ņpeest godigu žilweku ņchis ņirds apņinas taiņnibas aiņwainojums, un žiņ leelas zeeņchanas war rastees ņā ņekas paņcham launā darba daritajam: warbuhtiba ņadedņinat paņcham ņawus behrnus, ņā ari wehl ņatreezoņchakā apņina, ņa behrnus atdod tas, pret ņo launais darbs domats. Tiņ pat zeeņcha ņakariba ari starp žitām daņām: newar groņit winu ņahrtibas: newar Andriksfons meņchu aiņdedņinat, ņamehr naw notikuņe ņarbā ņaruna un t. t. Wiņi notikumumu pawedeeni ņateņ **weenā** zeeņchi ņaiņtitā meņglā. Tahdu ņakaribas weidu ņaukņim par **ņareņch-gijumu.**

Pirmo weidu waram peelihdņinat ņrellēm, ņuzas weeno tiņai pawedeens, uņ ņa lodites ņawehtas; daņchreiņ fazerejumōs ņakars starp atņewiņchkeem notifikumeem tiņ wahjņch, ņa pat ņcha pawedeena gandreihņ naw — lodites tiņ ņaliktas weena pee otras. Sareņch-gijumu turpreti waretu peelihdņinat ņehklai, ņuzā ap dihgliiti apweenotas wiņas žitas daņas: ņodols, ņas dihgliiti baro; iņchaula, ņas ņargā dihgliiti un wiņu ņodolu, ņpahrnini (ņā peenenei), ņas aiņneņis dihgliiti, ņodolu un iņchaulu brihwā weetā. Te weena daņa beņ otras naw gandreihņ neņas.

Uzim redņams, ņa ņatura apweenojums ņareņch-gijumā rahda augņtaņu weelas iņņtrahdajumu — domas te ņaņneegufchas leelaņu weenibu, un, ņā redņejām, weeniba ir muņņu paņaulēs iņpratas mehrkis. Dabā ņemaņ attihņiteem dņihwneekēem, peem., ņleekai, ir daudņ nerwu meņglitau, ņas ņarindoti weens otram blaņus un ir tiņ patņahwigi, ņa, ja ņleeku pahrgreestu puņchu, ņatra daņa waretu dņihwot atņewiņchki. Turpreti augņtaņ attihņitām organizmam, ņahds, peem.,

zilweks, ir widus punkts (smadsenes), furā wifa nerwu darbiba apweenota; ja dasas schkiram, tad eet bojā waj nu abas, waj wismaf weena no tām.

Pirmajs eewehrojamaļais rakstneezibas teoretikis greekis Aristotelis (384.g.—322.g.pr. Kr.) fareschgijumu kā ihto fazerejuma weenibu prasi-ja no behdu lugas (tragedijas), turpreti preekšč stahstu dseesmām (epopejām) winašč peelaida sawirknejumu. Italešču dsejneeks Tarkwato Tašo (1544.g.—1595.g.) sawā teoretiskā fazerejumā fareschgijumu kā ihto weenibas weidu prasa ari preekšč epopejas. Tagadejo laiku fazerejumōs fareschgijumu kā angstako weelas apweenoššanas weidu mehš prasam ari no ziteem fazerejumeem, kā pafakām, stahsteem, romaneem (fl. tahtaf) un t. t. . Tā redsam, ka, tik lihds kahds fazerejumu weids fasneeds leelaku pilnibu, no wina prasa notikumuu farindoššanas weetā fareschgizšanu: greekeem angstaf attihstitalais weids bij tragedija, Tašo laika Italiajā — epopeja, muhsu laikōs — romans, stahsts un t. t. . Waram to isteikt ari otradi: fazerejumu pilniba jau ir leelā mehrā pahreja no farindojuma us fareschgijumu.

Pehz farindojuma prinzipa (pamatdomas) ir komponetas palaišam wišas behnibas atminas: Pluhdona „Masa Undula atminas,” Doku Uta „Mans dšihwes rihts,” Walda „Staburaga behni,” Aspasijas „No atsihsšanas koka” un z. . Tahdi pat ir stahsti ar masaf ištahdatu weenibu, kā peem. Latzena „Diwi muhschi,” Austrina „Dširnawas” un ziti. No jehdseenu walodā farakstiteem darbeem šche japeeskaita tee, kur kahds apraksta sawu zelojumu, waj notikumus kahda apgabala dšihwē, kā tee gadu pehz gada norišinajuschees, un ziti. Notikumus weeno waj nu 1) weena persona, 2) tas, ka wišs noteek weenā weetā, 3) wišs noteek laika sprihschōs, kas zeeschi šeko weens otram.

Dec fareschgijuma fazerejumeem peeder wiš labakee dsejiskā (tehlu) walodā fazereteē darbi, kā Blaumana „Indrani,” Needres „Semneeka dehs,” Pluhdona „Utraines dehs” un z. . No profas darbeem šche japeeskaita apzerejumi, kā Barona „Latweešču mahnu kopejais raksturs” un z. .

§ 18. Liktenis un likums.

Meslejojot sakaribu starp dšihwes parahdibām, rakstneeks war nonahkt pee pahrllezibas, ka zilwešam šchahda sakariba daudšreis

naw atrodama, waj, ka tahdas nemas naw — ka dauds kas dšihwē noteel nejaufchi. Šchahdas parahdibas rakstneefam naw ešpeh-jams sawest zehlonibas sakarā — winas eefšchīgi paleel nenofaidrotas — neapweenotas. Uhrīgi to rakstneefs parahda daschadā weidā.

1) War sakopot notikumus taišni us šchis **nejaufchi-bas pamata**. Tā to darijis Rād. Blaumanis fazerejunā „Nahwes ehñā.“ Te ideja — ašla nejaufchiba. Tos swejneefus, kuri atradās us masā atluhsufchā ledus gabalina, ziti tureja par sen pasudufcheem, bet tee isglahbās pirmee. Tikumiskā sinā zeenijamālee par wiseem bij Grintals, kas wisu laiku gahdaja par beedreem, un sehns, kufsch buhtu warejis pats isglahbtees, jo pirmais pamanija plaisu ledū un tikai žitus brihdinadams palika apdraudeto pulkā. Un taišni šchos aklā lose atstahja nahwei, isglahbdama tikumiski maswehrtigakos. Te naw starp notikumeem tās sakaribas, kuru esam paradufchi redset, tas ir, ka freetnos wihrus algo freetni panahkumi, ka labai dšihwei labs gals.

2) Šchis nejaufchibas, kuru warā daschlahrt atrodas zilweks, un pret kura m wiufsch nespehji zihnitees nedš ar freetnibu, nedš prahtu, esam paradufchi faukt par **liftoni**. Greeki to sauza par **fatosu**; wini tizeja, ka pat deewi padoti liftena lehmejām (moirān). Rainis lugā „Selta firgs“ ari issaka domas, ka deewiufschkee spehli Baltais tehws un Melnā mahte padoti liftenim. Par daschadām dšihwes gaitu noteizofchām nejaufchibām ari ikdeenischkā walodā sakam: tas winam liftena lemsts.

3) Liftena weetā daschreis atsauzamees us **deewibu**: tas Deewa nospreests. Raina „Selta firgā“ Antiafch guhst panahkumus tikai pateizotees Baltā tehwa palihdsibai; Pluhdona „Utraitnes deklam“ jaet bojā talab, ka winu waja kahda pahrdabiska buhtne — Posta gars, sem kura jafaprot dšihwes listas. Greeku lugas palaikam bij fazeretas tā, ka winās istehloto dšihwi sinamām personām deewi nolehmuſchi, un rakstneefs nu rahda, tā sajuhtas zilweks, kufsch kritis deewu rokās.

4) Tagadejo laiku fazerejumōs lihdsīga nosihme peefschkirta, blakus pahrunatai (1) nejaufchibai, nenowehtschameem, nepahrgro-sameem dšihwes **apstahkeem**, kuru waram eedalit diwās schkirās:

a) eeffſchejòs un b) ahrejòs. Pee eeffſchejeem liſtenigeem apſtahlkeem pegder tahdas zilwefa teefſmes un kaiſlibas, ſas wed to uſ poſtu, un ar furàm wiſſſch naw ſpehjijs ſekmigi zihnitees. Tahda ir, peem., dſerſchanas kaiſliba Edgaram Blaumana lugà „Ugunis“ un Krufſtinam „Paſudufſchà dehlà,“ waj mihleſtiba Raudupeetei, fà ari Raina tehlotà Indula mihleſtiba pret Uriju. U h r e j a i s liſtenis ir nepahrwaramu ahreju apſtahlku ſagadiſchanàs, fà peem. norwezu rakſtneeka Hamſuna ſazerejumà „Bads,“ kur iſtehlotalis jauneklis nonahzis truhlumà un zeeſch badu. Saturu weeno tas, fà wiſſſch ſchini ſtahwolli juhtas un riſhojas. Bet tee apſtahlki, kuru deht wiſſſch ſche nonahzis, paleef nenofſkaidroti.

Wiſeem ſcheem ſazerejumeem, kurdòs tehlotà darbiba dibinajas uſ eepreeſſchejà liſtena lehmuma — nejaufſchibaſ, fatofa, deewibas, negroſameem apſtahlkeem — kopigs tas, ſa rakſtneeks nerahdà, fà dſihwe ſareſchgàs, bet tiſkai, fà zilweſs juhtas un iſturas dotòs apſtahlkòs. Tà komponetus ſazerejumus ſauz par **analitiſkeem.**

Wiſeem preti ſtahdami **ſintetiſke,** pee kureem ſkaitams, peem., Blaumana „Andriſſons,“ kurà iſtehlots, fà godiga zilwefa dſihwes apſtahlki ſareſchgàs tà, ſa tas kluht par noſeedſneeku. Te wiſs noteef pehz eeffſchejàs un ahrejàs nepezeefſchamibas **liſumeem:** dotòs apſtahlkòs janahſ neiſbehgami ſinamat notikumum rindai, itin fà gaiſà ſweeſtam akmenim janahſ atkal ſemè.

Analitiſkòs ſazerejumòs galwenais ir — ſakariba ſtarp notikumeem, kuzi ir ſekas liſtenim, ſahdà weidà tas ari neparahditòs. Tapehz te liſtena jehdſeenam ir ta noſihme, ſa rakſtneeks atſafàs no ſakaribas uſrahdiſchanas, notikumum ſareſchgòt; te, tà ſafot, zehloni uſreif doti gatawi — rakſtneeku intereſè tiſkai ſekas. Zitadi tas ir ar ſintetiſkeem ſazerejumeem. Tee par ſawu uſdewumu ir nehmuſſchi noſkaidrot ſakaribu notikumòs, kuzi brihwi iſaug pehz dabas, zilwefa ſirds un ſadſihwes liſumeem, nepeedalotees ſpehkeem, ſas ſtahw ahrpus teem. Saprotams, eeffſchejee un ahrejee apſtahlki ari te ir noteikti eepreeſſch (zilwefa ſawadibas, ſaimneeziſkaiſ ſtahwollis un t. t.); tiſkai wiſi naw jau eepreeſſch ſawu iſſchkiroſcho wahrdu teiſuſſchi, bet weido un ſareſchga dſihwi laſitaja azu preeſſchà. Ja, turpretti, ſchahdòs ſazerejumòs iſſchkiroſcho wahrdu kaut

kur šaka nejaufchibas, kas, šā tahdas, neistef' šā nepeezee-
 ūchamiba no doteem apstahkēem, tad winas jauz likumigo no-
 tikumu šefošānu un padara to nekaidru un šakapatu bes eef-
 ūšējas weenibas. Kad Blaumana „Indranōs,” kas šazereti sintetiški,
 Edšhinam mehginot stobreni, nejaufchi preti gadās mahte,
 tad notikumumu šeziba paleef' nenofšaidrota, un mehš neisprotam, waj
 apstahkli wehšaf tā šareschigitos, šā tas tahšaf rahdits, ja šchis ne-
 jaufchibas nebuhtu. Ja peenemam, šā wišš tāpat tā šā tā notiftu,
 tad šchi nejaufchiba lugas šompozijā ir leekā; ja domajam, šā
 tikai winai atgadotees wišš tā noteef, tad šazerejuma apweenošchā
 nošhme ir iūjaukta, un tas atteezinams tik uš tām šaduršmēm we-
 zaku un behrnu šarpā, kur nahš preekšchā lihšfigas nejaufchibas.
 Lihšfigs neisdewigš nejaufchibas cepinums nepeezeešchamibas šchdē ir
 gadijums, kad Andriššons, eedams dušmu pilns zaur šlu, eerauga
 wežiti, kas eemet degošchu šehrlozinu šuhnās. Tas it šā rahda, šo
 lai dara Andriššons; wišch aišdedšina tišchām mešchu. „Meh-
 neeku laišōs” Kasparu nošchauj nejaufchi: wišch ir taišni tur, kur
 gaida Grabowšku. Tahdas nejaufchibas iūjauz šintetiško šazerejuma
 weenibu.

§ 19. Nokrāššas weeniba.

Runadami par reti leetojameem wahrdeem, atšhmejām dascha-
 dus šoloritus (lokališku, arkajišku un t. t.), šo šchee wahrdi peešchir
 štilam; tehlošchōš lihšfekšus apškatidami, šadališjām toš pehš no-
 krāššas trijās galwenās šchirās (išdeenišchšs, pahšpīhšlets un no-
 ūwehrtš štili). Šchis daschadās nokrāššas, peemišdamas galwenā
 šahrtā išteikšmei, krāššo ari šaturu. Tatschu ar tām naw iūsmelta
 wišā šatura nokrāššu daschadiba.

Aristotelis, runadams par lugām, iūschēhra diwas gal-
 wenās šatura nokrāššas: tragiško — šatreezōšchi nepectno un šo-
 miško — jautri šobgaligo. Greeku lugām tad ari žitu nokrāššu
 nebij.

Dante bes šchim diwām atrod wehl trescho — elegiško,
 kas šahwot widū šarp minetām.

Šchee eedališjuni newar aptwert wišu daschado nokrāššu, šah-
 das šazerejumeem peemiht šakarā ar wehšturiškeem laišmeteem (peem.

santimentalā ap 1800. g. muhsu rakstneezibā), gan ar daščadām fazerejumu fugām sistematikas nošimē (idilišķa noķrahša, bala- des druħmā noķrahša un t. t.).

Dašču jaunāko laiku wahžu teoretiskis Eisters daščadās fazerejumu noķrahšu eesihmes wispirms šadala diwās leelās kopās: objektiwās un subjektiwās.

I. **Objektiwās** eesihmes fazerejumōs ir tās, kas rodas, ja rakstneeks neisrahda sawas atteezibas pret tehlojamo, tas ir, kad wiņšč sinamās parahdibas rahda tahdā gaismā, kahdā tās rahdi- tos ikweenam to apluhkotajam.

Te galwenās noķrahšas šchis :

1. **Sudividualisejoshā** noķrahša ta, kas rodas, kad rakst- neeks isbehg no parahdibu wispahrigem wilzeeneem, bet isžel atfe- wiščko, kas šaista ar šawu šwaigumu un neparastibu.

Šchahda noķrahša ir, peem., Tullija dsejojumam „Netizigais.“

2. Preti stahdama **tipisejoshā** noķrahša, kura rodas, kad autors usrahda wispahriģo, kas peemiht weselai weenadu preeščmetu waj, wispahriģi, parahdibu kopai.

Tahda, peem., ir Biršneeka-Upites „Deleķā akmena“ stahsteem. Jau tas, ka autors leef stahstit akmenam — wisnejuhtigakam preešč- metam — aisrahda us to, ka autors fazerejumam preeščķir pilnigi objektiwu noķrahšu. Attehlotee gadijumi ir tahdi, kas beeschi dšihwē atfahrtojas — tee ir tipiski.

Tā weena, kā otra no šchim šatura noķrahšām war titt šķķirota diwās dalās: a) idealisejoshā un b) rakstu- rojoshā.

a) **Idealisejoshā** noķrahša fazerejumam rodas, kad rakstneeks tehlo to zensčas tuwinat kaut kahdā sinā domatai pilnibai — ide- alam. Tā, peem., Pluhdona „Utraitnes dehls“ ir ideals zensonis; wiņu wiņšč seedo zehlam mehrkim. Eihds ar to tas ir tips — winā eemeefotas zentigās jaunatnes wispahriģās ihpaščibas.

Individueli idealiseti ir, peem., Raina Indulis un Wisbulite, kà ari Ugis („Indulis un Arija“): ņhi nokrahša peemiht min. personu tehlojumeem.

b) **Raksturojoņhà** nokrahša peemiht ņazerejumeem, kurdš autors zenshas atņihmet tikai tehlojamo parahdibu raksturigo, neatkarigi no ta, waj ņhi parahdiba (newis winas attehlojums) daiša waj nedaiša. No individualiņejoņhàs nokrahšas paraugem raksturojoņhš ir Tullija „Netizigais“, no tipiņejoņhàs — Deglawa „Riga“.

II. Par ņazerejumu **subjektivo** nokrahšu runajam tad, kad autors newis weenfahrschi ņihmè parahdibas, bet iņrahda ari ņawu atteezibu pret tàm. Upraktot ņkaiņtu dabas ņkatu, rodas objektiva nokrahša. Bet iņteikdams ņawu ņajuņņmu, personigos pahrdņihwojumus, ņas rodas ņho daiņumu wehrojot, autors jau peesņņihris ņazerejumam subjektivu nokrahšu.

Ubas nokrahšu kopas war ņawihtees (newis ņamaisitees) ņawà ņtarpà; subjektiwisms war buht aiņplihwurots: autors runà iņkà weenaldņigi, bet aiņ katras rindinas manams wina juhtu ņarstums.

Elsters iņņņir trihs daiņuma pilnibas nokrahšas: maigo, jauko un zehlo.

Maigais daiņums rodas, ņaņanigi iņweidojotes ņi h l à m parahdibàm.

Jauks ir ņaņanigs wiņpahrigi l i k u m i g à (tà ņakot, widejà) parahdibu mehra iņweidojums.

Zehls ir tas daiņums, ņas rodas, ņaņanigi iņweidojotes ahrņahrtigi ņ p e h z i g à m parahdibàm.

1. Ja autors iņteiz ņawu ņajuņņmu par maigàm waj jaukàm parahdibàm, rodas **liriska***) nokrahša. Tahda nokrahša ir Walda „Staburaga behrneem“:

Pahrsņihlejojot maigumu, rodas ņantimentala (ņaņana) nokrahša, kà peem. Raina „Daugawai“ daņhàs weetàs (ta mainàs ar zitàm nahņoņhàm), Andr. Upites dņejai „Ataudņinas zirņhana“ un ž.

*) Te wahrds „liriska“ leetots zitadà noņihmè, nekà, runajot par lirisko dņeju (ņf. III. d.).

2. Ja autors aizrauhda us daikuma pilnibas truhkumu, rodas **elegiska** (skumja) nokrahsa. Tahda, peem, peemiht wairumam Skalbes dsejolu.

3. Ja autors isteiz fajuhsmu par zehluma pilnibu, rodas **patetiska** nokrahsa, peem. Stendera „Muhshiba.“

Ja autors israhda sawas juhias pret parahdibam, furas, pehz wina atsinas, naw maigas, jaukas nedf zehlas, tad rodas nokrahsas fatiriskla un humoristiskla.

4 **Satiriskla** nokrahsa rodas, ja autors graisa semas un nejaukas parahdibas, ka pretstatu zehlām un jaukām, peem. Swahrgulu Edwarta „Melneses“.

5. **Humoristiskla** nokrahsa peemiht fazerejumeem, furds autors smejas par parahdibam, furam nepeemiht maigums, jaukums un zehlums. Tahds ir Doku Uta „Mans dsihwes rihts.“

Tatschu jaatsihst, ka Elstera grupejums neaptwee wisu daschado nokrahsu, kahdas fazerejumeem peemiht. Sistematika usrahda ifkatras fazerejumu fugas nokrahsas atschkiribas, eewehrodama ari wehsturisko laifmetu sawadibas schini sinā.

Profajiskos darbos nokrahsas weeniba pastahw eelich ta, ka rakstneeks eetur waj nu **spezieli finisku** raksturu, waj fazer wiseem saprotami — **populari**; waj nu winsch issaka domas **fauhi=stisematischi**, waj isteiz tas ar **dsihwu peemehru** un peelihdsinajumu palihdsibu.

§ 20. Nokrahsas weenibas truhkums.

Par to, ka daschadu nokrahsu fajaukums kaitē fazerejuma daikumam, jau isteizees pirmais ihstais rakstneezibas teoretikis — **Aristotelis**. Winsch usklata par nepeelaischamu komiskās un tragiskās nokrahsu jaukchānu weenā fazerejumā. Da wina pehdām gahjuschi wisi tee teoretiki, kas greeku dsejas darbus usklattijuschī kā parauga zeenigus. Tahds ir romeetis **Horazijs**, frantschi **Boalo** (1636. g. — 1711. g.) **Batē** (1713. g. — 1780. g.) un ziti. Frantschu rakstneeks **Didro** (1713. g. — 1784. g.), kuresch usklatams kā jaunu nokrahsu nodibinatajs lugu rakstneezibā (widū starp senlaidu tragiskām un komiskām), nepeelaisch weenā fazerejumā daschadu nokrahsu. No otras puses, rakstneezibai pagrimstot, sahla fajaukt da-

šchadu nokrašju notikumus. Tā widus laiks, kad israh-
dija basuizās tragiskos status par Kristus zeeschānām, turpat
starpā eepina wisrupjafos jokus un komiskas personas. Deemehrojotees
šchai iswirtušchai neisgihotās tautas garschai, ari daschi eewehrojami
senatee lugu rakstneeki neewehro nokrašju weenibas. Tā eewehro-
jamais spaneeschu lugu rakstneeks *Lope de Vega* (1562.g.—1635.g.)
šaka: „Eabu paraugu mums dod daba, kura ar tahdu daschadibu
fasneeds flaitumu“; bes tam publikai tahds maisijums patihlot. Tapat
Scheffers (1564.g.—1616.g.) maifa tragisko ar komisko. *Utsautschānās*
us dabu ir neweetā, jo rakstneeziba now dabas atdarinajums, bet ir
tās noflaidrojums — tihrijums. Weentahrscho ta laika lugu flaitaju
garscha ari newar buht noteizeja. Škarbas pahrejas no weenas
nokrašfas us otru interesē tikai tā dšihwes atšewišchēe raibee
notikumi, newis tā dšihwes isprata. Ari daschi muhsu rakstneeki
maksajuschī nodoklus mas atihstītai tautas garschai. *Blaumanim*
„*Pasuduschā dehlā*“ galwend nokrašfa ir nopeetna, pat šatreezofcha;
bet tur netrūhst ari jozigu flatu, tā, peem., flats, kad *Andšchs* dsejulus
lafa šwehtdeenas rihtā. *Aspasijai* „*Saudetās teesibās*“ starp
nopeetnu dšihwes tehlojumu eesprausts pahrspihleti satiriskais flats
Stuhrmanu weesibās. Wehlafa laika darbōs ari minetee rakstneeki
eewehrojuschī wairaf nokrašfas weenibas prašibu. Jo kopeespaids
no wiša darba weenmehr buhs dšilaks, ja atšewišchēe flati nestrā-
dās weens otram preti — ja smeekligais flats neisgaisnās tās
jubmas, šo patlaban škumjais radijis.

Noakrašfas weenibas prašiba, tomehr nebuhtu jašaprot tā, it ša
nedrihšstetu maišt ari sumu stahwoschas nokrašfas, peem. (peeturotees
pee *Elstera* eedalijuma) lirisko ar elegisko waj pat patetisko un t. t..

§ 21. Samehra weeniba.

Wiktors Eglite šaka: „Samehrs ir flaituma brahlis.“ *Schee*
wahrdi, šas nostahda šamehru blaškus flaitumam, gan buhs do-
mati pateesibā tā, ša šamehrs ir nepeezeeschama daituma dafa. *Wis-*
weentahrschal šcho daituma ihpaschibu war šaprašt pee redšameem
mahššlas darbeem: glesnām, tehleem. Tur, peem., par žilweka šer-
ment isstrahdata šingra likumiba, šahdu dafu no wiša šermena wajaga
eenemt galwai un t. t., lai žilweks buhtu daitšč.

Tas pats ir ari rakstneezibā. *Autoram* jašaprot, šas wiņa
darbā šwarigalais, šas masaf šwarigs. *Pirmais* jaitšef, otrs —

janoehno, lai izjētos galwenais. Sihkumi nedrihst atskatīt galwenā. Ja apskatīsim, piem., mahju pa leelu gabalu, tad muhfu aiz atēhlos tīf mahjas galwenās daļas, sikhumi nāv faskatāmi. Ja mahjai tuvojāmes, tad mahjas atēhls muhfu arī kluhst leelāks; lihds ar to fahkam isschirt wairāf un wairāf sikhumu. Tāpat ir fazerejumā. Mās fazerejums ušwers tīf galwenās preekshmeta ihpachibas; leelākā fazerejumā buhs jaewed jau sikhāks parahdibas atēhlojums. Bet famehram tomehr japaleef tam pašam: zif reis paleelinam sikhumus, tīf reis japaleelina galwenais. Sakams wahrds waj aforisms (skat tos III. daļā) war isteikt to pašu domu wispahrigōs wilzeend, ko isteiks dsejols sikhāf, bet luga waj stahsts wehl plaščak. Peemehram, tautas dseefma „Wisi mani radi raud“ issaka to pašu wispahrigi, ko A. Allunana luga ar lihdsigu wirsrahtu paleelinatā masschabā; tas pats sakams par tautas dseefmu „Duh, wehjni“ un Xaina lugu, kur dshwōs tehls un sikhī atēhlotōs fadsihwes un gimenes apstahldōs redsams tas pats, kas dseefminā nemts wispahrigi.

Tāpat pahrgrosotees fazerejuma leelumam, a p m e h r a m, paleef tomehr f a m e h r s. Swarā ir galwenā fahrtā daļu atteezibas, newis daļu leelums par fewi nemts. Saprotams, weena domā, par daudš ihī isteikta, war isliktees nepahrleezinoscha; otra, isplatita par leelu fazerejumu, dos nabadšigu faturu. Fazerejuma wispahrigā mehra — leeluma noteikshanai likumus nāv eespehjams usstahdit, tā to: dot, kas nepeezeeščams un peeteefošs.

Samehra weeniba panahkama diwejadā zelā: 1) galweno istrahdajot plaščak, nešā masaf swarigo un 2) galweno izēlot spilgtāf.

„Andriksona“ pirmā pusē Blaumanis tā galweno tehlo, tā godigs zilwēks kluhst par noseedsneeku. Tam par eemēslu wina šakildoschanās ar baronu. Bet arī sikhēe apstahkti spēhlē šawu lomu. Uri tee jaatsihmē. Andriksons aismirts mahjās pihpi; winsch isfalzis; laifs spēedigi karsts. Tas wifs pawairo ruhgtumu, isnihzina garigo lihdsšwaru. Bet Blaumanis nememas sikhī istehlot, tā, no mahjas aiseedams, Andriksons aismirsa pihpi, waj arī, tā wifa apkahrne isskatās karstā wasaras deenā; winsch tīf it tā leef pahris pindseles wilzeenus, kas darbības apstahklus peeteefošhi apgaismo.

Needres fazerejuma „Duhmu Peteris“ eesahkumā swarigafais ir, zif Peterim nepatihkami, kad wina isgudrojums istrahdās nederigs.

Tadeht rakstneeks papreefsch rahda, zif dauds no Petera wisi gaida, ar fahdu zeenibu pret to isturas: „Dats Zeesu tehws eenesa tusnodams weenu flehpt faufas malkas. Ganu Janku aistrenza pehz skaidam, un kalps Martinsch eenahza ar behrsa tahsim. Wisi nostahjäs leelä pusloka ap jauno krahsni.“ Waretu te istehlot, kahds isskatijäs Zeesu tehws, kà bij gehrbees ganu Janka un t. t. Tas padaritu schis blakus personas warbuht dsihwal usskatamas, bet wisa skata fopejo skaidribu aptumfchotu, atwelkot usmanibu us sikhumeem, kuri neka nelsteiz, sikhmejotees us Duhmu Petera neisdewibu.

Minetös peemehrös redsam, kà rakstneekt galweno iszet, fashaurinadami sikhö.

Otrfahrt, galweno iszelt war ari ar spilgtumu. Kà no glesnas mums azis kriht ne tikai leeli plankumi, bet ari masi, ja tee glesnoti spilgtakam krahsam, nekà leelee, tã tas ir ari rakstneezibas fazerejumös. War swarigakã dafa buht famehrã ihfa, bet, ja ta fatur wisdrofchafos peerahdijumus, wisafafos domu blakus nostahdijumus, wispilgtakãs glesnas, tad ta fawu usdewumu war ispidit, buhdama masa, pee lam zitas dasas ir tikai tikã fagatawofchanãs us scho. Tã ihfi, bet spilgti Blaumanis tehlo swarigos notikumus zehleenu beigãs fawãs lugãs. „Indranös“ ihfs, bet greefsigi spilgts ir notikums, kad jaunais Indrans aistrada tehwu us pirtiku. Kad juhtu ustratumus augstakã stahwofli islehjees wisafafös un skafafös wahrdös, tad wehl pahrafu spilgtumu Blaumanis fashneeds ar druhmu flufumu, kurã nodfchinkft dehla dehla sweestais afmens wezã tehwa pirtinas lodfina.

Peemehri, kur galwenais iszelt ar spilgtuma palihdsibu, fastopami beeschi starp dsejoleem. Tur tas nostahdits tad palafkam waj nu beigãs, waj fahkumã. Kaudsites Matifs fazerejumã „Kindã, dschewes“ peelihdsina zilweka muhschu dschewju aisejai rudeni. Pehz meerigã fagatawojuma nahf beigãs schaubu pilnã afuma eewajazeens par zilweka dschewes besmehrkibu: „Kurp gan zilweks steidsas tã?“ kas isteiz galweno wisa fazerejumã.

Sahkumã galwenais ihfi nostahdits, peem., U. Br. dsejolã „Kails krafs es dschewes upes malã, lam muhscham garãm aispeld wifs.“

§ 22. Sahmera weenibas truhkums.

Kur galwenã doma isleikta par ihfu, to atfihmet ir gruhtaf, nekã to, kur blakus domu peeweenots par dauds, jo par

mehrauklu ir janem galwenais — newar mehritt galweno un žitas blafus domas ar weenu no atšewiškām blafus domām.

Šcho eewehrojot, wispirms, komponējot rakstneezibas šazerejums, jaušstahda jautajums, kas buhtu islaischams, bes ka waretu istiti galwenā doma, nesaudejot no šawas pilnibas; rakstneekam jaturas pee matematiķu listuma un japeewed tikai tas, kas ir nepeezeeščams un pilnigi peeteekofčs. Tā ari šche attaisnojas muhsu mahščlas teoretika R. Sterna isteizeens: „Atmest leeko nosihmē — eeguht wislabako.“ Kas naw leekā ismetis, naw leetas wehi noskaidrojis. Pahraš plasčas blafus domas kawē ari škaidribu. Kad minetam Sternam jautaja kahds wiņa audšenis: „Ka tad truhšt manam darbam, ka juhs ar to nemeerā?“ Sterns atbildeja: „Jautajāt labak, kas te par daudš“; tas nosihmēt daudš beeschaf šastopama-šuhda, kad šamehru traužē ne galwenās domas nepilnigs preeščā nesums, bet blafus domu pahraš plaiščs atšimejums, kas galweno padara nesafšlatamu.

Dšihwē tās parahdibas, kam naw šewiškās nosihmes, parahdās til pat špilgti, kā tās, kuzām bagatigas šekas. Tapat miršs šibens, kas šchaujas, nekam nenodaridāms saudejumu, kā tas, kuzšč eesper pulwera pagrabā un issauz šprahdseenu, kas isposta puspilšehtas, nesdams šimteem zilwekeem nahwi. Bet rakstneezibā wiņu attehloujums newar buht weenads. Kreewu rakstneeks Tšekelows šaka: „Ja stahsta šahšumā pee šenas karajas štobrene, tad wehlaš winai wišadā šinā wajaga isschaut; ja neschaus, tad nedrihšt karatees“. Tas nosihmē, ka rakstneezibas šazerejumā nekas nedrihšt buht bes nosihmes, te wišs išeet us šinamu mehri, te jaewehro teleologiskais prinzijs — eepreeščš paredšets noluhts.

Šamehra weenibas naw šazerejumeem, par kuru šaturu rakstneeks wehl naw tizis škaidribā, žil leels šwars šatrai issakamai domai preeščš šazerejuma pilnibas. Šrantschu rakstneeks Paššalis nobeidš kahdu šawu wehštuli ar paradokšu: „Deedod, ka rakstu tew til gari — man nebij laika usrakšit ihšak“, tas ir, newajadšige šihumi leezina par weelas nepeeteekofču apštrahdaschanu.

Ššamehriģi plasčas blafus domas ir raksturigas diweem rakstneezibas wiršeneem: realismam un romantismam.

Realisti zensčas rakstneezibā dšihwi atweidot ar wīseem ihstēnibas sīhumeem. Tā tā wini attehlo galwenā kahrtā ahrejos dšihwes apstahklus, tad wineem newajadšigi plaschi istehlotas ahrejās parahdibas. Peemehrus atrodam īf weenā Andr. Upites garafā fazerejumā; I. datā §50, III. 3 jau peewests peemehrs no wina „Pehdeja latweescha“. Tai pašchā fazerejumā pirmā nodalā rahdits, tā Kalwe taifās braukt us laukeem, lai nodibinatu tautas weenibu. Ūo dser-tuwes wīnsch dodas us peestahtni, bet ir aismirsis nuhju; jabrauz tai pakaf. Šchi nuhjas aismirschana itin nefa neisteiz: neds wina lo raksturo, neds rada kahdu faveschgijumu. Tad waretu turpinat, ka wehl otrreis jabrauz atpakaf, jo aismirsia labatas drahna, un tre-scho reisi, jo ismesta pase un t. t. besgaligi. Nuhja war aismirstees tā patriotam (par kahdu tehlots Kalwe), tā sozialistam. Szerejuma lastajs maldinats walti prahto, kas sem lihdsiga notikuma domats. Bet rakstneeks naw eewehrojis teleologiskā prinzipa; wina sīhums tif fazerejumu steepj garumā, isjaukdams pee tam famehru.

Tapat plaschi galwenai domai newajadšigi ahrejās dšihwes sīhumu tehlojumi fastopami Ant. Austrina rakstōs.

Lihdsiga kluhda ir **romantikeem**; likai tur leekajam balastam zits raksturs. Tur eepihtas jauki safantasetas, bet newajadšigas un tahdā sīnā tufschas glesnas, kas galweno aptumšcho. Ašpasijas „Dadšicha“ ideja ir schi: „Kas wīsu saudejis, nebihstas zihnu un nahwi.“ Scho dadšiti rausta wehji aīs bahrdas, mihtlais Deewīnsch tam apwīlzis adatu kaschozinu, garām škreen wehji tā nerahtni sehni un t. t. Neds bahrdainās sehflu galotnites, neds adatu kaschofs ne-wed darbības un lastajaja domu us wīsa saudeschanu, zihnu un nah-wi. — Bes tam pats dadšis, tā ašafais stahds, naw sīhmigs tā wīsa saudeschanas īšwedejs.

Wehl wairaf newajadšigu „īspušchojumu“ ir fr. Bahrdas dšejolōs.

Par lihdsigu kluhdu angļu kritiķis Dšchonsons (1709. g. — 1784. g.) šafa: „Patwaligi fantasijas īsgudrojumi war muhs eepree-žinat us brihtinu ar sawu jaunumu, pehž fura dšenas parastā dših-wes pahrehšchanās. Baudijums, kas zelas no nejauscha brihnuma, pahreet, un prahts war apmeerinatees tif ar negrosamām pateesībām.“

Ščo abu wirseenu fazerejumu ispluhščana stahw fakarâ ar pašcheem teem apstahkteem, kas minetos wirseenus issauz. Kad fainneeziffâ un pahrwaldes dšihwê fahf eewehrojamafu lomu spehlet fahda jauna lauschu kopa waj ščkîra, tad rakstneezibâ tas atpogulojas tâ, ka rakstneeki fahf fihfi istehlot ščâs ščkîras dšihwes ahrejos apstahktus. Kamehr wehl šchis ščkîras nosihme un loma naw noskaidrojuſees, ari rakstneeki beeschi ween naw škaidribâ, fahda ihsti fakariba stary wiſeem jaunâs dšihwes fakteem. Tahdôs laifôs rodas realais wirseens, kusch dod fazerejumus ar pahraf šadruhsmeteem ahrejâs dšihwes fihfumeem, jo rakstneeks naw bijis spehjis jaunôs apstahktus pilnigi noskaidrot šawâ apsinâ.

Mainotees daschadu lauschu ščkîru lomai, waj nodibinotees domu fakaram ar zitâm tautâm, mainâs zilweku gara dšihwe: eepuhst jauni uskati, jaunâs idejas. Ja rakstneeks ščo eekščejo pahrwehrtibu naw spehjis pilnigi isprast, wiſch newar jaunâs gara dšihwes noskaidrotâ weidâ rahdit šawôs fazerejumôs, fur ta tad atehlota bes pilnigas fakaribas. Tâ wina nostahjas laſitaju preekščâ roman tiſſâ wirseena fazerejumôs, fur dauſ leeku, nesakarigu garigâs dšihwes — fantaſijas tehlu, šapnu un ilgu un t. t. — istehlojumu.

Kad jau rakstneeks kluhst, tâ fakot, kungs pahr wiſu ahrejo un eekščejo nowehrojumu pašault, wiſch reds ihsto fakaribu. Tad rodas noswehrti, H a f i ſ ſ i fazerejumi.

Ka ispluhduſchi fazerejumu weidi (stila waj kompoſizijas ſinâ) ir leeziba par autora neſpehju radit noskaidrotus darbus, atſihst ari, peem., P. Ehrmanis („Kapehž rakstu bes ritma“). Tikai wiſch nem leetu no otras puſes: winam eſot par dauſ bagati pahrdšihwojumi, lai teem waretu peeſchširt noskaidrotu formu. Bet pahrdšihwojumu bagatiba leezina gan par autora kâ zilweka — dšihwes bauditaja, bet ne par rakstneeka, — dšihwes wehrotaja un isprateja spehjam.

B. Noskaidroščana.

§ 23. Gedaltjums.

Ispratas otra puſe ir — parahdibas noskaidroščana — nepeederigu elementu ismeščana. Kas ſinatniſkôs fazerejumôs leeks,

mahza sinatne par domaschanu jeb logifa, fà ari latra a tse wifchfà sinatne. Talab rakstneezibas mahzibà apskatams galwenà kahrtà tikai tas, kas ir atmetams fà leels dsejiflòs sazerejumòs. Te jano-welk robescha starp dseju no weenas pufes un zitàm radneezigàm zilweka gara darbibàm no otras. Pee tàm peeder: 1) ihstenibas neapstrahdati nowehrojumi, 2) sinatne, 3) mitologija, 4) tikumibas mahziba, 5) awifchneeziba un 6) zitas mahfflas.

§ 24. Dseja un ihsteniba.

Aristotelis usskattija dseju fà pakaldarijumu dabai jeb ihstentbai. No ta laifa usskati par dsejas un ihstenibas sakaribu daschadi mainijuschees, peedsihwojuschi daschadus istulkojumus. Horazijs ari pawehl rastneekam „skatitees us dsihwes un eeraschu paraugu un no tureenes nemt dsihwas walodas.“ Us dseju fà us pakaldarijumu dabai skatijàs ari frantschu teoretiski Boalo un Batè. Sewischki pehdejais no teem tulkoja pakaldarischanu dabai jo schauri, saprasdams to tà, ka dsejneekam wajagot sawòs darbòs dot it fà wiltotu ihstenibu, lai darbs atstahlu tahdu eespaidu, it fà attehlots buhtu teeschàm atsewischks pateefs notifums.

Bet lihds ar to wisi schee teoretiski — ari Batè — dewa aifrahdisumus, fà dsihwes parahdibas pahrweidojamas, paturot azis ihstenibu fà awotu, no kura smetama weela. Tikai nesenà pagahntè daschi rakstneeki un rakstneezibas apspreejeji sahka prasit dsejas pahrsphiletu peesleeschanos dsihwei.

Tatschu tahda ihstenibas un dsejas weeniba ir neespehjama un newar buht par mehrauklu, iswehlotees satureu sazerejumam, fà ari apspreeschot dsejas darbus. Emeelus tam pamatigi istirsajis kreemu jaunais literaturas sinatneeks Jewlaksows. Swarigakee no teem ir schee:

1) Dsihwes parahdibàm preefsch muhsu pastahweschanas ir kaut sahda nosihme, mehks winàs esam praktiski eeintereseti: dsihwè numms ir derigi waj bihstami preefschmeti; weeni sagahdà baidu, ziti zeeschanas. Dsejà turpreti ispauschas rakstneeka neeeinteresetiba, dsihwes wehroschana bes personigas lihdsdalibas, tas ir, winai par pamatu ir tihri estetiska atteeziba pret dsihwi. Tatad,

zif rakstneeks pats eeinterefets fà zilweks sinamo parahdibu esamibà, tif winsch newar buht dsejneeks — bespartejiffs scho parahdibu tee-
fatajs un pehtitajs. Zilweziga un mahksleneeziga atteeziba pret dsh-
wi weena otu isslehdj. Dsejneeka — wehrotaja darbòs newar
pasaule buht tahda, fahda ta ir lastaja — ihstenibas juteja ap-
sina. Ja dsejneeks attehlo sawas juhtas, tad winsch par tam runa
ari tikai fà scho juhtu wehrotajs, fà to Bahrda leezina, jeb
teefnesis, fà issakàs norwegu rakstneeks Jbfens.

2) Dseja ir tikai sinams weids (forma), fahdu mehš pee-
schkram dshwes paradibam, lai tàs isprastu. Uweens mahkslas
darbs naw un newar buht tahds, kas fà norakts jeb kopija no da-
bas waretu lihdsinatees pascham dabas un dshwes parahdibam.
Windòs meklejams zits, newis schi weenadiba. Te wiskas dshwes pa-
rahdibas sawestas sakariba, ikweenai te sawa nosihme, weens sh-
kums wajadsigs otram; te galwenais ir jau minetais teleologi-
skais jeb mehrea apsinatibas prinzips (pamatdoma), kura dabà un
dshwè naw, Dsejas usdewums — dshwi pre pare, newis to jehlu
atweidot. Schwaufsta tehls ir tikai forma, fahda rakstneeks apwee-
no pee daudseem dshwè redsetàs sawadibas. Tapat notikumi, par
kureem dsejneeks stahsta, un wisa sazerejuma idejiska weeniba ir tikai
forma, kura autors salehjis sawus nowehrojums.

Ja attehlos dshwi wiskas nejauschiba, nesakariba — tahdu,
fahda ta pateesiba ir, wina lastajam isliktees masaf ihstena, masaf
tizama, nekà isdomata, kas sawesta zeschà zehlonibas sakara, fà to
jau aisrahdija *Aristotelis*. Tàtad rakstneeka nodoms sawest parahdi-
bas pahredsama nepeezeschamibas sakariba winu speesch ihstenibu
sagrosit. Dseja ir nedabiga dshwe, un dshwe, no dsejas stahwofla
skatotees, isleekas kropliga.

Tà dseja, ispausdama rakstneeka radochàs domas par dshwes
parahdibam fà pretstatu paschai ihstenibai, rahda, tà sakot, eeschkigu
ihstenibu, kas naw nowehrojama ar jutekteem, bet isprotama ar
radoschu garu.

§ 25. Dseja un sinatne.

Dseja wispahrigo rahda atsewischka tehla weida, tapat fà prosa dasch-
reis usrahda atsewischku parahdibu ihpaschibas. Peemehram, wehsture

rašturots Mintautis, leišču leelskungs. Te profas fazerejums atteežas tīfai us weenu a tse w i š č k u preeššmetu. Mintauti rašturo ari Rainis lugā „Indulis un Urija“. Tātšču te w i n š č j a u i r domats kà rupjā fīfīflā spēhla eemeesojums w i s p a h r i g i. No ta šapratisim, kà profas fazerejumam jafaslan pilnigi ar to atšewiščko faktu, šo w i n š č nehmis par tematu; dšejas darbam — ar teem atšewiščkeem fakteem, kuras w i n š č f a s l a n i g i a p w e e n o. Talaš Raina Mintautis naw jaapšlata no ta stahwokka, žif w i n š č f a s l a n a r wehšturiško Mintauti.

Jr teesa, dšēja, tehlodama apstahklus, kas lasitajam šwešči, eepašihstina to ari ar jauneem fakteem. Tā stahštōs waj lugās no šenlaiku dšihwes atrodam wehšturiško apstahklu ištehojumu. Astro- nomiškee išdomu romani (šlat. sistematiku) daščreis fatur ari sinat- niškus pamatojumus; žitōs dšejas darbōs atrodam daščadu tautas paraščču apraštus (peem. muhsu Eihgo šwehšku). Tātšču, žif tahtu te ir sinīflā pateesība, šchee darbi naw dšejas darbi; w i n š č dšejas wehrtiba pastahw žitur — tehlotō atšewiščko faktu a p w e e n o j o š č ū nošihmē. Naw kaħda fazerejuma dšejas wehrtiba mašaka, ja pee- raħdams, kà autors grehlojis pret kaħdu atšewiščku sinatni. Jau Šhešpiram paħmeta, kà tas daudšfahrē wehšturiškās lugās šagrosižis wehšturiško pateesību. Wehšturiško laikmetu šajauššana — **ana- kroniškis** — šastopama daudšōs dšejas darbōs, beš kà mašinatu w i n š č nošihmi. Kaħds apšpreedejs Ņeedres stahštu „Bahrenis un Bruħnā“ apšlatiža no šapratisgas loškopibas stahwokka un taišija autoram šchini šinā paħmetumus. Eugai „Seme“ ir usbruhts aīš ta eemešla, kà tur tehlotā Ūlmena plani, kà labot tautas dšihwes apstahklus, nemas neesot pareiši. Wiši šchaħdi eebildumi ir beš nošihmes. Kaħdas pašakas dšejīflā nošihme nemasinajas, ja tur tehloti dšihwneeki, kas runā žilweku walodā. Raina „Uguns un nahts“ un „Indulis un Urija“ nošihme naw eekš ta, kà tur tehlotee apstahkti šaslan waj nešaslan ar wehšturiško ištēnibu.

War gan sinatneeks nemē šawam apzerejumam par pamatu dšejīškū darbu, kà wišeem šinamu peemehru, ar wahrdu šašot, w i n š č w a r to nemē ne kà dšejas darbu — apweenotaju, beš tīš kà atšewiščku pro- šajīškū faktu; tīš pat labi w i n š č w a r e j a nemē kaħdu awišēs apraštītu deenas notikumu. Dužmanis šawam apzerejumam par diwejadām teesību normām nemē par pamatu Blaumana stahštu „Andriškons“ — w i n š č to ušškata kà dšihwē notīkušču faktu.

Romeeschu dabas pehtneeks Plinijs runà par fahdu pehrtiku fugu, furai peedsimstot palaikam dwihniſchi. Mahte weenu no behrneem wairat mihlot, nekà otu; wina to tif firsnigi glabajot, fà palaikam noschnaudsot, un palelot tif masaf mihlamais. Siniski nemot, mums jasin, waj teescham tahda pehrtiku fuga ir. Bet ja ſcho faktu ſaprotam dſejifki, tas ir, ja sem wina ſaprotam gadijumus, fur mihlestiba mihlamam par postu (peem., wezaki, aklà mihlestibà behrnus lutinadami, tos famaità), tad mums naw ſwarà, waj pateeſi lihdsiga pehrtiku fuga faut fur ir, jeb ta tilai isdoma.

Ar ſcho stahw ſakarà ſtarpiba ſtarp profajifko — ſinatniſko domaschanu un dſejifko. Sinatniſklà domaschana dibinajas uf ta, fà katra parahdiba teef a n a l i ſ e t a — ſadalita ſastahwdalàs, pee lam dalas teef ufflatitas fà tahdas, furu wehrtiba jeb noſihme weenada, waj winas nem atſewiſchki, waj ar zitàm kopà; ta dibinàs uf matematikas likuma: weſelais lihdsinàs ſawàm dalàm kopà nemtàm, un wiſas dalas kopà nemtas ſastahda weſelu. Bet preeſch dſejas, fura domà ar weſelu tehlu widutajibu, ſchis likums nepaleef ſpehklà. Ikkatra ſalikta parahdiba ir faut ſas wairaf, nekà winas daku kopſuma. Dſejas darba idejiſklà weeniba wiſpirms jau ſuhd, kad tilai ar dalàm eepaſiſtamees. Ikkatrai dſihwibas parahdibai winas kopibà ir faut ſas wairaf, nekà dalàm par ſewi nemtàm. „ſauſtà“ Sete (1749.g. — 1832.g.) ar Meſiſtoſela muti ſaka (Raina tulkojumà):

Kas puhlas, lai d ſ i h w u ſo paſiht un apraſtit jehgtu,
 Tas no ſ a u j to pirms un garu tà iſtaida,
 Tad ſagreestàs dalas gau rokàs tas patura —
 Truhkſti dee'mſchehl garigas ſaites, ſas kopà tàs ſlehgtu.

Te wahzu rakſtneeks aisrahda uf ſchahdas analitiſkas ſpreeſchanas nepilnibàm dſihwibas parahdibas iſprotot. Dſejifki ſazerejumi galwenà kahrtà par tematu nem dſihwi, zilweku dſihwi. Tagadejo laiku leelais domatajs B e r g ſ o n s rahda, fà dſihwe ir kuſtiba, un kuſtiba ir nedalamia. Tadehl, ja gribam iſpraſt dſihwi un dſihwibu, nedrihkſtam winas uffkaiit fà no dalàm ſastahwoſchas. Dſejifklà domaschana nem parahdibas ſintetiſki — kopibà nedalitas; weens weſels notifikums te apſihmè daudſus weſelus. Tà dſejifklà domaschana palihds mums nemittigi pluhſtoſchàs dſihwes parahdibas dſikaf iſpraſt

Dsejifki fazerejumi no finatniskeem atschkiras ari ar to, ka wina pa dafai iswehlas zitadus tematus. Sinatne apfkata kopigàs ihpaschibas, bes kuràm sinamà preekschmetu kopa newar buht. Ja ta ir psikologija (dwehfeles ispratas sinatne), tad wina mekle likumus, furi nowehrojami wisu zilweku gara dsihwè. Bet swarà ir isprast ari garigàs sawadibas. Un tas ir taisni dsejas usdewums. Tagadejà dsihwe ir nostahdijuse zilwekus toti daschaddòs apstahkòs. Galiga nabadsiba mainàs ar turibu un milsu bagatibu, weeglas puhles ar fapropojoschu zihnu usturà deht, plascha isglihtiba ar wisleelako gara trulibu, weentuliba ar raibako puhla dsihwi, weenmufigatà iddeeniba ar dsitakeem mahkslu un sinatnu baudijumeem, isdsihwe ar atfazischanos, wehrdsifka padoschanàs ar lepnu, nesalau- schamu gribas spehku. Zilweze garigà sinà ir, kà Skalte faka, „kà swaigšne šadrupuse gabalòs, furi weens otra wairs nepeewelf.“ Tomehr wisa schi fashkširoshanàs ir sawenota ar ifkatra atfewischka zilweka atkaribu no ziteem — no šabeedribas — šaimneežškà sinà. Spilgti tas redšams no fazerejumeem, fur istehlota ihpatna zihna ar šabeedribu, kà Raina „Pusidealistà“, Needres „Semè“, Jbsena „Brantà“, Hauptmana „Nogrimuschà swanà“ un z. Wisas zilwezes labkšahjiba dibinàs us lauschu šawšarpigas šapraschanàs un us kopibas jeb solidaritates juhtàm. Doesija muhs eepastšstina ar zitu zilweku sawadibàm: atšlahj to preekus un behdas, usflatus un kais- libas wisà winu daschadibà.

Wina rahda to wisu dsihwi usflatomàs ainàs tà, ka mehš pašchi šchis winu juhtas šahšam lihdsdsihwot, it kà atrodamees tajòs apstahkòs, furòs mums nemas naw jadsihwo, behdajamees behdas, kuràm naw eemesla, preezajamees par to, ka mums naw. Šcho pašch- apmahnišchanos šauz par dsejifku ilusiju. Daschs labs lastitajs nobirdina ašaru par tam behdàm, furu naw winam, kuras ir tif dsejneeka isdomatàm peršonàm, kà kreewu rakšneeks Pušchkins (1799. g.—1837. g.) faka: „Par isdomato raudu ašaru.“

§ 26. Dseja un mits.

Kad sinatniškà domaschana šenòs laikòs nebij wehl atlihtita, tad dsihwes un dabas parahdibas tika isšlaidrotas ar teikàm jeb miteem. Tahda ir teika par Daugawas rakšchanu, nogrimuschàm pilim, par puhkeem, vaganàm un t. t.; tahdi miti ir ari stahšts par pafaules radišchanu, pirmo grehku, Bahbeles torni. . . Mità mehš

atrodam kopā saaugušā stahwofli — **finkretismā** wehl profas un dsejas eesihmes.

Profas elements mitā tas, ka mits noder, lai kahdu dabas, wehstures waj sadihwes parahdibu isskaidrotu, tizot mitam kā atsewischlam faktam. Dsejas eesihme mitā ta, ka parahdibas teel noskaidrotas ar tehlu palihdsibu, nemot weenu weselu notikumumu zitu weetā. Kad wehla mitam wairs burtiski netiz, tad winsch pasaudē sawu profas elementu un kluhst par poetisku, ja winu saprot kā lihdsigu dsihwes faktu apweenotaju. Kas tiz, ka pasaules daschadās walodas iszehluschās pee Babeles torna buhwes, ka Deews teeschām nolaidees un samaisijis zilweku walodas, preeksch ta schis stahsts ir mits. Bet ja kahds saprot mineto notikumumu ne burtiski, bet kā simbolisku apweenojumu wiseem teem gadijumeem, kur kauschu leele nodomi isjuhļ sawstarpejas nesapraschanās dehl, tas scho stahstu ir sapratis kā dsejas fazerejumu.

Attihstotees sinatniskai domaschanai, mitu radischana parastā weidā ir apstahjusees. Tagad dsejneeki nem tikai mitu ahrejo tschaulu, mitos isleiktos notikumumu un saprot tos dsejiski. Tā, peem., Raina lugā, „Selta firgs” nemts mits par to, kā faules wara aisdien seemu, kā trijōs panchmeenōs — seemfwehtōs, metendōs un leeldeenās — tauta ir fwehtijuse trihs fokus schajā faules un seemas zihnā. Bet Rainis saprot te sem schis zihnās kauschu dsihwes atjaunoschanos, pateizotees darbineeem, kas spehijgi nest upurus.

Muhfu kritikis un dsejneeks Bahrd a israhdija sawā laikā, ka mitu radischana joprojām pastahwot, un esot dsejas augstakais pasahpeens. Mēhs te redsejām, ka mitiskā domaschanā stahw semal ir par dsejisko, ir sinatnisko; seno mitu isleetoschana dsejā, waj miteem lihdsigu fantastisku simbolu radischana naw mitu radischana un ne ar kahdam eesihmēm no parasteem dsejas fazerejumeem neatšķiras.

Kreemu mitologijas*) pehtneeks Kagars saka: „Mitologiju ar pilnu tzešibu waram faukt par meschonu filosofiju. Winas awots ir dsina us pateesibu un muhschigās zehlonibas slahpes, kuras dsen zilwezi pa prahta un attihstibas zelu. Un lai gan zelu lihds paga-

*) Mitologija — sinatne par miteem, kā art — wisi mitti kopā nemti.

nisseem miteem ir nostaiģajusčas daudsas tautas, tad zēlu no mitologijas lihds ihstai sinatnei ņenatnē nogahjuse tif weena tauta — greeki." — Tātad dseja naw mitu radishana — wina daud augstaka par to, tapat kà sinatne.

§ 27. Dseja un tikumiba.

Greeku prahtneeks *Platons* (430.g.—347.g. pr. Kr.), dsihwodams preefsh *Aristotela*, gan naw atstahjis atsewischka ņazerejuma par rakstneezibu, tatschu isteizis wairakōs darbōs domas par dseju. Tur winsch issaka usskatus, ka dsejai wajaga „zildinat deewus un ņlawet labus tikumus," ar wahrdu ņakot, deret tautas tikumiskai audņinaschanai. Schis paschas domas isteiz ari praktiskās romeeschu tautas rakstneeks *Horazijs*. Wehslakōs laikōs ņhos usskatus aisstahwejuschi daschadi dsejas apspreedēji; ņewischki wineem peegreesās jaunlaiku praktiskās tautas — angļu teoretiki. Tà minetais *Dschonsons* (1709.g.—1784.g.), kuru angli ņauz par XVIII. g. ņimtena gresnumu, ņaka: „Tas ir weenmehr rakstneeka peenahkums, padarit pasauli labaku". No muhsu literaturas apspreedējeem ņewischku wehribu peegreesuschki tehlotu personu tikumiskeem usskateem un ar to ņakarā wehretejuschi dsejas darbus R. *Klaustinsch* un *Fr. Bahrd*a. Tatschu schi **etiskā** mehraulka ir aplama.

Daikuma un tikuma redses punkti ir nesaweenojami. Dsejneeks dsihwi tikai wehro, meklē to isprast; tikuma ņludinatajs to mehro ar ņinamu tikumibas mehraulku un grib to labot. Daikums ir ispraschana, tikums ņinama darbiba. Dsejneeks rahda, kà dsihwē eet, tikuma ņludingtajs — kà waja dsetu waj newa jadsetu dsihwē eet. Tikumiskā ņinā pelt waj zelt ņawas tehlotās personas dsejneeks war tikai tif daudš, jif schis personas paschas ņeni waj zitus zēt waj pēt. Ja lahds netikumigs zilweks, ņas dsejiskā ņazerejumā istehlots, ņewis par ņaweem nedarbeem nenofoda, tad no ta newar spreest, ka rakstneeks wina netikumus aisstahwetu.

No otras puņes, rakstneeks nekad newar buht droshs, ka wina ņazerejums weenmehr us lastaju atstahs tikumiskā ņinā labu waj ņaunu eespaidu. Wahzu rakstneeks *Nizsche* (1844.g.—1900.g.) ņaka: „Tihram wifs tihrs, zuhlai wifs zuhzigs." Kà weens un tas pats naņis war noderet kà labs darba rihs, bet eegreestees ari behrnam pirktinā, tà weens un tas pats rakstneezibas ņazerejums weenu war pamudinat us labu, otru us ņaunu.

Sinams, audsinatajs war rakstneezibā atrast daudš fazerejumu, kas noder tikumiskai audsinaschanai — tāpat kā wisch peemehrus schim noluhkam war atrast arī dšihwē un dabā. Bet talab ween dsejas darbus newar faukt nedš tikumiskeem, nedš netikumiskeem; tikumiskā sinā tee ir weenaldfigi — **amoralī.**

Šho tikuma un dailuma nesaweenojamību istehlo Poruks faze-rejumā „Nebijuschais un diwi weentuli.“ Dailuma sinā weenlihds peewilzigi ir tā labats Deews, kā launais Satans, bet tikumiskā sinā tee weens otram preteji. Dsejneeks ilgojas pehz buhtnes, kurā etiski peewilzigais (labais) pilnigi faskanetu ar estetiski peewilzigo (daito). Bet schis nebijuschais nekad nebuhs: launu apweenojoschais Salans nekad newar buht tikumiski positifws, famehr, kā faskanigi apweenots netikuma eemeesojums, estetiski tas tahds ir — ir daitisch.

§ 28. Dseja un awischneeziba.

Awischneeziske jeb publizistiske (pee mums tos fauz dāsch-reis par fabeedriskeem) dsejas apspreedeji prasa, lai dseja kalpotu fabeedriskeem zenteeneem, tas ir, wini atsihst dsejai tikai tik leelu no-sihmi, jik ta pawedina laudis us wezās sliktās kahrtibas gahschanu un jaunās, labās eeweschānu. Schahdus usflatus wisfpilgtat is-teizis frantschu domatajs Prudons (1809. g.—1865. g.). Mūhsu rakst neezibā schos usflatus aistahweja Jansons-Brauns, Jan-kaws, Andr. Upite, Lihgotnis-Rose.

Wispirms, prasit, lai wisa gara dšihwe wirsitos tikai us weenu mehrki — launās fabeedrislās eekahrtas gahschānu — eespehjams tik tajōs apstahllōs, kad naw wahrda brihwibas, lai teeschi isteiktu sawus usflatus, kad naw wispahrigas bals teesibas un walda nospeedoscha eekahrta. Tagadejā demokratiskā Latwē schi prasiba jau pate par fewi nowezojuse.

Otrkahrt, prasit, lai mahksla kalpotu kahdeem deriguma mehr-keem ir — zenstees, lai wina sawā attihstibā eetu atpakat us to pirmatnejo stahwolli, kad wina bij tikai derigā peedewas. Ta, tāpat kā gaidit no dsejas tikumisku leetderību, ir mahkslas attihstibai pre-tiga un neispildama prasiba.

Treschkahrt, dsejneeks pehz sawas buhtibas jau ir ar zitadām teeffmēm un spehjām, nekā tām, kuras wajadšigas, lai sakustu ar

kauschu masam pilnigi wenaddōs zenteenōs. Winsch aifween zenschas usfwehrt fawu ihpatnibu kà pretstatu kauschu wairuma gara dsihwēi Talab pat tee rakstneeki, furi sinamā mehrā ir zentuschees pildit fa-beedrisflo apspreedeju prasibas, tomehr naw atturejuschees nostahdit daschōs fazerejumōs, kà pretstatu wairumam, ihpatnigi apdahwinatu zilwefu, kuram ar scho wairumu naw saskanas, daschreis ir pat zihna un japeedsihwo pahrestibas. Nerunasim par tahdeem ihpatnibas aisstahwetajeem, kahds, peem., ir Doruks; pat Weidenbaums saka, ka „tizigo mukku wiswairak ir radits“; Apasija leef tantai dedsinat Gunu, kura fabeedribai tif labu gribejuse; Rainim ir dauds dsejolu, kuroš winsch, zildina weentulibu, atturigu nepeesleeschanos puhlim („Dats“, „Kalnā kahpejs“ un d. z.). Tapat winsch fawās lugās usfwer atfewischku personu — waroku — nefalihdsinami pahrafo nosihmi wisā fabeedrisflā un gara dsihwē, famehrā ar tautas dsihwi, peem. Lahtschplehšis, Indulis, kà ari Untinsch, kuru tauta issmej.

No teiktā šapratišim, kalab dsejneeki tif pat kà nefad naw preekšsihmigi fabeedrislee darbineeki, ka laikōs, kad politiskā dsihwe rit strauji, pagrimsť dseja. Talab ar awischneezisflo deriguma mehrauklu dsejas darbi naw mehrojami. Tikumiskā un awischneeziskā redses punktu peemehroschanas aplamibu dsejas darbus apzerot, plaschi qpslatijis minetais kreewu sinatneeks Jewl a f o w s.

§ 29. Dseja un zitas mahfflas.

Dseja, kà sinatneeki domā, ir zehlfusees no tā fauktā ritmiskī musikalā sinkretisma. Tas ir rotaku weidigas kustibas, kuras isdarot atfahrto ritmiskī nedaudsās fkanās daschadus issauzeenus un mas nosihmigus wahrđus. Rotaku ispilda wesels bars. Te tātad redsam daschadu elementu f o p f a a u g u m u.

Tahťakā attihstibā sinkretisms sahlť sadalitees: wahrđi stahsta jau par kahđu notikumumu waj juhtām; isstrahdajas dseefma ar pilnigaku meldiju, ko sahlť pawadit us kahda musikas instrumenta; ar waibsteem un mahjeeneem sahlť israhđit kahđu notikumumu — ar wahrđu — daschadās sinkretisma datas kkuhst patstahwigakas — **Diferenzejas.**

Sahlkumā teksts (wahrđi) bij neezigs: atfahrtojās tilai issauzeeni un daschi nenosihmigi wahrđi, kuel peedewa takti, kas tad spehleja galweno lomu. Tahťakā attihstibā wahrđi isteiza jau kahdas domas. Scho tekstu gan no sahlkuma us weetas fazereja — improwiseja un

tuhlit aismirsa. Kad teksta teikšana pahrgahja us atšewiškfu perfonu — teizeju, tad šahka to usglabat un mahkfligaf apšrahdat, peeweenojot labu datu materiala šewiškām gadskahtas deenām un pahrwehřšot ispildijumu par zeremoniju. Tahlafā attihstitas gaitā no rotatneeku bara atdalijās jau diwi teizeji. Beheu zeremonijā teizejs — raudatajs stahstija par mirušā dšihwi. Tā zehlās wehřšotā dseja. Koris pa starpām ihšos pantinās isteiza šawas šehlabas — tās bij juhtas aprakřšotā dsejas šahkums. Un kad abi teizeji, atstahstot notikumus, šahka tos ari israhdit, tad tas bij par pamatu lugu šazerejumeem. Utdalotees no šiteem, šatrs atšewiškšais mahkflas weids top špehjjigafs isteikt to, šas winam šafams.

No pirmatnejeem meefas un darba rihfu isrotajumeem radušās mahkflas, šas tehlo daikumu ar azim usšlatamā weidā.

Tā tagad iščķirām šahhdas mahkflas, raugotees us teem lihdsēķeem, šahdus mahkflneeks isleeto, lai isteiktu daikumu: 1) muřtku, 2) tehlnēezibu, 3) glesnēezibu un 4) dseju.

1. **Muškas** materials jeb isteikšmes lihdsēķlis ir škana. Ar šaweem škanu šafopojumeem muřka teēši, bes šahdas widutajibas dara eēšaidu us muřfu juhtām, tas ir, šekojot wišām šaškanām un to mainām, meldijai, riuņam, štipruma un aštruma mainai, mums nerodas nekahdi eegaumejumi, tehli, tikai šazetas dwehřelē šinams ušbudinajums, šinamas juhtas. Tātad muřkas ihštāis preēķšmetis ir — isteikt juhtas. Kā juhtas pašahwigi wiřno, mainās, tā mainās muřkā škanas. Ušrigu notikumu un aprakřtu ta nešpehji dot.

2. **Tehlnēezibas** lihdsēķlis ir preēķšmetu weids (forma). Daitas formas tehlnēeks rada no daščadām weelām, kūrām weegli peedot šahrojamo weidu, peem. no mormora, mahla, wara, šoka un t. t.. Uš krahfu tehlnēeks nešlatās. Ja šastopam ari tehluš daščadās krahfās, tad te darbojušees ari

3. **glesnēeziba**, kura rihšojas ar krahšām, ar to pahřejām un linijām, kuras no šawas apšahrtnes iščķiras ari ar šawu krahfu. Uššlatot to, kā muřšos rada juhtas tehlnēeziba un glesnēeziba, atrodām, ša te masakā mehrā šajuřřmu rada paščas formas, krahfas un linijas, bet wairaf tee eegaumejumi, kuras winas apših-

mè un furi muhfsòs atkal isaizina zitas ainas. Tàtad scho diwu mahfslu spehfs dibinàs 1) us formu, lintju un krahsu fassanas un 2) us teem eegaumejumeem, fo wixas apsthemè un modina, kamehr musikai ir tif pirmà puse. Schis mahfslas rahda tif weenu azu mirkli, tehlodamas, fà preekschmeti un to dasas atrodas telpà. Tàtad tàs ir labakais lihdselkis redsamo aprakstit. Paschas darbibas wixas nespehji rahdit, tàs war tif isnemt no tàs weenu azu mirkli, kuesch noder sinamo juhtu isteifschanai un modinaschanai.

4) **Dseja darbojas ar wahrdeem.** Pehz ta, fà wina dara eespaidu us dwehfeldi, dseja ir pa pusei preteja musikai un pa pusei weenada ar tehlneezibu un glesneeziibu: paschas wahrdu fkanas nesazet nekahdu juhtu, isnemot stila musikalàs ihpaschibas; juhtas mostas ihsti tad, kad eedomajamees tàs parahdibas, fo wahrdi isteiz. Tàtad dseja darbojas wairak ar sinamu fantasijas tehlu widutajibu—neteeschi, kamehr tehlneeziba un glesneeziiba dara eespaidu us mahfslas usnehmeja pa dasai teeschi, pa dasai aplinkus.

Dsejas walstiba ir wisplachakà. Wahrdds waram gan aprakstit sawas juhtas un stahstit par to pahrmainam (fà musika), gan ari aprakstit preekschmetu formas un krahsas (fà tehlneeziba un glesneeziiba). Bes tam tai ir saws, atsewischks darba laufs — tehlot ahrejàs pahrmainas, notikumus. Juhtu isteifsmè winai stahw pahri musika, kura teeschi runà us dwehfeldi; dseja fahsta juhtas apsinameem fantasijas tehleem un tà tàs aprobescho; turklaht pate tehlu widutajiba masina eespaidu us daschadam juhtam. Tatschu musikas uenoteiftiba tehlu sinà padara winu par gruhtal isprotamu. Ubas mahfslas saweenojas un weena otru papildina dseezmà — dseezamà dsejâ. — Ahreju parahdibu aprakstâ dseja newar fazenstees ar tehlneezibu un glesneeziibu, jo kamehr schis rahda weenu azu mirkli tà, fahds wusch ir — weenâ tehla waj glesnas usnehshanas azu mirkli, dseja ainas un tehlu fantasijai war rahdit tif pamasam, aprakstidama weenu daku pehz otras, usrahdidama weenu ihpaschibu pehz otras. Tà eespaids isplahn. Tatschu dseja sche ispalihdsas, nemdama falihdsinajumus, aifrahdijumus un t. t., fas weenas glesnas weetà dod wairakas.

Uhrejo pahrmainu (notikumu) tehloshana zitas mahfslas newar dsejas aifsnegt. Tapehz dsejas galwenais weids ir wehstijums; pee ta peeder wiswairak dsejifku fazerejumu. Dabas, zilweku

un to juhtu ihpaſchibas dſeja palaiſam uſrahda tahdâ fahrribâ, fâ tâs raduſchâs, ar to ari apraſſiam peedodama wehſtijuma weidu.

Dſejai ir tas truſkums, fa wiau war baudit tiſ tee, fas fa-prot to walodu, furâ poetiſlais fazerejums iſdots, famehr muſikas, glesneezibas un tehſneezibas fazerejumeem naw nefahdu eerobefcho-
junu, ſihmejotees uſ daſchadu tautas walodâm.

Attihſtotees iffatra mahſſla diferenzejas — ſpezialiſejas daſchada weida un nokrahſas fazerejumôs. Par ſcho daſchadibu dſejas fazerejumôs dod pahrſſatu ſiſtematiſka. Kâ dſihwâ dabâ pahr-
ejas radijumi, fuei weeno fewi diwu waj wairatu tipu eefihmes, iſmiruschi (fâ to mahza paleontologiſja), tâ tas noteef arti mahſſlâs. Ari dſejâ tahdas widejas fazerejumu ſchkiras iſrahdiuſchâs par maſaf ſpehſigâm paſtahwet, un to kategoriſju (ſchkiru) ſkâits, furâs tagad ſadalâs wiſas paſaules dſihwee literaturas darbi, famehrâ ar ſcho darbu ſkâitu ir loti maſs. Tas rahda, fa tiſkai nefajauktee, diferenzetee mahſſlas darbi paſtahw. Sinams, paplaſchinotees dſejas weelai (peedſihwojumi un pahrſihwojumi top daſchadafi) jarodas fewiſchkeem jauneem weideem. Bet wehſturiſkâ gaitâ tee noſkaidrojâs, norobefchojas no radneezigeem weideem. No ſcha waram ſlehjt: mahſſlas weidu ſajaukums ir atawiſms — ſawu laiſu pahrſihwojuſchâs parahdibas atfahrtoſchanâs, tâtad pagrimſchana.

Tas pats ſafams ari par to, ja dſeja eetwee fewi leelafâ mehrâ glesneezifkos elementus, waj glesneeziba literariſkos un t. t. Ari uſ muſikalâm walodas ihpaſchibâm dſejneeks nedrihſt liſt galwenâ ſwara — te wiſſſch tâ fâ tâ newar ſazenſtees ar muſiku. Dſejas galwenais darba lauſs — tas, fo neſpehjt zitas mahſſlas iſteikt — ahrejâs pahrmainâs.

Uſſkâts par mahſſlu ſajaukuma maſwehrtibu bijis wairakeem ſenatu laiſu mahſſlas teoretikêem. Mahzu literaturteoretikis *Deſingſ* (1729.g.—1781.g.) ſawâ „Lafoonâ“ par to taiſni runâ, fas iſteizams dſejâ, fas — ſkulpturâ un glesneezibâ; neweena mahſſla, pehjt wiina domâm, nedrihſt pahrſahpt ſawu robeschu, ja ta negrib fluhjt maſwehrtigafa. Schis robeschâs norahditaſ iffatras mahſſlas rakſtu-
rojumâ.

War eedomatees, jif preezigs buhtu *Sete*, (1749.g.—1832.g.) ja wiſſſch peedſihwolu ſinkretiſma teoriſju fâ pamatojumu ſekojoſcheem

šaweem špreedumeem: „Weena no galwenām mahkšlas pagrimššanas šihmēm ir winas daščado weidu šamaiššana. Tas ir ihša mahkšlineeka peenahkums, nopelns un wehrtiba, ša winšch prot atdalit no žitām to mahkšlas nošari, šurā pats darbojas, dibinat šatru mahkšlu un winas weidu tiš uš winas paščas un pehž eespehjas to šingraf atšchširt no žiteem.“

Tahda mahkšlu diferenzššanas prasiba pilnigi šastan ari ar nošrahšas weenibas prasibu.

No šča štahwoška raugotees, tahds šazerejums, ša dšeešma, šuršch šastahw no muškas un dšejas, tiš tad war. buht pilnigs, ja wahrđi išteiz to, šo nespehž mušika, mušika atkal to, šo naw ištei-kušchi wahrđi.

Wišas mahkšlas šaweeno šewi šfatuwes mahkšla (šura tātad naw atšewišška mahkšla), šewišchi opera — mahkšlas darbs, šurā wahrđds išteikts šazerejums (dšēja) teel dšeedats, mušikai pa-wadot (mušika), ušwedot to kraššas attehlotā apkahrtņē (glešneeziba), pee šam išrahđitaji peedod šew ešetiškas formas (ar apžehrbu, waibšteem, ešetiškeem ažu mirkšleem kustišā [dšēja]; ta tad ir škulptura). Tomehr te weena mahkšla otru ari šawā šinā aprobešcho, šo redšam, ja šalihđšinajam tipiško operu (peem. Wagnera) mušikalo daku ar tahdu mušiku (Betowena, Šchopena), šurai naw japeemehrojas dšejai — ahrigeem notikumeem, personu rakštureem un t. t.. Opera ešetiški tiš tā attaišnojama, ja weena mahkšla neatšahrto ta, šo otra war labat išteikt.

III. Domgaita.

§ 30. Cedalijums.

Pahrdomajot eeguhto saturu, autors wispirms lemj, 1) us zil un kahdam dakam fazerejums wispirms dalams, 2) zil kura data swariga, 3) kahda sakariba dgas nostahdamas. Tatad jaapstata 1) datu wairums, 2) datu famehrs un 3) datu sakars.

§ 31. Datu wairums.

1) Wisweenfahrshafais plans tas, kura isschiram tikai diwas galwenas dafas. Ur schahdu skaitu palakam teef komponeti fazerejumi, kuras weena otrai teef nostahditas preti diwejadas domas, tas ir, kur fazerejuma weeniba dibinas us kontrasta — preteschibas. Pee tahdeem fazerejumeeni peeder, peem., salihdsinajumi, tas ir, diwu parahdibu weenadibu un sawadibu apzere. Tahdeem plans buhs: 1) weenadibas, 2) sawadibas. Tahdi fazerejumi waretu buht, peem.,: „Meegs un nahwe“, „Tauptigais un isschlehrdigais“, „Rihts un wafars“ un t. t.

Us diwweenibas pamata komponets, peem., Skalbes dsejols „Mans naminsch.“ Tur wispirms aprakstita dsejneeka skumja aprakstine, tai ka kontrasts nostahdits faulainais leelzelsch, pa kuru eet jaunatne. Galwenas dafas (kuras fazerejums sadalas us trihsweenibas pamata) ifktra dalas diwas dalas us kontrasta pamata Pluhdona dseja „Diwas pasfaules“: 1) bagatneeku pasfaule, 2) swejneeku pasfaule.

Us kontrasta pamata fazeretei darbi neustrahda stiprakas weenibas dsejifkds fazerejumds, un ta schis panehmeens skaitams pee masak isdewigeem ais sefoscheem eemesleem: 1) preteschiba ir domajans, ne ar gara azim statams sakars un ta dsejifkai domaschanai pretigs; 2) sinama mehrā winsch prasa fatura atfahrtofschanu, tas ir, kas weenai parahdibai teef peerakstits ka positiwa ihpaschiba, tas paschas truhkums otrai ir negatiwa — tapat, ka us stikla fotografijas negatiwa glesna atfahrto otrada weida positiwi redsamo us papira.

2) Wisdabigakais fazerejumu plans dseja un pa datai ari profa ir trihsweeniba, tas ir, cedalijums trijas galwenas dalas. Tahds

plans wisisdewigaks, ja attehlo kahdu notikumū. Jau Aristotelis aifrahdijs, ka ikweens wefels notikums dabigi fadalās trijās datās: 1) eesahkumā, 2) widā, 3) beigās. Eesahkums tas, šata Aristotelis, kas ne pehz ka nenahk, bet pehz ka kaut kas nahk; widus — kas pehz ka nahk, un pehz ka ari kaut kas nahk; beigās — kas pehz ka nahk, bet pehz ka nefas nenahk.

Kemšim Raina fazerejumu „Kalnā kahpejs.“ Pirmā pantā: „Tad kruksti weentuligaks gads pehz gada“ tehlots, no weenas puses, zilweks, kuru nemeers aifsen no parastās kauschu dšihwes; reits ihpatnigaks zilweks, wiku šaprasdams, wehl ees kopā ar to. Tas ir notikuma — aiseeššanas — šahkums. Logiski nemot, aiseeššanas notikuma preešš tam nebij. Otrs pants: „Tad sudis ari tee“ ir šahkuma turpinajums: wairs neweena garigi tuwa zilweka naw. Lihds ar to notikums prafa turpinajuma: wehl meers naw atrasts. Nahk beigās, jo tahlaks turpinajums tahdā wirseenā naw eespehjams:

Wisapkahrt tewi ledains wairogs šegs,
Bet wišas femes ilgas krukstis degs.

Preteššiba starp eesšejo bagattibu un ahrejo tukšchumu šaneegusti augstako palahpi: no weenas puses wišas ilgas, no otras — weens ledus wahks. Šhis ir beigās.

PeHz šahhda trihsweenibas prinzipa Rainis komponejts leelako datu no šaweem fazerejumeem. Pluhdonis šcho planu stingri eewehrojts, eedalidams galwenās datās fazerejumu „Diwas pafauls,“ kuru warelu wina plana galweno datu dehl šaukt ari par „Nakts juhmalā,“ jo datas tur šhis: 1) wakars, 2) nakts, 3) rihts; wakars un rihts šā nakts eesahkums un beigās. Tahds ir ari dabigakais plans šahsteem, lugām un t. t. — wišeem wehštijumeem. Tur eesahkums ir tā šauktais nostahdijums, widus — šareschigijums un beigās atrifinajums. Ari profas fazerejumds beeschi šchē trihsweeniba eewehrota: eewads, ištiršajums un nobeigums.

Šhis ir dabigakais leelakās datas fazerejumu plans.

3) **Šchetrweeniba** noderiga tikai aifewišškeem temateem, tas ir teem, kurds ifleetotās glesnas šadalās ištetrās datās. Pee teem peeder tahdi, šā ištetri gada laiki („Ištetri šatrā gadā rodas“ *Ulmāna*), ištetras debefs puses („Pee šilās pušes kruksta želōs“

U. Br.), tšhetras deenas un nakts datās (rihts, deena, wafars, nakts), kà Aspasijas dsejola „Ej, meklè dwehfeldi“ un lihdsigòs. Sonete — forma, kura weenmehrs fastahw no tšhetreem pantineem, no-deriga peh; tšhetrweenibas plana komponeteem darbeem; bet wehl labaf gan soneti isleetot diwfahrschaj diwweenibai, tas ir, abas kwartas lai fastahditu pirmo galweno datu, terzines otro; bet kà pirmà, tà otrà lai eedalitos atkal katra diwàs otràs schktras datàs — pantinòs. Tahdas ir Wirfas daschas sonetes krahjumà „Bikeris.“ Schahds gadijums gan naw skaitams pee tšhetr-, bet pee diwweenibas.

4) **Weezas, šeschas un wairatas galwenàs datas** leezina par fawirknoschanas panehmeenu. Te weenibas tātad wismasaf — weeniba te til ahreja, kà peem. Jaunšudrabina „Baltà grahmata“ un 3..

§ 32. **Datu samehrs.**

Par atšewiško domu samehrigumu šaturà jau esam runajuschj (§ 21). Samehrs jaetur ari starp weselàm fazerejuma datàm šafarà ar šcho datu šwaru.

Pee masaf šwarigàm dalàm japeeskaita fazerejumu wairuma eesahkuma dala jeb eewads. Tanì rakstneeks lasitaju it kà šagatawo uf galwenà ispraschanu. Stahstòs, lugàs un lihdsigòs fazerejumòs eewads teef šaufts nostahdijums.

Eewads, šafarà ar šawu neleelo lomu, nedrihsti buht plaschs. Aspasijas „Saudetàs teesibàs“ eewads, tas ir data, kura tilkai rahda, kahdòs apstahkòs darbiba norišinasees, welkas lihds IX. skatam — apmehram 16 lappuses. Tahds eewads usskatams par nesamehriģi garu.

Pareisaku žetu tad eet tee rakstneeki, kas isteef bes eewada. Needre „Eihduma duhmu“ I. nodatà nostahda tuhliit kandidatu Štrautmali žihnà pret baronu bes kahda šewiška eewada.

Wisšwarigakà ir galwenà data, kura war šawufahrt fastahwet no wairakàm weenlihds šwarigàm otràs schktras datàm. Šchaj datai jair wisplaszakai. Te rakstneeks šafopo wifus galwenos šawu domu peerahdijumus, pretejo domu apgahsumus. Lugàs, stahstòs, pasafàs un lihdsigòs fazerejumòs to šauz par šarejšģijumu.

Pehz fwariguma widu stary eewadu un galweno datu stahw pehdejà data — **nobeigums**, kuru daschòs gadijumòs fauz par flehðseenu (ja tas ir logisks iswedums no galwenàs datas), waj par atrifinajumu (ja galwenà data ir bijuši fareschgijums). Wina war buht plaschafa waj schauraka, raugotees uf to, zil pilnigi autors jau fasnedsis sawu noluhku galwenà datà. Masà fazerejumà wina war fastahwet pat no weena teikuma, peem. Poruka dsejola „Birse poga laktigala“, kura nafts daikuma, kapsehtas un sawu schpju nowehroschana dsejneekam schpluhst ap weenu wehlejumos: „Uf, es labpraht dufet eetul“

War buht fazerejumi ari bes nobeiguma; pee tahdeem japeesfkaita daudsi farindojumà komponeti fazerejumi, kurus waretu turpinat neaprobeshotà garumà. Ari te redsam farindojuma semako dabu: daikam fazerejumam, pehz Aristoteta, wajaga buht wese lam — nobeigtam.

§ 33. Datu sakars.

Kà profajisku, tà ari poetisku fazerejumu fatura awots ir galwenà kahrtà zilweka atmina. Tee eegaumejumi, kurus atmina glabà, nepaleef katrs par fewi, faraustiti, bei seenas it kà waschu posmi weens ar otu. Utzeramees weenu eespaidu — tuhlin atzerefimees ari zitus, kam kaut kahds sakars ar pirmo. Schi eegaumejumu fasaistichanàs (asoziazija) noteef pehz sinameem lifumeem.

Eedomajam mehš logu sawà istabà, — tuhlin atzerefimees, fastur pat bij: pukes, aiskarus, galdinu waj krehsu un t. t. Tà weetas finà tuwu stahwofchee eespaidi saweenojas. Kad skolneeks atzeras, ka wina wafar skolotajs issauza atbildet, winsch atzeras, fastuhlit pehz tam bij: kà winsch atbildeja, kà jutàs pehz atbildes un t. t. Te atminas nahf tahdà laika kahrtibà, kà nahza paschi eespaidi. Beidsot, atminu tehlu faseen paschu eespaidu eefschejais sakars, kursch war buht koti daschads. Ja atzerefimees preezigos notikumus sawà dshwè, beeschi ween atzerefimees tuhlit ari behdigos, jo behdas un preefi — preteji jehðseeni, tas wina sakars. Tapat, domadami par weenàm behdàm, warbuht eedomasim otras (weenadi jehðseeni); atzerefimees scho behdu zehloni waj sekas (zehlonisks sakars). Kahds atzeras, kà winsch isdewa datu sawas naudas; winsch eedomàs ari, kà tas isleetojis zitas datas, ja ari tas buhtu notizis zità laika un zità weetà. Uf scheem atminà glabajamo tehlu (eegaumejumu) fasaistichanàs lifumeem dibinajas domu sakahrtoschana fazerejumà.

Ja atminas ņenas peh̄z pirmā likuma, tad autors eewehro fahrtibu, kah̄du eēnem peeminamee preefschmeti telpā. Ja tās rīstnaujshās peh̄z otrā likuma, tad domas usraksta tai fahrtibā, kah̄du preefschmeti eēnem, ņimejotees us laiku. Ja domas ņawehruschās ņinamā fahrtibā peh̄z treschā likuma, tad autors, tās usrakstot, raugās us ņakaru, kah̄ds ir starp preefschmetu paschu buhtibu.

Peh̄z pirmā plana rakstneeks apraksta weenu peh̄z otra tos preefschmetus, kas peh̄z ņawas weetas stahw weens otram tuwaf. ņeedre (ņazerejumā „Gauja“) wispirms runā par Gaujas isteku, tad par winas tezejeenu un beidsot par grihwu, jo upes tezejeena weeta ir tuwaf istekai, nekā grihwa. Schah̄du planu ņauz par **lokalisku** (weetas). Rakstidams peh̄z otrā plana, ņazeretajs runā eepreefsch par to, kas bijis agraf, un tad par to, kas peh̄z tam nah̄zis. Wezais Stenders pasafā „Jaunais lauwa“ wispirms runā par to, kā wezais lauwa mah̄za jaunus, tadeh̄t ka tas bijis agraf, nekā ziti tahtatee notikumi; tad par to, kā jaunais lauwa meklē zilwefā, kā winsch to atrod, teef peekrah̄pis un ar ņah̄pēm teef no ta wafā, — jo wif ņchee notikumi minešā fahrtibā, ņimejotees us laiku, weens peh̄z otra nah̄fuschī. Scho planu ņauz par **kronologisku** (laika). Peh̄z treschā jeb **logiska** plana rakstot, kopā runā par kaut kah̄dā zītā ņinā tuwaf stahwoscheem preefschmeteem waj parah̄dibām: kas weenadi, preteji, no kureem weens zehlonis, otrs — ņekas un t. t. ņengelis ņawu ņazerejumu „ņkmenū ogles“ rakstijis peh̄z schah̄da logiska plana: 1) kā ņkmenoglēs war buht ņpeh̄ks, 2) kā ņchis ņpeh̄ks tur zehlees (zehlonis pirmā dašā isteiktam) un 3) kā scho ņpeh̄ku isleeto (ņekas pirmā dašā isteiktam).

Tā katre ņazerejums ņadalās it kā masafās ņazerejumās — galwenās dašās —, kurām atkal katrai ņaws plans. Schis galwenās dašas war usflattit par passtahwigeem ņazerejumeem. ņo ta war ņapraft, ka winām war buht zītads plans, nekā wisam ņazerejumam; war buht ari katrai galwenai dašai ņawads. Otrās schķiras dašas war eedalitees ņihķafās treschās schķiras dašās, treschās schķiras — zeturtās... ņstera ņazerejums „ņp jahnu laiku“ dašās diwās dašās: 1) pawafaris, 2) wafara — kronologisks plans. Bet kā pirmā, tā ari otrā atkal ņadalās: a) stah̄di, b) dņihwneeki — logisks plans.

Weenas domas ņlaidraf ņafahrtijas peh̄z weena, otras peh̄z otra, zitas peh̄z treschā plana. Bet war dašchreis weenas un tās

pašas domas šahrtot pehz faut furas no minetām planu šķirām.
Paraugam šazerejums — pawafara apraists.

1. **Lokalists plans.**

- I. Pawafaris istabā.
- II. Pawafaris dahrsā.
- III. Pawafaris laukā.
- IV. Pawafaris meščā.

2. **Kronologists plans.**

- I. Pawafara tuwoščanās (marts).
- II. Pawafara eefahkums (aprilis).
- III. Pawafara widus (lapu laiks: maijs).
- IV. Pawafara beigās (seedu laiks: maija beigās un jūnija šahkums).

3. **Logists plans.**

I. Nedsihwā daba pawafari.

1. Saule.
2. Gais.
3. Uhdēni.
4. Seme.

II. Dsihwā daba pawafari.

1) Stahdi.	2) Dsihwneefi.
a) Pufes.	a) Kufaini.
b) Kofi.	b) Putni.
	c) Kustoni.
3) Zilwefi.	
a) Winu darbi.	
b) Winu juhtas.	

Tātad šazerejumus, raugotees us winu datu šakaribu, war eedalit trijās šķirās:

- 1) šazerejumi ar lokalisku planu,
- 2) šazerejumi ar kronologisku planu un
- 3) šazerejumi ar logisku planu.

To daudso šazerejumu, kuru galwenās datas šadalitas us zita pamata, nekā wišs šazerejums, raugotees us wišu planu, newar ne pee weenas no šchim šķirām peeslāitt. Teem ir jaukts plans, peem: Iššera „Up jahnu laiku.“

Sastopami ari (wiswairaf pee dsejas peederofchi) neleeli fazere-
jumi, kureem newar nowehrot nefahda noteifka plana; eespaidi
fawehrufchees weens pehz otra tà, ka, peem., pirmàs domas ar otràm
faistàs logiffti, otràs ar treschàm feen laifa weeniba un t. t.; autors
usreis naw eepreefsch pahrsfatijis wisa temata, bet usrafsijis fazere-
jumu tà, kà paschi eespaidi pehz daschadeem lifumeem faistiju-
fchees. Schahdu domgaitu daschi fauz par psifologifku, tas ir
tahdu, kurai par pamatu dwehseles (pīkes) darbiba. Bet, kà redse-
jām, wifas zitas domgaitas — lokalisfà, kronologifkà un logifkà —
ari dibinajas us dwehseles darbibas lifumeem — eegaumejumu afo-
ziagiju lifumeem. Tà schis nosaufums te ir pilnigi neweetā.

Nobeigums.

§ 34. Kompositīva analīze.

Sazerejumus var ietīrīāt, tāpat kā no wīšām īsteīšmes elementu pušēm, arī no wīšu kompozīcijas paņēmeenu un līkumu pušēm. Ta buhs kompositīva analīze. Wīna dod pilnīgu jēhdeenu par katra sazerejuma usbuhwi. Wīnu wīslabaf īsdarīt atkal pehž tās sahtības, sahdā mahzījāmees kompozīcijas līkumus. Analīsei janofīaidro sefošchais:

I. Temats.

1. Temata apīhmejums: pee sahdas sēšīras wīrsrahts pee-
skaitams un zīf daudž tas īsteiz.
2. Waj sazerejums ir aprahts, wehtījums waj apzerejums,
jeb sēho tematu sahopojums?

II. Saturs.

1. Kahdā zelā autors eeguwis weelu sazerejumam, un zīf
leelu lomū te spēhlejuse wīna sewīschā nowehroščanas waj pahr-
meefoščanās spēhja, kā arī tīhščī eksperimentī?
2. Kā autors weelu pahrweidojis — prosajīstī waj poetīstī,
un zīf spēlgtī tas parahdās:

- a) abstrahzījā waj stīlīfazījā,
- b) sīnīskā waj mahšleneežīskā domasčanā,
- c) safnēegtā pateesīgumā waj daitumā?

A. Apweenojums.

1. Kahdā apweenojuma ahrejā forma: monolo-
gīskā, dialogīskā, epīstolīskā waj jaukta, un sahdī rakstneeka noluhki ī-
aizīnajuščī weenu waj otru formū?
2. Kahdā ir sazerejuma īdeja, zīf leela safara wee-
nība panahsta,

- a) waj ta pastahw farindojumā, waj fareščsijumā;
- b) waj fazerejums analitisks waj sintetisks, un zif leelu lomu spēhlē listenis waj dšihwes likumiba; fahdā weidā listenis parahdās: deewibas, fatofa, nejaušču waj negrosanu eelščeju un ahreju apstahķu?

3. Kahda nokrahčas weeniba eetureta, un zif tahķu no pamatnokrahčas rakstneķs atķahpjās atķewiščķās weetās?

4. Kā eewehrota famehra weeniba, un waj naw realu waj romantisku sķķumu fadruķsmeķumu?

B. Aoslaidrojums.

Zif pilnigi autors issargajeēs no nepeederigeem elementeem; ja fazerejums dsejisks, tad jaisdibina,

1. zif leelā mehrā autors peepaturejis nenosiķmigu iķstenibas atweidojumu;
2. zif leelā mehrā eepiķti sinatniķķee (wehstures, dabas sinatnes, etnografijas un z.) elementi un zif tee wajadsiģi dsejiskai idejai;
3. waj ismantots ķahds mits un ķā wiņšč pahrdsejisktos;
4. waj naw manams noluhķs pamahģit tikumiskķi waj
5. ķabeedriķķi;
6. zif leelā mehrā fazerejums diferenzets — atķwabinats no ģitu mahķķķu elementeem.

III. Plāns.

1. Kahds ir daku ķķaits, un ķā tas attaiņnojas ķķini ģadijumā?
2. Kā eeturets daku ķamehrs?
3. Kahds ķakars starp dākām, un zif leelā mehrā sinamam tematam bijuķi isdewiģa loķaliķķā waj ģita ķahda domģaita; zif pilnigā mehrā fazerejums nobeiģts — wesels?

Sistematika.

§ 35. Eedaliņums.

Sistematika dod pārskatu pār wiseem šazerejumeem, apweendama tos uz dažādu ihpašību pamata leelās vaj masās grupās.

Šazerejumu tematu un šaturu rakstneeks var iswehletees pilnīgi brihwi, no nēla neatkarīgi, bet plans jāsastāda tāds, tā domas wislabā sakārtojamās, lai šazerejums šāneegtu šawu noluhku. Runajot par weenu tematu, tās pa laikam sakārtojas labā tā, bet par otru zītadi. Tā aprakstam wisdabīgākais plans ir lokāliskais, wehstijumam kronoloģiskais un pāršpreedumam loģiskais. Bet ja, peem., apraksta wairākus momentus, tad arī aprakstam buhs. kronoloģisks plans; ja apraksta daudsus preešskmetus šinamā laikā, tad war noderet arī loģisks plans (Kaudsītes „Dompejas musejs”) un t. t.. No tā redšam, ka plans atkarīgs pilnīgi no temata un šatura. Tadeht tas pee šazerejumu eedalīšanas pehz eekšējam ihpašībām kopīgi nekriht šwarā, bet noteizeji ir temats un šaturs — teem peesleenas weens waj otrs plana weids.

Pehz temata šazerejumi ir apraksti, wehstijumi un pāršpreedumi; pehz šatura šatra no šāim šāširām war buht diwejada: prosa un dseja. Tā wisi šazerejumi eedalami šēšās šāširās: 1) profajiski apraksti, 2) dsejiski apraksti, 3) profajiski wehstijumi un t. t..

Bet nemot wispārīgi (pehz noluhka, isteikšmes lihōsekteem un t. t.), profajiskam aprakstam ir daudš wairā weenadības ar profajisku wehstijumu un pāršpreedumu, nekā ar dsejisku aprakstu; tadeht wīšus profajiskus šazerejumus isdewīgā apškatit kopā un poetiskos wīšus atkal kopā, tas ir, eedalit šazerejumus wispirms pehz šatura, tad pehz temata. Tātad šazerejumu weidi ir šāšādi:

I. **prosa**, pee šuras peeder 1) apraksti, 2) wehstijumi un 3) pāršpreedumi;

II. **poesija**, šura šastāw arī no 1) apraksteem, 2) wehstijumeem un 3) pāršpreedumeem.

Šweena no šāim leelām rakstneezības datām aptwee dažādas šāklakas šazerejumu kopas, šuras weena no otras atšāširas nokrašas, plaschuma, isteikšmes un zitu ihpašību deht.

I. Prosa.

A. Apraksti.

§ 36. Eedalījums.

Raugoties uz to, kāhds ihsti apraksta temats, un arī uz to, no kurām domām fastahdās šaturs, waram eedalit aprakstoscho prosu diwās dakās: 1) **weenfahrschōs** aprakstōs, kurōs wehstijums un pahrspreedums tikai nejaušchi war atraštees, un 2) **šaliktōs** aprakstōs, kurōs wišadā sinā fastopami arī wehstijums un pahrspreedums waj arī weens tif no wineem. Šalikte apraksti ir a) **želojuma** apraksts un b) **rašturojums**.

§ 37. Weenfahrschōs apraksts.

Aprakstit war wisdashadakes preekschmetus. Eoli beeschi aprakstitas dashadas dabas parahdibas: gada laiki, deena, nakts, dšihweeki, stahdi un minerali un to dakas (Waleka „Einu stahds“, Ilstera „Ahbele“), weetas: semes, pilsehtas, kalni, upes (Weedres „Gauja“, Silina „Latgale“, Behrsina „Imatra“), zilweku schkiras (rašas, tautas), zilweku isgatawojumi: ehkas, tilti, mašhinas, glesnas, eestahdes (Kaudsites „Dompejas musejs“) un tā tahtaf. Tif te jaeewehro, ka apraksts nerahda pahreju, kahdas peemiht, peem. dabas parahdibām, zilweku darbibaī un t. t.. Apraksts nem waj nu tif weenu, waj wairafus atšewišchklus momentus.

Weenfahrscham aprakstam palaitkam schahds plans:

1. **Cewads**, kurā war buht dashadas peesihmes par tematu: kahds šwars aprakstamam preeksch autora, kahda wispahribai interese gar to, žif parasts waj neparasts schis temats, gruhts waj weegls, ka nowehrots un t. t.. Cewads pateesibā tātad war buht arī pahrspreedums waj wehstijums.

2. **Galwenà data**, fura ir pats apraksts. Šhe autors war eeturet daschadu kahrtibu: a) aprakstit weenu pehz otras preefšchmeta datas („Ahbele“, „Gauja“); b) aprakstit preefšchmetu no daschadeem redses punkteem; c) aprakstit daschadà laikà (deenu, nakti; wasaru, seemu) un d) aprakstit kopà weenadàs parahdibas („Dompejas musejs“ kaudsites). Tà aprakstam bes lokaliska plana (a un b) war buht ari kronologisks (c) un logisks (d) plans.

3. **Nobeigums**, furà autors taiša iswilkumu no wisa teiktà, peem. rahda, kahdu labumu waj postu dara preefšchmets („Ahbele“) un t. t. Tàtad ari šchi data beeschi ween n a w apraksts.

Sinams, war buht apraksts bes eewadijuma un nobeiguma.

Šchirojot tuwat aprakstamos preefšchmetus, šhos fazerejumus eedala 1) fewisšchšòs un 2) wispahrigòs. **Sewisškà** aprakstà usrahdita weena sinama preefšchmeta ihpaschibas, peem. „Dompejas musejs“, „Latgale“, „Gauja“, „Saulē“, „Pagahjuschà gada jahnu naktis“ un t. t. **Wispahrigà** aprakstà usrahda weselas preefšchmetu sugas ihpaschibas, peem. Ilstera „Ahbele“, jo te naw aprakstita sinama ahbele, bet wisa ahbeku suga. Tahds pats apraksts ir „Seema“, kà mehš to nehnam § 9.; fewisšchs seemas apraksts buhtu, ja aprakstitu, peem., šcha gada seemu. Sewišški apraksti fastopami geografijas grahmatàs (peeminamo pilsehtu, upju, semju apraksti), kà ari wehšturès (peem. kahdas senlaidu pilsehtas waj kahda mahšklas darba apraksti); no wispahrigèem apraksteem fastahw daschas dabas sinatnu nodatas, furàs usrahda pee dabas peederofschu preefšchmetu ihpaschibas (stahdu, winu dafu un eerihpojumu, dšihw-neeku un t. t.), kà ari wehšturès (senlaidu eerofschu, apgehribu, nomeitnu un ziti apraksti) un geografijàs (dots wispahrigs jehdseens par to, kahds ir kalns, tulknesis un t. t.). Tà apraksti loti beeschi atrodami ne kà atsewisški fazerejumi, bet kà westijumu, pahrpreedumu datas.

§ 38. Zelojuma apraksts.

Zelojuma apraksts ir fazerejums, furà aprakstiti weens pehz otra tee preefšchmeti, ko autors zelojot no wehrojis, pee lam ari wehštits, kà autors pee weena waj otra preefšchmeta nowehroschanas tijis. Zelotaja usmanibu palaisam wis-

wairaf šaista dabas štati, dabas parahdibas, buhwes, mahšklas darbi, lauschu tikumi, tautu šaimneezibas un tešibu stahwoflis, eewehrojami wiħri un t. t.. Zelojuma aprakstā wišs tas mehds buht aprakstits. Ja zefotajs ir fareiwis, zelojuma aprakstā fastapšim šihlakus zeetofšchay, kaujaslauku, eerotšchu aprakstus; ja zelo tautšaimneezibas pratejs, tad wišch nowehros un aprakstits wisplafchaf kahdas tautas labklahjibu un tos pamatus, uš ko ta dibinās; dabas pehtneeks dos preekšchrofu šawā zelojuma aprakstā dabas parahdibām. Tā aprakstamo preekšchmetu iswehle atkarajas leelā mehrā no autora personas.

Zelojums preekšch pašcha autora ir notifikums — wišch fastahw no pahrmainām, kahdas ar zefotaju noteek; peħdejais branž waj eet no weenas weetas uš otru, fastop kaweklus. Tadeħt wišōs zelojumu aprakstōs fastopams ari weħstijums, peem. eepreekšch Interlašenes aprakstam Kaudšite weħsta, kā wišch no Minkenes šchurp atbrauz. Bet galwenais tomehr ir tee preekšchmeti, ko nowehro. Tadeħt dašchi zefotaji par šewi stahsta loti maš. Ja turpreti šawus peedšihwojumus ušflata par galweno, tad tahds šazerejums jau drihšaf peekškaitams weħstijumam (autobiografijai), kā peem. Andr. Pumpura „No Daugawas lihds Donawai.“

Uri aiš žitadeem eemesleem war zelojuma aprakstā atrastees weħstijums. Aprakstijis kahdu eewehrojarnu ehku, zefotajs war pawehstit, kā šchi ehka zelta; eewehrojamus wiħrus aprakstot, war pastahstit ari par wiņu pagahtni — darbeem un dšihwi; nowehrojot labu waj šlitu walšts eerihzibu, war pawehstit, no šura laiša ta pastahw un kā pilšoni pee tās tikušchi. Kaudšites Matišs, aprakstidams Interlašeni, pastahsta wešelus notifikumus par brihwibas šarotaju Andreju Hošeri.

Bes tam autors war išškaitdrot želā redšetās parahdibas, ušrahdit dašchadu eefahrtojumu labumus un šaunumus, iššžit šawu špreedumu par kahdu mahšklas darbu. Tā ari pahršpreedums eerodas zelojuma aprakstā.

No šcha redšam, kā zelojuma aprakstam ir trihškahrtiga interese: 1) wišch eepašihština ar neredseteem preekšchmeteem un tā dod muhšu atšinas špeħjai jaunu materialu, 2) wišch leek mums šefot žekineeka lištenam, behdatees lihds wiņa behdās un preezatees preekšōs un 3) eepašihština ar rakšineeka domām par dašchadām parahdibām. Bet

tas tà ir tif tad, ja zekotajs isglihtots, fursch prot ismekletees aprakstam swarigakos preekschmetus un atrast winu pateesi eewehrojamafas ihpaschibas, kura wehstijumi naw neezigi pattschalojumi bes plaschafas nosihmes, un kuras pareisas domas par daschadam parahdibam.

Ja apraksts zekojumu tehlo, dsihwi rahda, tad tas peeder jau dsejai, peem. W. Eglites „Brauzeens pa Daugawu“.

Eewehrojamafee muhsu zekojumu aprakstu autori ir Kaudsites („Us deenwideem“, „Kahjam pa Widsemi“), Winters, Behrsinsch, H. Eldgasts („Dahr okeanu“) un ziti.

§ 39. Raksturojums.

Raksturojums jeb karakteristika ir fazerejums, kura usrahditas atsewischku zilweku waj weselas lauschu kopas garigàs atschkiribas. Pehdejàs jau teeschi naw nowehrojamās, bet par tam war spreest tikai pehz ta, ka winas parahdās ahriigi. Tātad par ahriigām zilweku ihpaschibām raksturojums runā tikai tif dauds, zif winās parahdās raksturs, tas ir kahda zilweka waj fewischlas lauschu kopas garigàs atschkiribas no ziteem zilwekem, kuras ir gan eedfintas, gan dsihwē eeguhtas.

Daudsas garigās ihpaschibas wispirms noprotamas jau no zilweka isflata. Weegla waj grehta dsihwe, flimibas, flimats un t. t., kuzi dara leelu eespaidu finamā wirseenā us zilweka dwehsefi, uspeesch sawas sihmes ari zilweka fejai un augumam. Kahda dwehseles darbiba (domaschana, dusmas, flumjas, kaislibas un t. t.), mums pascheem neapsinotees, leef dascheem muhsu fejas muskuleem sawilktees. Schahds muskulu darbs, beeschi atfahrtoamees, atstahj redsamās sihmes zilweka feja — waibstos. Pehz schim sihmem tad war lasit, kahdas dwehseles kustibas wisbeeschaf atfahrtojuschas. — Uri apgehrbs daudsreis rahda, kahda walkatajam garscha, zif tas leelu wehribu peegreesch ahreenei, zif patstahwigs un pee kahdas sabeedrischas schkiras peeder, kas atkal dara eespehjamus tahlafus flehdseenus par raksturu. Tā aprakstot ahreenei, jau dodam jehdseenu par garigām ihpaschibām. — Ad. Allunans, Dinsbergu Ernestu 1870. g. raksturodams, saka par to, ka tas bijis firms, azis winam spihdejis firdsmeers, bet runajot azis dsihwi swehrojuschas.

Otrfahrt, dwehseles ihpaschibas parahdās ari zilweka kustibas. Ahtras dabas zilweks eet, maina waibstus, mahjar rolam, pat raksta

un runā'zitadi, nekā lehns; isgļihots zitadi, nekā neisgļihots; semneeks zitadi, nekā pilsehtneeks. Tadeht raksturojumōs beeschi ween stahsta, kā schis kustibas karakterisejamais zilweks isdara. Wehstijums te tadeht, lai noprastu ihpaschibas. — Allunans par Dinsbergi šaka, ka pehdejais ejot ahtri, runajot ahtri, rokām mahjot kā jauneklis un t. t.

Jasin, treschlahrt, kā zilweks isturas pret ņewi: kahdas dsihwes ehrtibas atkauj, kahdus preekus bauda, kā apspeesch waj kahdu waku dod ņawām eegribām. Tas wišs dod jehdseenu par raksturu. J. Behrsinšch-Seemelis par Dr. Kalnina šaka, ka tas par ņewi paschu wismasal ruhpejees, bes pahtraukuma strahdajis wairaf, nekā diwpadšmit stundu deenā, tikumiskā šinā bijis pret ņewi sfingrs un t. t.

Zeturtkahrt, zilweka garigās ihpaschibas jo spilgti parahdās tani, kā schis zilweks isturas pret ziteem: ir gataws teem ispalihdset waj apspeesch tos; isturas ar paschjeenibu waj ir lihdejs un t. t. Dinsbergis katram tuwojotees ar wateju sirdi, runajot ar wišewm tā, it kā buhtu wezi pasinas. Dr. Kalninašch pehz minetā raksturojuma mihlejis ņawu tautu, deenas un naktsis seidojis darbam zilweku labā, palihdsejis ziteem tikt pee isgļihtibas, teizis katram pateesibu azis, naw pratis lozitees wareno preekščā.

Deektlahrt, raksturot kahdu zilweku war ari, kad atstahsta wina domas, pahrlēezibu, ko tas pats isņazijis. Kalninašch domajis, ka wišsch ņawu tautu ņaprotot, un ka tautu wina mihlot, un te ņmehlees ņpehku gruhtajam darbam.

Zilweka karaktera newaram pilnigi pasiht, ja, ņestlahrt, nešinam, kā wišsch isturas daschadōs apstahkōs. Tapehz daschreis nepeeteef, ja šinamo zilweku apraksta tif weenā azu mirkli — wajaga to raksturot daschadās dsihwes pahrwehrtibās, daschadās ņabeedriškōs stahwolkōs. Turklahrt dwehseles ihpaschibas labal ņapratišim, ja šināsim, kā winas attihstijuschās. Tadeht jaņeras atkal pee wehstijuma un daschreis jarahda notikumi no wišas zilweka dsihwes. Tatschu raksturojumā war nemt tifai tos notikumus, ņureem e e š p a i d s us rakstura attihstibu, waj ņurōs parahdās raksturs. — Kalnina raksturiskās usu-pureschanās un energijas mehš pilnigi neņapraustu, ja Behrsinšch nebuhtu rahdijis, ka schis ihpaschibas neņasinajās daschadās dsihwes gruhtibās: warmahzibas ņpaiddōs, draugu atkreišchanā, mihlu zilweku nahwē, pascha ņlimibā.

Bet ja rakstnieks par galveno turejis newis zilweka garigās ihpašības, bet wina dšihwes pahrmainas, tad fazerejums jaskaita pee wehstijumeem (dšihwes apraksts).

Ēoti beeschi raksturojumi fastopami ne kà atfewišchi fazerejumi, bet kà zitu fazerejumu — wisbeeschaf wehstijumu (biografijas, wehstures, memoaru) — datas.

Kad pehz atfewišchām parahdibām taiša wispahrigus flehdsēenus par karakteri, tad tas ir pahrspreedums.

Jau no ta, ka raksturojums usrahda raksturīgās ihpašības, waram noprast, ka wiasch stahw tuwu dsejai, jo pateesi karakteristika beeschi isēet us to, lai sinamo zilweku raksturus ne tik mahzitu atschkirt no ziteem, bet lai tos eedomatos dšihwi kà pašču nowehrotus.

Ja raksturots weens, sinams zilweks, tad schis šaliktais apraksts ir fewišchis raksturojums. Tahds ir, peem., Behrsina „Dr. Kalniņsch“, A. Allunana „Brahli Kaudsites“, „Dinšbergu Ernsts“ un t. t. Turpreti, ja usrahditas kahdas kauschu kopas (kahdas tautas, kahdas draudses, kauschu ar kahdu fewišchu rakstura ihpašību [skopulis, melnesis, leekulis]) garigās ihpašības, tad schis raksturojums ir wispahrigs, peem., Merķēta fazerejumā „Latweeschi“ raksturoti latweeschu semneeki XVIII. g. f. beigās; tāpat tur atrodam mahzitaju raksturojumu.

B. Wehstijumi.

§ 40. Eedalijums.

Profajiski wehstijumi eedalās wairaf datās, no kurām swari galās ir schis: 1) laika grahmata jeb kronika, 2) wehsturiskas peesihmes jeb memoari, 3) dšihwes apraksti un 4) wehsture.

§ 41. Laika grahmata.

Par laika grahmatu jeb kroniku*) fauz laika fahrtibā usrakstītu fazerejumu, kurā wehstis par fwa-

*) Chronos — greekiski laiks.

rigakeem notifumeem fahdas faufchu kopas (tautas, pilsehtas, semes) dsihwê, pee kam neteef usrahdits fcho notifumu zehloniffais fafars.

I. **Zhpafchibas.** 1) Laika grahmatas rakstītas frono^ologiskā fahrtibā. Kronists (kronikas autors) notifuma neistahsta lihds galam, ja pa to starpu ir notizis ari kas zits, jo palaišam wiņsch usraksta wiņu tuhli, kà tas notizis. Tà „Rihmju kronika“ autors stahsta dauds par wahzeefchu zihnam ar semgaleem, peem. par usbrukumu to leelfungam Weesturim, par semgaleefchu padofchanos (1250. waj 1251. g.), par to, kà 1259. g. semgaleefchi atkal wahzeefchu fogus padšen. Bet kronists wiņu fcho notifumu neatstahsta no weetas, bet, peem., starp pirmo (Weestura usbrukumu) un otro (semgaleefchu padofchanos) stahsta wehl par wahzu usbrukumu leišcheem, par Sobenbrahtu peeweenofchanos Teitonu ordenim, par to, kà leišchi fafauj wahzeefchus un t. t., jo wišs tas notifa laika starp mineteem semgaleefchu notifumeem.

2) Kronists nemeklê zehlonibas fafara starp notifumeem. Wiņsch stahsta par fareem, waldneefkeem, lihgumeem, pat dabas parahdibam, bet neustrahda eemeslu, kapeh3 kaut kas notizis tã un ne zitadi. Uis ta pascha eemesla kronists mas raksta par fainneezifkeem apstahfkeem, kas eewehrojami kà notifumu isflaidrotaji.

3) Laika grahmatas autors nezenfchas pahrlleezinatees, zif war tizet nostahsteem par notifumu, kura wiņsch pats naw peedfihwojis. Wiņsch usraksta, ko stahsta notifuma azu leezineefi un tee, kas par to no ziteem — warbuht faweem fentscheem — dsirdejuschi. Uri daschadus stahstus par pahrdabigam leetam wiņsch usnem. Kronists dibinàs ari uf wiņam peeejameem raksteem, nemekledams pakal, zif tee tizami. Tã no „Rihmju kronikas“ noprotams, ka wiņas autoram bijuse kahda „grahmata“, no kuras tas daschas sinas fmehlees; Latweefchu Indrikis isleetojis biškapa rakstu krahtuwi un t. t.

4) Kronika beefchi ween fahfās-ar stahstu par pafaules radifchanu, gan ihfi to peeminot. „Rihmju kronika“ fahfās: „Sahkumã Deews radija debefis un semi un wiņu, kas tur eefschã...“ Zhfumã atstahstijis fahdus wispahrigus notifumus, autors pahreet uf fawu fewischo tematu — fahdas semes, pilsehtas, waj walstibas notifumeem. Par fawu laiku wiņsch stahsta wisplafchaf un tizamak (Lat-

weeschu Indriķis ap 1220. gadu, „Rihmju kronikas“ autors ap 1280. g.). Nobeidsas kronika beeschī ar usaiznajumu tahtā rakstīt. „Rihmju kronika“ beidsas ar Sengales ispostišānu, par ņo teiktis: „Tātad nu jums ešmu to laiku pateizis un ari, ņam waldot tas notika, ņa Sengali redseja ispostam. Kas tomehr wairā ņo peedšihwojis, lai raksta tahtā“.

5) Kronikās ņastopam ari aprakstus (ņara rihlu, ņarogu, pilu, pat ņemju). Pehz „Rihmju kronikas“ apraksta darinats muhšu ņarkanais ar balto ņchwihtru ņarogs. Reti turpreti pahšpreedumi (par lauschu tikumeem, Deewa palihšsibu un t. t.). Ir ari weetas, ņuzas ņawa ņpilgtā tehlojuma deht japeeskaita dsejai.

II. **Attihštiba.** Pirmee laika grahmatu paraugi peeder pee wiswezakeem rakstneezibas peemineekteem. Jau ņen zilwekeem gribejees, lai tee winu darbi, ņuri teem leefas ņewiški ņwarigi, netiktu wehlaņ aismirsti. Tadeht wini luhņojuški tos usrakstīt, pašnot ar redsamām paleekošām ņihmēm wehlaņām paaudšēm. Senee egipteeschī, babiloneeschī, indeeschī un t. t., ņuri dšihwojuški wairā tuhłstošus gadus preekšč Kristus, eekaluščī ņawu buhwu ņeenās ņewišķas ņihmes, ņurās pašino ņwarigalos ņawa laika notikumus. Schee ņaje-rejumi jauskata par pirmām kronikām. Wehlaņ, ņad rakstīt praščana wairā isplattjās, kroniku ņlaits ņuwa stīpri leels. Widus laikos laika grahmatas rakstija it ņewišķi muhki.

No ņeno latweeschu raksteem mums usglabajušķees tikai pahris usrakstu. Wehštijumi par wisņenakeem muhšu tautas peedšihwojumeem wispirms usrakstīti žitās walodās. No ņchim wezām kronikām latweeschu walodā atrodam diwas. Pirmā ir Indriķa Latweešča kronika, ņuru ņarakstijis ņahds katoku preesteris, pehz dšimuma latweetis, ņuru biņlaps Alberts bij aissuhtijis us Wahziju eepašihtees ar kristigās draudšes mahzibām, lai wehlaņ tās waretu latweešķeem ņludināt. Šchi laika grahmata apraksta wahzeeschu eebruščānu Baltijā un tureenes tautu uswareschānu un beidsas ar 1227. gadu. Tātad wina aptwer laiku no 1186. g. lihds 1227. g.. Sarakstīta ta, isņemot pasčas beigas, ap 1225. g. latinu walodā. Otrā ir „Rihmju kronika“, ņuzas autors naw ņinaris. Ta ari wehsta par wahzu waras darbeem Baltijā un Eetawā no winu eenahščānas lihds 1290. g.. Šchi kronika ņarakstīta XIII. g. ņ. beigās ņahdā wahzu isloksnē, dsejotā stilā — ar atņanām („rih-

meem"). Wehlfkôs laifkôs, kad galweno. swaru leef us notifikumu eefskhejo fakaru ispehtifchanu, kroniku wairs neraksta.

§ 42. Wehsturifkas peefihmes.

Wehsturifkas peefihmes jeb memoari*) ir wehstijumi, furôs autors stahsta par pascha nowehrotàm wehsturifkàm parahdibàm.

I. **Ihpaschibas.** „Peterburgas Awifès“ 1902. g. Swahrgulu Edwarta tuslojumâ eewetoti frantschu karawihra Burgonja memoari no Tehwijas kara laikeem (1812. gada). Tee eefahkas ar to, ka frantschi eeeet Maslawâ, un aptwer selojoschos notifikumus lihds tam, kad Napoleona armija nonahf atpakaf Orschâ. — Laikrafsiôs schur, tur bijuschas eespeestas azu leezineefku peefihmes par notifumeem kreemu japaku karâ, peem. par Port-Arturas eelenkfchanu un t. t.. Ir farakstii ari memoari par latweeschu rewoluzijas laiku un t. t..

Tâtad wehsturifkàm peefihniem gandrihf tas pats temats, kas laika grahmatàm; tikaf pehdejâs aptwer aifween garaku notifikumu wirkni. Satura sinâ abeem fazerejumu weideem kopigs tas, ka tee ne weens, nedf otrs nezenschas isdibinat wehsturifko notifikumu pateeso zehlonu. Bet ir ari starpibas. Kronika atstahsta tif to, kas wiseem laika beedreem islijees wisfwarigakais, atstahdama pascha autora eespaidus pee mâtas; te autors wisu swaru leef us ta, ko winsch nowehro — us nowehroschanas objektu. Tâtad kronika wispahrtigi ir **objektiva**. Memoarôs turpreti autors wehsta ari par tahdeem notifumeem, par fureem ziti nemas nerunatu, furi tif winam, rakstitajam (fazereschanas subjektam), leefas eewehrojami: memoari ir **subjektivi** — winôs parahdâs autora personifkee, atsewifschkee usfkati un juhtas. Minetôs Burgonja memoarôs autors stahsta par juhtam, kahdas tam bijuschas Maslawu eeraugot, kahdu eespaidu us wina atstahjuschas daschas ehkas, daschi laudis, daschi notifikumi. — Pret weenu waj otru kauschu schkiru wehsturifku peefihmju autoram war buht aifspreedumi; winsch tâs apgatsmos weenpufigi, rahdidams waitaf to slistâs pufes. Ziti laudis warbuht tam ir tuwaf pee firds — rakstneeks rahdis winus labwehligakâ gaisniâ. Tâ us memoaru autora spreeduma newar pilnigi pakautees;

*) Franzisfi — atminas.

no ſcha ſubjektīwisma tomehr waram ſpreest par atſewiſchko perſonu un ſahrtu toreifejeem ſawſtarpejeem ſakareem. Uri kronikā ſubjektīwisms daſchreis ir nomanams peem. „Rihmju kronikas“ autors pret brunneezibu uſturas ſabwehligak, nekā pret garidsneezibu, ſamehr pee Indriſka Katweeſcha noweħrojām pretejo. Bet tas parahdās tiſ retās wegtās un pee tam ſoti wahji. Memoarōs tehlo palaikam ſahda laiſa dſihwes weenu puſi, kā to dara minetais 1812. g. peeſihmju autors: wiſch nerunā par wiſeem ta laiſa notikumeem, bet tiſai par teem, ſas ſtahw teeſchā ſakarā ar. frantschu ſara pulkeem Kreewijā.

Starp kroniku un memoareem ſarpiba ir ari plāna ſinā, jo peeſihmju autors notikumus atſahſta ſakarigi, no weena gala lihds otrām, ja ari peħz laiſa nemot buħtu pa to ſarpu ſas zits atgadijees, ſas neſtahw ar pirmo notikumu ſakarā.

II. **Attihstiba.** Wiſſenakos ſazerejumus, kuras par memoareem war ſaukt, ſaraktiis grieķu walodā *Ksenofonts* (ap 400. g. pr. Kr.) un latinu walodā *Žeſars* (ap 50. g. pr. Kr.). Widus laiķōs radās dauds memoaru, ar kureem bagatas ir ſewiſchi frantschu un angļu literaturas. Weħsturikſas peeſihmes zetas aiſween leelōs weħsturikſōs notikumōs; tā peem., frantscheem wiņu dauds ir no leelās rewoluzijas laiķeem (*Laſaijeta*, *Mirabo*, *Kamila Demulena*, pat bendes *Simſona*); kreeweem no 1825. g. (dekabriſtu memoari), ſemneeku atſwabinaſchanas *Aleſſandra II.* laiķā un t. t. Pehdejee lelee notikumi muħſu dſihwē droſchi ween iſſauķs daſchadas weħsturikſas peeſihmes. No ſahdām jau atſihmejamās muħſu ģenerala *Gopera* „*Tſchetri ſabrukumi*“. — Uri notikumus literariſkā dſihwē war iſweħletees par memoaru tematu, peem., kā wahzu rakſnees Ģete to darijis.

§ 43. Dſihwes aprakſts.

Dſihwes aprakſts ir weħstijums par atſewiſchka žilweķa wiſu muħſchu. Raugotees uſ tematu un ſatura plaſchumu, iſſchķir trejadus dſihwes aprakſtus: 1) biogrāfiju, 2) autobiogrāfiju un 3) nekrologu.

I. **Biogrāfija*** ir wiſpuſiģs weħstijums par ſahda žilweķa (bet ne paſcha autora) muħſchu, peem. *Kundſina* „*Wezats Sienders*“,

*) Greeķiſki — dſihwes aprakſts.

„Ernsts Glifs“, „Kronwalda Utis“; Aronu Matisa „Kristjahnis Waldemars“; Dermana „Ed. Weidenbaums“... Bes profasjisku wehstijumu wispahrigà noluhka — rahdit to, kas pateesbà bijis — katram dšihwes aprakstam ir wehl fewischks usdewums: tam jarahda, kà sinamais zilweks attihstijees par tahdu, kahds winsch bijis. Wisas zilweka ihpaschibas rodas trejadu apstahku deht: aif eed simtibas (wezafu, sentſchu ihpaschibàm), zitu zilweku eespaيدا (audſinashanas, preeſſchihmes, paweshanas, pahrllezinaschanas) un aif ſaimneeziſkeem un dabas apstahkfeem (truhkumu waj pahrpilnibu, darbu waj besdarbibu, nelaimes gadijumeem, dabisfeem ſaimneeziſbas kawefkeem). Lai fluhthu ſinamà zilweka attihstiba ſaprotama, jarahda, kahdu eespaيدu minetee apstahkti darijuſchi. Wiſi ſihkumi, kureem ſchà ſinà naw noſihmes, jaatmet, iſnemot tos, kuri rahda, kà ſinamà azu mirkli bijuſe attihstita tehlojamà perſona. Tadeht biografijai beechi ween peeweenojas rakſturojums.

Katrs zilweks no ſawas puſes dara eespaيدu atkal uſ ziteem ar ſawu darbibu, kuzà parahdàs ari wina paſcha ihpaschibas. Turklaht darbiba aifnem ſinamu laiku no muhſcha. Tadeht biografiam jarahda ar ſchi darbiba un tàs eespaids uſ ziteem, kuru war panahkt groſot zitu dšihwes apstahklus (kà to dara, peem., kara wadonis, walſts wihrs, likumus dodams un t. t.), waj atkal teeſchi pahrllezinadams (rakſtneeks, mahzitajs, glesnotajs); war darit eespaيدu ari abejadi (ahrſts).

Biografijas rakſta palaikam pehz kronologiska plana, eesahkt no ſentſcheem waj dſimſchanas un beidsot ar muhſcha noſihmi (darbibas panahkumu).

II. Ja par ſazerejuma tematu iſwehlas ſawu paſcha muhſchu, tad iſnahk autobiografija, kahdu ſarakſtijis, peem., Dinsbergu Ernests, Benjamins Franklins un z. Pee autobiografijas jaſkaita ari tahdi ſazerejumi, kà Peterſona „Manas ſkolas atminas“, Ueilanda, Apſiſchu Jekaba atminas un ziti. Behrnibas atminas, kuras neiseet uſ nepahrgroſitu atminu atweidoſchanu, bet tehls ſneeds apweenotus behrnibas pahrdſihwojumus, japeeskaita jau dſejai, kà peem. Uſpaſijas „No atſihſchanas koka“, Dofu Uta „Manas dšihwes rihts“, Pluhdona „Maſa Anduſa atminas“ un z. Schis wehstijuma weids atſchekiras no biografijas ar to, ka te ſihkaf aprakſta zilweka eefſchejo dšihwi: eespaيدus, juhtas, nodomus, kuri darijuſchi eespaيدu uſ attihstibu, bet atklahtibai naw ſinami. Autobiografijai truhkt palaikam

nosihmes usrahdiijuma, bet tas war ari buht. Turflaht autobiografija naw wifas dsihwes apraksts; peem., te newar buht usrakstis par mirschanu.

III. **Nekrologs** ir ihšs dsihwes apraksts par peemiu ta zilweka nahwei, par kuru stahsta. Te mehds usrahdit til swarigafos notikumus wina dsihwē un ihsumā — nosihmi. Truhst palaikam attihstibas gaitas apgaismojuma un karakteristikas.

§ 44. Wehsture.

Wehsture ir wehstijums loģiskā safarā par pahrmainām, kas notikuschas ar kahdu preefshmetu wifā wina pastahweščanas laikā. Tātad ari biografiju war šaukt par sinamās personas wehsturi. Bet palaikam wehsture aptwer ilgaku laikmetu un wehsta par kahdas zilweku kopas dsihwi.

I. **Ihpaschibas.** Par wehsturiskeem raksteem sauž wispahrigi šazerejumus, kas runā par zilwezes pagahni, peem. kronika, memoari, biografijas. No ziteem wehsturiskeem raksteem wehsture atščēiras wairaf swarigōs punklōs.

1) Wehstures usdewums ir stingri pahrbaudit wehsturisko sinu pareisibu — raudsitees us tām ar **wehsturisku kritiku**. Sem ta jasaprot tas, ka wehsturneeks nedrihst, kā kronists, usrakstīt wifū dsirdeto, waj, kā memoaru autors, aprobeschotees ar to, ka peeleeš šawu eespaidu, ko notikums us wina atstahjis. Wehsturneekam jasalihdsina wifū peeejamee awoti; kur tee weens otram preti runā, tur, šalihdsinot tos šawā starpā un atstahstamo notikumu ar ziteem lihdsigeem un ar wina šelām, jaihdibina, kas patees, kas isdomats. **Wehstures awoti** ir trejadi: a) raksti, b) nostahsti un c) peeminas.

a) Swarigakee wehsturiskee rakstu awoti ir kronikas un memoari, kā ari arkwōs (šenu rakstu krahtuwēs) usglabatee lihgumi, aktis un ziti dokumenti un pat to laikū priwatas wehstules un peesihmes. Kritisejot (apspreeschot, zif kurām šwara) šchos rakstus, wehsturneekam jagreesch šewiščka wehriba us to, waj raksta autors aa) wareja ari sinat to, par ko winsch raksta, bb) waj winam ir bijis eespehjas pateesibu isteikt un cc) waj un kahdā mehrā winsch gribejis šefmet kahdus blakus noluhšus

— ne tīkai dod wehsturisīfu pateesību. Deem. „Rihmju fronta“ isteiz aīswēen preefu, ja wahzeescheem eet labi, bet latweescheem, semgakeem, leīscheem flīkti. No ta nōprotam, ka kronists jutis lihds wahzeescheem. Tadehl newaram tuhliit wīsam tizet, ko wīnsch wehsta par labu schein eekarotajeem un ko par flīktu semes fenseneem ihpashneekēem — latweeschu un somu ziltim. Daschadōs laikōs newar atklahti isteikt wīsas pateesības par daudseem notifumeem, peem. par waldoschās schēiras nekreetnibām; ja nu ta laika fazerejumā naw par tahdām leetām minets, tad tas wehl naw peerahdijums, ka wīnu naw bijs un t. t..

b) Ur **nostahsteem** par wehsturiskeem notifumeem (šauschu atminā usglabatām sinām) jarihkojas wehl usmanigak, jo fenako notifumu sīhumi daudreis isdomati, laikmeti šajaukti, ihpashwahrdi šamainiti; turpreti laikmeta gars un wehsturisko personu raksturs nostahstōs atspoguļojas deesgan pateesigi. Tahdi nostahsti tautā pastahw par wehrgu laikeem, „mehra“ laikeem, klauschu laikeem, ischetrdesmito gadu dumpjeem un t. t..

c) Seelaka nosīhne ir **wehsturiskām peeminām**: šenām naudām, apgehreem, šapenēm, peeminekleem, šenatnes ehkām, mahkslas darbeem, traufeem, mahjas eedsīhwei un t. t.. Us teem war pasautees, bet weeni pašchi, bes rakstu isšklaidrojuma, wīni war dot gan šinas par šahda laikmeta dšīhwi, bet nepilnigi usrahda šchis dšīhwes pahrmainas un notifumus.

2) Wehsturei jarahda faktu (notifumu) eefšchejais šafars — wīnu zehloni un šefas. Tahdu wehstures ihpashibu šauz par **pragmatismu**, un tas jau ir pahrspreedums. Tā Olaws „Šatwju wehsturē“, runadams par to, ka latweeschi zehluschi pilis, meklē zehloni šchai parahdibai un atrod to tani apstahli, ka waja-dsejis weetas, šur šlehptees no usbruzejeem; semē atrastā šudraba nauda un tas, ka pee mums šudrabs kalnōs naw atrodams, rahdot, ka latweeschi tirgojuschees ar žitām tautām un t. t..

3) Wehstures šaraktā **šakarigi**, eesahlot ar pašchām pirmām sinām par sinamo preešschmetu, stahstot par wīseem notifumeem zeeschā šakarā un wehstijuma nepahstraugot, ja preešsch pirmā notifuma beigām eesahzees žits, šas naw darijis us ta eespaīda. Ja notifuma weeta mainās, tad wehsturneeks šefo ari tur ar šawu stahstu.

4) Lai par lahdu parahdibu isteiktās domas kluhtu skaidras, tad wehstijumā ir arī weetu apraksti un raksturojumi, ziti wehstoščas **prošas weidi** (biografija) un pahršpreedumi; pehdejee palaikam peeschfir fazerejumam pragmatismu. Tā peem. Olawa „Latwju wehsture“ ir latweeschu-leišchu kopīgās šwehtnijas Rahmawas apraksts, senlatweeschu pīlu apraksts un t. t.

II. **Cedalijums.** Palaikam sem wehstures šaprot wehstijumu par zilwezes pagahni; bet ir arī semes lodes wehsture (geologija), dšihwneeku walsts wehsture un 3. Sihmejotees us to, lahdu dšihwes puši tās apškata — zilwezes wehstures eedalās diwās galwenās dašās: 1) politiskās wehsturēs un 2) kulturalas wehsturēs.

1) **Politiskā wehsture** šahsta par šatra laika politiku (waldibas rihzibu stingri eeturetā wirseenā) un notikumeem, kas ar to šakarā. Ta ir palaikam waldineeku, walsts wihtu un šara wadonu wehsture. Us tautas wairumu ta neskatās, waj peemin to šikai šā tahdu, kas waj nu šawejis, waj bijis par weizinataju walditaju nodomu iswešchanai (Weltera „Wispahrigā wehsture“; „Škati is wehstures“; „Is latweeschu-leišchu wehstures“).

2) Dauds leelaka nošihme ir **kulturwehsturei**. Ta rahda, šā zilweze šafneegufe tagadejo attihštibas pašahpeenu, tas ir, 1) šā pahrwehtušeš tautu ahrejā dšihwe, lihds šafneegufe tagadejo weidu: šā zilweki mahzijušchees isleetot šawām wajadšibām dabas bagatibas (materielās kulturalas wehsture); 2) šā mainijees zilweku šawštarpejais šafars, šihmejotees us raschoschanu — mantu isgatawoschanu (šaimneežiskā wehsture); 3) šā zilweki dašhadōs laišōs isturejušchees pret dšihwes pahrmainām, šā ruhpejušchees par šopīgu labumu; ta waldibu usškata šil šā pašahwoschu tautas deht un t. t. (šabeedriškā wehsture), un 4) šā attihštijušchees zilweku pašauls usškati, tiziba, šinatnes, rakstneežiba, wišas mahšflas un t. t. (garīgās dšihwes wehsture). Tahda, peem., ir Jesena „Kulturwehsture“, šura gan aptwer šil kulturalas eesahkuma laikus. Pē kulturwehsturem peeder arī tās, šuras wehsta šil par lahdu no šchim attihštibas dašām. Tā šastopamas rakstneežibas wehstures (Pawafaru Jahna „Latw. rakstn. wehst. lihds brihwlaischanai“, Pluhdona, Klauština un Eihgojna Latweeschu rakstneežibas wehstures), mahšflu wehstures, audšinaschanas wehstures; pat wehstures wehstures un t. t.

Daschreis ari weenâ paschâ fazerejumâ saweenotas politiska un kulturâs wehsture. Ja wehsture apskata politikas attihstibu sakarâ ar fainneezisfleem apstahkleem, tad ta ir politiska kulturwehsture.

Deh3 ta, par zif leelu zilwezes dalu wehstures (tapat politiskâs, tã kulturâs) runã, isschir 1) **wispahrigas**, kas runã par wisu zilwezi (peem. Weltera, Jesena) un 2) **sewischkas**, kuras wehsta tã par sakdu tautu waj semi, peem. „Latwju wehsture“ Olawa, „Baltijas wehsture“ Rutenberga, Latweeschu semneezibas wehsture Rosina, Krodzneeka un Landera Latwijas wehstures un 3.

Ewehrojot to, zif leelu wehribu wehsturneeks peegreesis pragmatismam, isschir 1) **pragmatiskâs** un 2) **faktiskâs** wehstures. Pirmãs par galweno usdewumu tur notikumumu sakaru ispehtischanu, bet otrãs — faktu (notikumumu) sikhu un pateesu alstahstischanu. Pirmãs wairãf tuwojas pahrspreedofchai profai (peem. „Latweeschu semneeks“ Rosina), otrãs—kronikai („Ji leischu-latweeschu wehstures“).

C. Pahrspreedumi.

§ 45. Gedalijums.

Dee pahrspreedofchãs profas peeder schahdas fazerejumumu schirã: 1) apzerejums, 2) sinatnifks kurfs, 3) filosofiskãs sistemas istirsajums, 4) kritika un 5) daikruna.

§ 46. Apzerejums.

Apzerejums ir pahrspreedums par sakdãm atsewischkãm domãm, kuras autors peerahda waj nu par pareisãm, waj par aplamãm. Schis domas war buht no wiseem zilweka garigãs dshwes laukeem. Sastopam apzerejumus no dabas finatnes (Menzela „Ukmensogles“), tautfainneezibas (J. Stiprã „Uabagu apgahdaschana“, Janlawa „Schkiru preteschkiba“), wehstures (Krodzneeka „Par muhsu fenajãm pilim un pilsehtãm“), rakstneezibas (Behrsina „Leischu dseja“), mitologijas (Barona „Latweeschu mahnu kopejais raksturs“), tifumibas mahzibas jeb etikas (Poruka „Muhsu ihpaschibas“) un t. t. Apzerejumus par tefofcheem sadshwes jautajumeem sau3 par publizistiskeem (Merkele „Latweeschu“); wiaus beeschi wcen eeweeto awifês.

Senaf no apzerejuma prašja, lai viņam buhtu finamas dafas, kurām bij jafeko stingrā kahrtibā. Šchās dafas, ja ari katrā apzerejumā ne wifas, ir tomehr ari tagadejo laifu rakstōs.

1. **Cewads** isteiz daschadas peefihmes par tematu: par ta swarigumu, interesi, gruhtumeem; par lihdselkeem, ar kureem autors tizis pee gala isnahkuma; par jauno domu fakaru ar lastajam jau finameem spreedumeem un t. t.. K. Kundsinšč sawu apzerejumu „Rakstu fahkumi“ eewada, nostahdidams rakstus — redsamo walodu — blakus dsirdamai, runai. J. Krodseneeks apzerejumā par senām latweeschu pilim wispirms runā ari par senām bruneneeku pilim: tas ir eewads.

2. **Preefchlikums** isteiz ihsumā domas, kuras autors tahtaf zenschas peerahdit. Kr. Barons fazerejuma „Latweeschu mahnu fopejais raksturs“ eefahkumā faka, ka wif latweeschu mahni pama-tojotees us zilweka un wina dsihwes falihdsinajuma ar ziteem radijumeem un wiņu dsihwi. Schis domas wiņsch tahtaf fazerejumā peerahda.

3. **Sadalijums**. Schi data usrahda, kahdās atfewiščkās dakās temats eedalās: no kurām pušem tas apskatams, zif daschadi atgadijumu weidi fastopami, kahdas pahrspreeschamā preefchmeta dafas... Apzerejumam „Noteiktiba“, kureš eewetots schis grah-matas I. datā (§ 59.) sadalijumā teikts, ka stilu nenoleiktu padara 1) fewiščkas gramatiskas formas un 2) homonimu aplama leeto-schana. Tahtaf runā tif par katru datu fewiščki. Poruka apzere-jumam „Muhfu ihpaschibas“ waretu buht schahds sadalijums: „Muhfu tikumiskā sinā swarigakās ihpaschibas ir fšaudiba, eenais un miħlestiba“. Sadalijums tātad usrahda plana galwenās dafas.

4. Deh3 tam nahf **istirsajums** — apzerejuma swarigakā data, ko fastahda galweno domu peerahdijumi, kuri war buht daschadi: prahta flehdseeni, falihdsinajumi, peemehri, eewehrojamu zilweku isteizeeni un t. t.. Weidenbaums, runadams par „Spehkeem un kermeneem“, rahda, ka zilweks speh3 fazelt kustibas, dsihwneeki un stahdi speh3 to paschu, seme un swaigšnes ari; no scheem spreedumeem wiņsch atwasina jaunu: wifam buhtnēm peemiht spehks, kureš parahdās kustibu fazelšchanā. Tas ir prahta flehdseens*). Apzerejumā par latweeschu mahneem Barons

*) Kad spreesch no atfewiščkām parahdibām par wispahribu, tā sche, tad ta ir indukzija

peewed daschadus mahnu peemehrus: jahls gradu un naudu met³ uhdeni, kura behnu masga — lai behns buhtu spirgts un bagats; nokristitam behnam steids atraisit kahjas, lai tas driht stagitatu. Ur scho autors peerahda sawa wispahriga spreeduma pareisibu — mahnu pamatoschanos us salihdsinajuma. Ta peemehri rahda, ka wispahrigais spreedums atteezas us atsewischkam parahdibam. Salihdsinajumi dara domas skaidrakas, usrahdidami jaunisteikta weenadibu ar kaut ko, kas lastajam war buht weeglat saprotams. Poruks, runadams par mihlestibu, isteiz domas, ka ta spilgti atdalotees no zitam, launam ihpashibam. Winsch to peelihdsina baltai spalwai, kura buhtu tik weena tahda gluschi melnam putnam. Ewehrojumu zilweku (autoritatu) isteizeeni gan newar noderet ka droshki peerahdijumi, jo wisi zilweki ir maldigi; tatschu, ja kahda zita isteiktas domas naw apzerejuma galwenais usdewums un tadeht naw tur pilnigi istirsajamas, no swara ir atfauktes us zilwekem, kas nonahkuschki schini leeta lihds sinamam gala spreedumam. Upgalwodams, ka zilweki stipri eenihst weens oturu, Poruks atfauzas us tas bibeles weetas autoru, kura teikts: „Azi pret azi, sobu pret sobu“. Runajot par stila skaidribu, atfauzamees us Nizsches isteizeenu, kas par to runa; kompositikā gandrahts ikktrā paragrafā peewestas rakstneeku autoritatu domas par pahrunajamo jautajeenu.

5. Daudsds apzerejums gala ir **nobeigums**, kusch satur waj nu dshwe iswedamu pamahzibu, waj usmudinajumu, waj zitu kahdu spreedumu, kusch usskatams ka teesch isnahkums no istirsajuma peerahdita. Daschreis tas ari ir peerahdita eerobeschojums, sihmejotees us dascheem gadijumeem. Apstichu Jehkabs sawu epistoliska forma sakastito apzerejumu „Darbs un atpuhta“ nobeids ar usmudinajumu strahdat, nepalikt dshwes straumei palat.

Swarigaka apzerejuma data ir istirsajums; ta ir ikktrā schis schkiras fazerejuma. Mehds buht aisween ari eewadijums un nobeigums, turpreti preekschlikuma un sadalijuma daudsreis truhst.

§ 47. Sinatniks kusch.

Sinatniks kusch ir apzerejums, ihsteni sakot, wefela wirkne sawa starpa sakarigu apzerejumu, kuri aptwer wisu kahdu sinatni. Schahdi fazerejumi, peemehram,

ir daudzas skolas grahmatas Mums ir Jstera botanikas kurss, Jesena kulturwehstures kurss, Mihlenbala walodas mahzibas kurss; ir ari rehlinaschanas, geometrijas, geografijas un t. t. kurši. Ari muhsu rakstneezibas teorija ir sinatniskis kurss: ari ta fastahw no atsewischkeem apzerejumeem (par stilu, par tematu un t. t.), kuri wisi saistiti sawstarpigi ar to, ka runa par fazerejumu ihpaschibam.

Ja, peem., dabas sinatna waj geografija iseet tif us aprakstischanu, tad schahds fazerejums naw sinatns kurss, bet skaitams pee aprakstoschās prosas; tapat, ja wehsture stahsta tif par notikumeem (faktiska wehsture), tad ta ari nepeeder pee pahrspreedoschās, bet wehstoschās prosas. Sinatniskam kursam ir jataisa no fakteem wispahrigi flehdseeni, jaatwasina likumi. Walodas mahzibas, rakstneezibas teorijas, matematikas, tautsaimneezibas un t. t. mazibas grahmatas weenmehr fatur sinatniskus kursus, jo winās atrodami weenmehr wispahrigi flehdseeni, likumi.

Sinatniski kurši pehz fatura plafchuma eedalās mahzibas kursos un sinatneeku kursos. Dirnee ir tee, kas kalpo audsinaschanas noluhkeem, peem. skolas grahmatās eewetotee; tee fatur tif swarigalos spreedumus. Otree ir pilnigi wiskas sinatnes istirsajumi, peem. Olawa nepabeigta „Eatwju wehsture“, Needras „Eatwju wehsture“, Needras „Eatwju geografija“ un z. w..

Sinatnisku kursu plans logisks: wina sihstaks isstrahdajums atkarajas no sinatnes metodes, tas ir no ta zela, pa kuru ejam, eepasihtees ar sinatnes preekschmetu. Pascha saklumā rakstneezibas teoriju noleizām par wisu fazerejumu ihpaschibu usrahditaju. Ihpaschibas israhdijās diwejadas: ahrejas un eefschejas. Ahrejās un eefschejās ihpaschibas atkal bij daschadas, kuras tad apskatijām par fewi un tā dabujām jehdseenu par wisām rakstneezibas ihpaschibām. Sche tātad isgahjām no wispahrigām domām, sadalijām tās dakās, schās atkal tahstak dakās un t. t., weenmehr wairak pahreedami us atsewischko. Tahdu sinatnes zelu jeb metodi sauuz par sintesi. Mahzotees dabas sinatne, dara palaitkam otradi: eepasihstas, peem., ar gulbi, eepasihstas ar wistu, besdeligu, puhzi un t. t. un tad taisa wispahrigu flehdseenu par wiseem putneem. Tapat dabuj jehdseenu par sihditajeem, siwim, rahpuseem, abineekeem. No ta, ko sin par scheem dsihwneekeem, taisa tahstak wispahrigu flehdseenu par wiseem mugurkaula dsihwneekeem un t. t.. Te eet no atsewischkeem

peemehreem us wispahrigem flehdseeneem. Schi metode ir analitiskā.

Schā apluhkodami, atrodam, ka rehkinaščana, iseedama no wispahrigā jehdseena par skaitli un eedama us ta atšewišķlām ih-paščibām, riščojas pehž sinteses, bet wehštūre, no atšewišķleem notikumeem pahreedanta us spēredumu par zilweku wišu pagahņi, eet pa analises zefu.

Uri apzerejumōs waram nowehrot sčos diwejados atšiš-čananas zefus. Peemehram, Weidenbaums šazerejumu „Spehki un ķermeni“ usrakstijis pehž analitiskās metodes, jo wiņš no atšewišķlām spēhka parahdibām spērešč par to wispahrigi. Barons, par mahņu kopejo raksturu runadams, eesahņumā issaka apgalwoju- mu, ka tee dibinajas us šalihdšinajuma un pašaidro ar peemehru, kā weenkahrščs zilweka šalihdšinajums ar osolu wareja noderet par pamatu mahņeem. No sčā wispahrigā apgalwojuma wiņš pah-reet us atšewišķleem peemehreem (dšimstot, křistot un t. t.), pee ku- reem peemehro wispahrigo. Ta ir sintetiskā metode.

§ 48. Filozofiskās sistemas istirsajums.

Ja wišu sinatņu gala flehdseenus šaweenojam kopā un šasla- nojam par weenu šew pašam preti nerunajosču kopeju isnahņumu, tad mums ir filozofiskā sistema; šazerejums, kurā ta isteikta, ir filozofiskās sistemas istirsajums. Muņšu walodā sčahdu šazerejumu wehl naw; ir tikai sčahdu sistemu atšahstijumi, peem. Dahles par Bergsona filozofiju.

§ 49. Kritiska.

Kritiska ir pahršpreedums, kurā istirsjata kaha gara darba nosihme.

Dar wehšturi runajot, minejam wehšturisku kritiku; ir bibeles kritiska; war buht kaha sinatniška šazerejuma waj isgud- rojuma kritiska un t. t.. Bet sčaurā nosihmē sem kritisas šaprot palaikam apzerejumu par kaha mahķķlas darba nosihmi, peem. par kahu poetisku šazerejumu, glesnu, tehlu, musikas gabalu un t. t.. War buht kritiska par atšewišķķu mahķķlas darbu (kahu lugu, kahu glesnu); war ari to weselu kopolu (dšejolu waj stahstu krahjumu, glesnu istahdi, konzertu) usklatit par kaut ko weenu, weselu un tā nemt par kritisas tematu.

Runajot par fahda darba nosihni, jaapfkata, 1) fo schis darbs grib panahkt, us fo winsch iseet, un 2) fa scha darba daritajam isdeweess sawu noluhku fasneegt.

Mahklas darbi grib weenmehr kaut fo isteift. Tatad kritisejot mahklas darbu, wispirms jaifrahda, fo mahkleneeks ar winu gribejis isteift, tas ir jaapfkata, 1) kahds sinama fazerejuma galwenats faturs un pee kahdam pamatdomam autors turejees, to iswehlotees; 2) zif tas swarigs waj neezigs; 3) kas wina jauns un kas atgahdina agrafos fazerejumus un 4) ar fo kritisejamam darbam zehloniks safars, tas ir kuri apstahkti ir darijuschi eespaidu us mahklas darba raschanos (peem. mahkleneeka ihpatniba un tas attihstibas noteizeji; ziti mahklas darbi, sabeedriskee apstahkti un t. t.).

Runadams, otrfahrt, par to, fa ir isdeweess mahkleneekam isteift to, fo winsch wehlejees, kritiks aistrahda: 1) waj fazerejumam naw eefsheju pretrunu: waj tas, kas weena weeta teifts, neruna preti tam, kas sazits otra weeta; 2) waj tas, kas teifts, pawisam ir eespehjam, peem. waj ir eespehjami pehz dabas un domaschanas lifumeem tehlotee apstahkti un zilweti, un waj schee zilweti war ta rihlotees, fa rahdits; 3) pehz kahdam pamatdomam jeb prinzipeem mahkleneeks rihfojees, iswehlotees isteifsmes weidu — stilu, kurfch ir ne tilai rakstneeziba, bet ifkatra mahklas darba; kas schai isteifsmē jauns un fahda tam wehrtiba un fahdas isteifsmēi wispahrigi labas ihpafchibas un fahdi truhkumi; 4) fahdus kompozizijas panehmeenus autors isletojis, 5) pee fahdas sistematikas schkiras fazerejums peeder un fahdi schis schkiras elementi fewischki izelti.

Ja mahklas darbam, sihmehjotees us fahdu no usrahditeem punkteem, naw fewischklas nosihmes, tad kritiks par teem nemas neruna.

No isteifta redsam, fa kritikam japasihst ne tilai pats apspreechamais preeschmets, bet ari dandsi apstahkti, kas ar to stahw safara; tam safin ne tilai mahkslu, bet ari sinatku lifumi; tam ne tilai wajaga speht dsihwi fajust to, fo isteiz mahkleneeks, bet ari gaischi un pareisi (logiski) domat. Tadeht labu kritiku tif pat mas, fa wispufigi apdahwinatu un attihstitu zilweku.

Katwisiki kritikas ir rakstijuschki Teodors Seiferts, A. Needre, Pihpinsch-Wisulis, Seltmais, J. Usaris, W. Eglite, P. Rosite,

J. Lapina, Jansons-Brauns, Andr. Upite, Jr. Bahrda, Eihgotnis-Rose un dauds jiti.

Ja apzerejumā usrahditas tikai kāhda fazerejama fewischās ihpafchibas (labās un sliktās), bes ka tās par tahdām peerahditu un bes ka usrahditu un pahrbauditu fazerejuma prinzipus, tad to fauz par **rezensiju**. Tātad rezensija, tāpat kā kritika, usrahda kāhda darba nosihmi, tikai dara to wispahrigōs wilzeenōs un min til kritika domu gala isnahkumu. No šcha saprotams, ka war buht wisadas pahrejas starp tipisku (raksturisku) kritiku uu rezensiju, raugotees us to, zil plafchā mehrā isteikts spreeduma pamatojums. Rezensijas atrodamas awisēs, schurnalōs, rakstu krahjumōs un t. t.

Kritikai tuwu stahw fazerejumi, kuri iseet us to, lai pehz darbeem fastahditu tikai pilnigu mahkfleneeka eefschējās dšihwes glesnu. Schis fazerejumu weids teef plafchi eewehrots fewischti pehdejā laikā. Tahds pa datai W. Eglišcha „Poruks“; bes tam J. Lapinas „Aspafija“, „Skālbe“. Tee pelna nosaukumu **kritisks raksturojums**. Katrs istehlosees apspreeschamā mahkfleneeka dšihwi sawadaf; tadehti schajōs fazerejumōs spilgti atspogulojas kritika pascha ihpatniba.

§ 50. Dairuna.

Par **dairunu** jeb **oratorisku runu** fauz pahrspreedumu, kurfch nolemts mutiskai preefchā neschānai un grib ne tikai pahrleezinat (kā katrs pahrspreedums), bet darit eefpaidu ari us klaufitaja fantasiju un zaur to us juhtām un gribu.

I. **Ihpafchibas**. Pehdejā ihpafchiba — eespaidis us fantasiju un juhtām — padara dairunu jau pa datai par dsejisku fazerejumu. Tā wina ir weens no pahrejas fazerejumeem no profas us poesiju. Ja pahrspreedums ir gan nolemts mutiskai preefchā neschānai, bet nedara eespaida us fantasiju un juhtām, tad to fauz weenfahrschi par runu un tas neatschiras ne ar ko no mineteem pahrspreedofchās profas weideem (apzerejumeem, kritikām, sinatniskeem kurseem [peem. augstfolu lezijas jeb preefchlasijumi] un t. t.). Tahdas, peem., ir akademiškās runas, kuras tur sinatnu wihri par kāhdu sinatnu jautajumu: tur zenschas tikai pahrleezinat. Dairunai turpreti weenmehr ir dala, kura iseet us to, lai modinatu fantasiju, kuras tehli lai raditu sinamas juhtas, lai juhtas eedwestu ari teeschā

jelâ, un lai ſchis juhtas atkal daschôs gadījumôs ſpeestu uſ ſinamu
 a p n e m ſ c h a n o s. Scho daikrunas daſu, ſas jau peeder poeſſjai ſauz
 par **patetiſko** daſu. Ja oratora galwenais noluhks ir tas, lai
 pahrlleezinatu klaufitajus, tad patetiſkâ daſa buhs maſaka, un
 ſazerejums pehz ſawa ſatura un plana tuwoſees apzerejumam, kâ
 peem. leelakâ daſa runu, ſas turetas muhſu tautos padomē waj
 ſatwerſmes ſapulžē. Turpreti ja daikrunatajs domâ, ka to ſlehdſeenu,
 kuru winſch grib iſweſt, klaufitaji jau peenehmuschi, tad patetiſkâ daſa
 buhs dauds leelaka. Winſch plaſchal aprakſtis (Strautmata runâ
 Needres „Lihduma duhmos“) un wehſtis (W. Eglites — Butera
 runâ ſazerejumâ „Tilts un pahrgahjeji“) par teem peemehreem, no
 kureem iſteſ ſlehdſeens; tas zentifees dſihwal tehlot ſawas juhtas,
 to modinajuſchi minetee notikumi. Wiſpahrigu ſlehdſeenu no teem
 winſch taiſtis iſſi, nepeewesdams tam loziſka pamatojuma. Tahdâ
 daikrunâ atrodam wairak aprakſta un wehſtijuma, nekâ pahrspreeduma;
 tikai tadehſt, ka aprakſtis un wehſtijums te ſlehdſeena dehſt, tikai
 tadehſt ſchahda daikruna japeeſkaita pahrspreedumam. Schahda dai-
 kruna, kurai dſejiklaks ſaturs loti plaſchs, ir, peemehram, kandidata
 Strautmata turetâ pee Annas aprakſchanas Needres „Lihduma duh-
 môs“. Te orators gan grib ari draudſi pahrlleezinat, ka pee notikſchâ
 noſeeguma ſlepkawa naw weens wainigs, ka ari „wadoni“ (domats
 Sandens) un draudſes lozekki lihds wainigi. Bet galwenais ſwars
 likts uſ to, lai klaufitaji ſa juſtu nelaimigo wezaku poſtu, Wahrpina
 poſtu un ſawu wainu, un lai zeltos ihgnums pret Sandenu.

Daikrunas parastais ſaſtahws tâtad tas pats, ſas apzerejumam,
 tikai te ir ari patetiſkais ſaturs. Ja ſchis juhtas modinoſchâs do-
 mas naw iſkaiſitas pa wiſu ſazerejumu, tad daikrunai palaikam
 ſchahds plans: 1) **Gewads**. Tajâ runatajs zenschas eeguht klaufitaju
 uſmanibu: Needra Strautmata runas ſahlumâ aitrahda zil ſchis
 notikums (Annas ſlepkawiba) ahrlahrtigs. 2) **Preeſchlikumam**
 (Strautmata runâ: „Kas weenu no ſcheem maſajeem apgrehzina . . .“)
 un 3) **ſadalijumam** ta pate noſihme, ſas apzerejumâ, 4) **Iſtirſa-**
jumâ beeſchal ſaſtopami peemehri un ſalihdsinajumi. W. Eglite
 Butera runâ atſtahſta latweeſchu pehdejo gadu deſmitu wiſu kulturas
 gahjeenu, peewesdams wiſadus ſalihdsinajumus un peemehrus. Kad
 iſtirſajuma preeſchmiets padarits ſkaidrs, tad mehds nahſt 5) **pate-**
tiſkâ daſa, kuras uſdewums ir ſajuhſminat klaufitajus. Bet pate-
 tiſkais ſaturs war buht iſkaiſits ari pa wiſu runu; tad ſchahdas

atsewischkas dalas naw. Wairaf gadu fimtenus atpakał walbija usfkats, ka, lai klawstajus šajuhšminatu, oratoram jaleeto iddeeniskā runā neparasti šwintgi wahrđi un teizeeni, jaisrahda neihšts, leekulots patofs (šajuhšma), stingri jaispilda likumi, kuri atwafinati no senlaidu flawenako Romas un Greeķijas oratoru dairunām. Šchee lihđsekti tagad atmešti. Lai waretu klawstajus aisgrahbt, tad wajaga a) pašam flaidri pašht apstahklus, par kureem runā, b) pašam buht pateši aisgrahbtam par to, ko runā un c) pašht klawstajus, sinat, kà tos weeglak war aiskustinat. 6) **Uobeigumā** palaikam waj nu šanem kopā runas kodosu, waj usmudina klawstajus us kahdu darbu, waj iswed kahdu pamahzibu.

II. **Cedalijums.** Dehz temata, kursch atkarigs no teem apstahkleem, kuroš runu tur, dairunas eedalās wairaf šķirās, no kuraš šwarigakās ir šķis: 1) politiskā runa, 2) teesu runa, 3) gariga runa. un 4) jubilejas runa.

1) **Politiskās runas** mehđs turet, lai klawstajus pahrleezinatu par kahda politiska šota pareisibu waj aplamibu. Tās runas, kuras tur walšts preekščstahwu šapulžēs (pee mums patlaban šatwersmes šapulžē), apšpreešhot kahdu isdodamu waj atželamu likumu, šauz par **parlamentariskām**, jo tautas weetneeku šapulžes wispahrigi šauz par parlamenteem. Ja runu tur tautas šapulžē, lai pahrleezinatu par kahdas šabeedribas dalas zenteenu pareisibu, tad ta ir **agitazijas** runa. Senlaidoš Greeķijā šawu politisko runu deht (winam ir ari dasčas teesu runas) bij flawens **Demostens**, kursch dšihwoja ap 350. g. pr. Kr.. Wiasch šewišķki usstahjās pret **Maķedonijas** karali šilipu, kursch apdraudeja Greeķijas neatkaribu. Šķis runas šauz par šilipikām.

2) **Teesu runas** teek turetas isteefajot kahdu leetu, kura kahds apšuhđsets par šinamu pahrkaphumu. Weenas no tām tur apšuhđsetam par labu: tās peerahda waj nu apšuhđsetā newainibu, waj atkal wajadšibu šodu miħštinat. Tās ir **aisstahwja** runas. OTRAS isheet us to, lai rahditu noseeguma leelumu un to šaunumu, kas žetas, ja apwainotā nenofoda. Šķās **apšuhđšibas** runas pee mums palaikam tur šewišķki eeredni pee teesam — profurori. — Romā dšihwoja eewehrojams teesu runu autors — **Žizerons**. Kreewijā šķis runas weids isplatijees no 1864. g., kad eeweda

jaunās teefas. Teefu runa ir ari ta, kuru tur Buters, aistahwedams Alfredu Eihzi W. Eglites fazerejumā „Tilti un pahrgahjeji.“

3) **Garigās runas** pee mums bij wisisplattatās. Tajās apstata daschadus kahdas tizibas schēiras jautajumus. Pehz apstahkeem, kuroš winaš tur; isschēiram **basnizas** runas jeb **špreditūs, kapa** runas un t. t.. Pehdejās tur kahdu zilweku apglabajot. Tahda, peemehram, ir minetā Needres kandidata Strautmata runa pee Annas kapa; ari Ruzeta runu krahjums „Aeraudi.“ Winaš apzerē waj nu to, kahda nosihme ir miruschā zilweka muhscham (peem. turetās pee Kronwalda kapa) un nahwei (Strautmata runa), waj ari kaut ko, us ka apzereščanu pamudina wispahrigi nahwe. Basnizas runas peemehro kahdas tizibas schēiras pamata mahzibas atšewischkeem dšihwes apstahkeem. Peem., fristigas basnizas runā nem kahdā bibeles wahrdā isteiktās domas un iswed no tām kahdu tilumibas mahzibu, kura buhtu jaewehro klauštajeem. Bij laiks, kad šprediķu literatura špehleja muhsu rakstneezibā deesgan leelu lomu. Ewehrošamako latweešču originalrakstu šahkums bij šprediķi — *Manzeta* fazeretee (1647. g.). Wineem ari tagad wehl šawa nosihme — kà to laiku šadsihwes apstahķu un usštatu atšpogulotajeem.

4) **Jubilejas runas** tur daschadōš šwinigōš atgadijumōš, palatkam jubilejās (gawiku šwehtkōš), peem. kad kahds šwehta šawas wispahribas darbības 25 gadu šwehtkus, kad kahda eestahde pastahwejuse ilgaku laiku un t. t.. Schim šawā šinā lihdsigas ir **peeminās runas**, kuras zildina preešč ilgaka waj ihšaka laika miruschus zilwekus.

II. Poesija.

A. Apraksti.

§ 51. Eedaltjums.

Kaut gan apraksts naw poesijas dabigafais weids, fursch tihs — bes wehstijuma — ir reti fastopams, tatschu ir fazerejumi, kuri grib galwenā fahrtā tehlot preefschmetu ihpaschibas. Pehz sawa temata un šatura tee eedalās wairaf galwenās schkirās: 1) tehlojumōs, 2) raksturojumōs, 3) mihlās un 4) liriskōs fazerejumōs.

§ 52. Tehlojums.

Tehlojums no profajiska apraksta atschkiras ar to, ar ko atschkiras wispahrigi dseja no profas: ar šaturu un no ta atfarigo stilu. Tātad profajiska apraksta issklaidrojumam (definacijai) japeeteef dsejas issklaidrojums: **tehlojums** ir fazerejums, furā usrahditas tās preefschmeta ihpaschibas, kas leef to dshwi eedomatees.

War aprakstīt pateef esofchas parahdibas (Kronwalda Utis rudens schkuntu fazerejumā „Rudens nahf“), tā ari pilnigi isdomatas (Karatmeitas pils tehlojums Raina dsejā). Tehlojumam tātad temata finā pilniga weenadiba ar šlatu glesneezibu, wisbeeschaf ar dabas šlatu (peifaschu) glesneezibu. Weenadiba nomanama ari šaturā, plānā un sinamā mehrā pat stilā.

Kā glesnotajs, tā ari dsejneefs grib, lai tehlojamo preefschmetu mehš eedomatos tahdā, noskanojumā tā tas lizees winam pascham, un lai tadehf mums rastos ari tahdas paschas juhtas, garigi šlatot sinamo ainu. Tadehf preefschmets teef rahdits no sinamas pufes. Apfischu Jelabs sawā tehlojumā „Isdegas“ rahda isdeguschu meschu wispirms no wina druhmās isnihzibas pufes, tad ar atdšimstofchās dshwibas shtmēm. Waldis rudens beigās tā wifas dshwibas rim-

ſchanu tehlo „Dehdejâ dſihwiba“. Kronwalda Utis tehlo rudens ſahſumu no wina ſwinigâ meera un fluſo ſkûmju puſes ſazerejumâ „Rudens nahſ“. Schahda pate iſtehloſchana no ſinamas puſes noma-
nama ari katrâ glesnotaja ainâ.

Lai eepaſiſtinatu ar preeſſchmetu ihpaſchibâm, rakſtneefs te
beefſchaf, nekâ proſajiffâ aprakſtâ, kerâs pee wehſtijuma. Kapehž tas
tâ, jau teikts, runajot wiſpahrigi par dſeju kâ mahſflu.

Bet glesnotaja ſazerejumu mehſ uſſlatam weenâ azu mirkli.
Tâ wiſſ eepaidſ, ko tas uſ mums dara, darbojas uſreis ihſâ brihtinâ,
fadehſ tas iſnahſ daudſ ſtiprakſ. Dſejneefa uſrakſtito laſitajs ſa-
nem tiſ pamafâm — iſlaſidams weenu rindu pehž otras; azu mirkta
eepaidi iſpluhſt pa wiſu to laiſu, kamehr tehlojumu laſa.

No tehlojuma dabuhtais eepaidſ ari beſ tam pehž ſawâm ih-
paſchibâm (kwalitatiwi, ne tiſai pehž ſawa ſtipruma — kwantitati-
wi) naw lihđſigſ tam, ko uſnemam no glesnas.

Wemſim Blaumana tehlojumu „Seema“. „Auteem ſlahta baltu
balteem, daba maigu meegu ſnauſch“ — tas rahda tuſſchu, baltu
ſneega laukumu; ta ir glesna, ſuru eedomajamees, iſlaſijufchi pirmo
teikumu. „Seemas ſaule ſtareem ſalteem tumſchâs ſila preedes
glaufch“ — mums rahda zitadu ainu: warbuht domâs atſahrtojam
ſneega lauku, bet nu tas beidſas pee netahſtâ tumſchâ ſila, ſura malâ ir
ſaulê apſpihdetas preedes. Tas jau pawifam zits dabas ſkats.
„Galwu ſlehpis, tup uſ ſara ſpahrnots gaiſa ubadſinſch“ — nu ja-
iſtehlojas agrakai lihđſiga glesna, beſ tam wehl ſarđs putuinfch. Tâ-
tad redſet weenu ainu, kaut ari no datâm ſaſtahditu, naw eepch-
jams: pirmâ glesna ir maſ iſteizoſcha, otrâ iſdſehſch to un noſtahjas
winas weetâ, treſchâ pahrlahj otro un t. t. Wiſas tâs mainâs kâ
ſinematografâ, kaut gan dſejneefs tâs domajis kâ weenâ azu mirkli
eſoſchas. Tâ te wahrđs, ſas ir parahdiba, paſtahwoſcha laiſâ,
ar waru eeguhſt ſawas kuſteſchanâs teeſibas. Bet ja nu atſewiſchkâs
glesnas mehžnatu uſſlatit kâ dalas un tad lipina ſawâs eedomâs
ſopâ, ir tad gruht panahſt daikuma eepaidu: daikums ir datu
atteezibâs, ir to ſopejâ ſaſtanojumâ; bet mehſ teſpas atteezibu
weetâ eſam dewuſchi atteezibas laiſâ; tehlojums, telpu atteezibu
ihſti nemot, neſpehž dot.

Beeschi gan dsejneeki zenschas masket tehlojuma statisko (neku-
stoscho) dabu ar to, ka eewed kustibu — dinamiku. Tà Blaumanis
peeminetà dsejola „Seema“ beigās faka: „Noreet faule farkan-
fahrtri; klusām nafts us semi flihd.“ Bet tas zits nefas naw, ka
atkal jauna aina. Tomehr, ja usfwehrtu taišni agrak mineto preefch-
metu pahrmainas, peem., ka mainās preefchu un sneega isflats —
tad tas buhtu jau kaut kas tahds, ka glesnotajs nespehji isteikt. Ari
Apfifchu Jezabs mešča tehlojumā grib laika finā motiwet (nodi-
binat) pahrejas no weenas dašas telpā us otru. Winsch teiz;
„Net azis us semi“; tad winsch apraksta semi mešča. „Zel azis
augstal“ — nu nahk stumburu isflats; „zel azis wehl augstal“ —
istehlotas galotnes. Pats šwarigakais mešča datumā ir kopejais
starp semi, stumbureem, galotnēm un debesim — tas, kas reifē
redšams, bet štatus bihdot naw kopā notwerams. Glesnotajs raditu
pahrafu eespaidu.

Ja aprakstītu kašdu glesnotaja dabas šlatu ar wahrdeem —
eespaida nebuhtu. Kā ar wahrdeem lai isteiz, peemehram, šamehru
šarp štaru dšeltenumu us torna un nedabigi šabeefinatō Daugawas
un debes šilumu Wiluma Purwina glesnā „Pehdejee štari“; un
tatschu tikai šchis atteezibas špehji radit štaru špilgtumu.

No teiktā redšam, ka tehlojums, atrašdamees us dsejas un
glesneezibas robeschām, war kluht maswehrtigs, ja grib šazenstees ar
glesneezibu — neewehrot diferenziazijas prinzipa. Talab dsejneeki
šawds tehlojumōs aifween leeto tos lihdselkus, kwi glesnotajam ne-
peejami. Dee šcheem panehmeeneem jaskaita šekojoschee.

Wispirms, wišas masaf raksturīgās ihpašchibas,
kas neweizina šinamā noškanojuma, dsejneeks war atmešt nost daudš
leelakā mehra, nekā glesnotajs, lai tās walti neaifnemtu laštaja us-
manibas un lai totees wairaf šakopotos raksturīgās. E. Behrsinsch,
istehlodams pawafari dsejolā „Mošchanās“, nemaf nemin, kašdas ir
pawafari debesis, tadeht ka tās šinamā azu mirkli neifzel
ainas šewišchlā eespaida; glesnotajam tai weelā, kura us wina
glesnas apšihmē debesis, tatschu jaleef kaut kašda krašša, jaisleeto
šawi lihdselki.

Otrkahrt, dsejneeks apraksta ari škanas, šmarschas, gar-
šchas un taufes eespaidus, ka glesnotajs newar; tāpat winsch

war teeschi isteift, kahdu eespaidu tehlojamais atstahj us apluhkotaja. Efenbergu Jahnis tehlojumā „Rudens migla“ runā ari par dsehrwju flaugām un flusumu; bes tam winsch aisrahda, ka rudens migla leetot domat, ka dabā katra dsihwiba rimusi.

Treschlahrt, tehlotajs apraksta ari, kahdam zitam juhtu eespaidam lihdsinajās aprakstamais. Us ta dibinajas wisu metaforu, personifikaziju, salihdsinajumu, alegoriju, perifrasi un t. t. leetoschana. Glesnotajam schahdu lihdselku naw. — Peem., padebeschi sawas krahsas, weida un kustibas deht us dsejneeka dara sawā sinā to paschu eespaidu, kā gulbji, un nu winsch leeto salihdsinajumu: „Kā gulbji balti, padebeschi eet“.

Loti beeschi tehlojumi atrodami ne kā atsewischki fazerejumi, bet kā fazerejumu dalas, peem. Walda „Wafaras wafars“ atrodas leelakā fazerejumā „Staburaga behrni“, Apstichu Jefaba „Behres“ — „Bildes tautas dseesmās“ un t. t.. Atsewischkee tehlojumi fazereti pa leelakai datai dsejotā stilā: Blaumana „Seema“, Efenberga „Rudens migla“, Ed. Weidenbauma „Maijā“ un t. t..

§ 53. Raksturojums.

Dsejists raksturojums atschkiras no profajiska gluschi tāpat, kā tehlojums no weenkahrscha apraksta. Tāpat kā tehlojumam, winam weenadiba ar glesneezibu, schini gadijumā ar portreju (gihmetnu) glesneezibu. Tadeht us dsejisku raksturojumu pilnigi atteezinams wifs tas, kas teifts par weenadibām starp profajisku aprakstu un tehlojumu. Dsejiskam raksturojumam, tāpat kā profajiskam, jarahda kahda zilwela rakstura ihpashibas, kas naw teeschi nowehrojamās, bet par furām war spreesht pehz ta eespaida, kahdu tās dara us zilwela ahreeni — isslatu un darbibu. Tātad us scho fazerejumu weidu atteezinams wifs tas, kas teifts par profajiska raksturojuma daschadām pusēm, no furām raksturs janowehro. Tāpat kā tehlojums ar dabas flatu, raksturojums ar portreju newar fazenstees ahrejas usflatomibas sinā. Jau Lesings pahrmeta italeeschu dsejneekam Uriostam (1474. g. — 1533. g.) ka tas, padodamees sawa laika portreju glesnotaju eespaidam, aprakstijis Alzinas feju. Te dsejneeks, pahrkahpdams dsejas robeschas, war til parahdit sawu nespehju, salihdsinot ar glesnotaja darbu.

Starpiba starp raksturojumu un tehlojumu ta, ka pirmā gadijumā par tematu ir eefschējās ihpashibas, kamehr

tehlojumam tif ahrejäs. Tätad, ja apraksta tif, peem., zilwela fkaistumu, neusrahdot to redses eespaidu, kas atflahj wiina dwehseles ihpatnibu — raksturu, tad tas ir tehlojums. Turpreti rahdot, peem., Kluzè kunga isskatu, Apšite lihds ar to atflahj wiina raksturu: matu un bahrđas safufajums un apgehrbs rahda, ka wišu sawu usmanibu Kluzè kungs peegreesch ahreenei, ka dwehsele tam neattihstita. No profajifka raksturojuma dsejifks atschētras ari ar to, ka pehdejais nerahda kahdu sinamu, wehsturisku personu, bet tahdu, furu rakstneeks tif eedomajees, un furas pateesibā nemas naw. Tā, peem., Deetuka Krustinsch nemas newar buht bijis, to redsam jau pawirschi azis usmetot: schis dsihwojis Slahtawas pagastā, kamehr tahda pateesibā nemas naw; tätad newar buht tahda Deetuka, furesch winā dsihwojis. Zitas ihpaschibas (peem. kahre dsert, leelischānās ar saweem fazerejumeem) jau gan wareja kahdam pateesam zilwekam buht. Wehsturiflās personas dsejā (Raina Mintautis) ir ari ar dsejifki isdomateem rakstureem.

Tätad dsejifkee raksturi weenmehr ir pa datai isdomati. Te nu jagreesch wehriba us to, lai tee isdomajamee raksturi buhtu paschi par sewi eespehjami: lai raksturam buhtu weeniba, lai tas nerunatu pats sew preti, — lai, peelaisdami tehlojami personai sinamas dwehseles ihpaschibas, nepeerakstītu tai tahdu darbibu, kas runā tam preti. Te tif jaewehro, ka tas, kas weenōs apstahkōs war notift, tas ziōs naw eespehjams. Peem., ja Apšite Kluzè kungam, furesch iskehmo sawu wahrdu, walodu un kustibas, peerakstītu gaischu prahtu un zenschanos pehz sinatnēm, tad tas buhtu neeespehjams. Bet ja Apšite rahditu, ka wehlať, kad Kluzè kungs warbuht fluhthu par dauds leelaku dshehaju, saudetu weetu un eenahkumus un tad neruhpetos wairs tā par sawu isskatu, tad tas nemas nerunatu preti agraf isteiktam par Kluzè kungu. Isdomajot personas, wehl jaskatās us to, waj to raksturs eespehjams sinamōs apstahkōs, — wehsturiflōs, faimneeziflōs, dabiflōs. Deemehram, naw eespehjams, ka nepilnigajā „Mehrneeku laiku“ apfahrtnē waretu rastees tif ideals (pilnigs) raksturs, kā jaunais Gaitinsch; te ari truhkst nohrasas weenibas: Gaitinsch idealisets, apfahrtnē — satirifki raksturota. Deetuks waj Schwaufks gan faskan ar ta laika moschanos us isglihtibu, fura wareja un beeschi parahdijās tifai eesch ahrigas pafalkēhmoschanās isglihtoteem un leelischānās ar isglihtibu.

Uri dsejiffi raksturojumi war buht wispahrigi un fewischi. Tikai tee iszetas sawadal, nekà profajiflee. Dsejneeks war nowehrot daschadus raksturigus sikhumus pee daschadeem zilwekeem un tad, ja tee sawà starpà faskan, saweenot kopà par sinamu garigi usskatamu tehlu, kas pa datai sikhmejas us fatru to pateefo personu, pee kuras autors nowehrojis atfewischiàs ihpaschibas. Kaudsites wareja Schwauksta kèhdes neschanu nowehrot pee weena, farkano labatas drahnu pee otra, ahtro braukschanu pee trescha, sagrofitas wahzu walodas leetofchanu pee zeturta un t. t.. Wini saweenoja tos kopà, un isnahza leeliga, mulliga, isglitoto zilweku ahrejo formu pakafekmotaja raksturs, sem kura fapratis fèwi pa datai gan tas, pee kura autors nowehroja garo kèhdi, gan ari tas ar skalo deguna schaukchanu un t. t.. Wisi schee sikhumi raksturo garigàs atschkiribas, kuras peemiht weselai zilweku kopai. Tadeht tas ir **wispahrigs** raksturojums; wispahrigo raksturu sawz par tipu. Bet ne tikai atfewischiàs personas weidà autors war istehlot tipu: wisch to war raksturot ari kà weselu kopu zilweku, kà to dara, peem., Doruks fazerejuma „Romas atjaunotaji“ schikumà, tehlodams „bahlos sehnus“. Te — tipisejofcha nofraksa.

Sewischiàs raksturojumòs tehlotàm personàm ir dauds tahdu ihpaschibu, kuras naw atteezinamas us leelaku sawschu kopu: sche rahditi ihpatneji raksturi. Tahds, peem., ir kandidats Strautmalis, kuresch par pamatu sawai darbibaì nostahda domas: „Wisu, waj nekò“. Ihpadnejs raksturs ir ari Tullija „Netizigais“ (individualisejofcha nofraksa). Ir ari pahrejas starp abeem raksturojumu weideem.

Tapat kà profajifks raksturojums, ari schis reti fastopams kà patstahwigs fazerejums (Tullija „Netizigais“), bet beeschaf kà data zitòs fazerejumòs, peem. Kluzè raksturojums stahstà „Pee pagasta leesas“, Spihdakas raksturojums „Sahtschplehfi“ un t. t.. Schahdòs fazerejumòs turklaht tehlojamo personu raksturs noprotams wairaf no wehstijuma tà, ka daschu plaschu wehstofchu fazerejumu war usskatit par raksturojumu (peem. Kaudsichu „Mehrneeku laifi“).

§ 54. Mihklas.

Mihkla ir ihfs aisrahdijsma weidà (alegorijas waj perifrases) isteifks sahds parahdibas apraksts, kureà aisrahdiis tif us nedaudsam tàs ihpaschibàm. Kà katrà aisrahdijsmà,

tà ari te pats preefšmets neteef nofaukts, wińsch ir ja usmin, kas ņhe praša deesgan leelas asprahtibas. Mihklas dsejstka wehtiba pastahw eefš ta, ka winās usrahditas weenadibas starp wisdaschadateem preefšmeteem, starp kureem, kà leelas no pirmà azu usmeteena, naw neka kopiga. Peem., tautas mihkla „Leela, gara tehwa josta, newar puhrà falozit“ apraksta leelzefu, kureš teefšam kà josta steepjas weenadà platumà; kuream platums, falihdsinot ar garumu, neezigs. Lai waretu redset, ka naw domata pateesa josta, mihkla usrahda ari atškiribu: ņhīs jostas newar puhrà falozit, kà parastās. Bet, wispahri nemot, josta un leelzefš ir toti daschadi preefšmeti. Tà mihklu ņazerefšana un usminešana praša apkeribas un drofčas fantafijas. Mihklas palaikani „usdod“ otram, lai tas „usminetu“ — usrahditu, kahds preefšmets domats. Tà pee mihklas peeder ari usminejums.

Mihklu ņahkums ir firmà ņenatnē. Bibelē jau lafam, ka Simsons usdewis mihklas kahsu weefšem. Foti isplatitas winas bij pee ņeneem greekeem. Wineem bij teika, pehz kuras mihklas usdewa ņfinška — buhtne ar lauwas kermenī un ņeweetes galwu un krukštim. Pehz ņhās teikas Tebās (pilsēhta Greekfjā) bijuņe ņfinška, kura ikkatram, kas tai tuwojees, usdewuņe ņefofcho mihklu: „Kas eel rihtā ar iņhetrām kahjām, pusdeenā ar diwām un wafarā ar trim?“ Kas newarejis usminet, tam bijis jagahņčas no klints beņdibenī. Scho mihklu usminejis Edips; tas eņot zilweks: behrnibā eet rahpus, wezumā ar nuhjas palihdsibu. Sfinška pāte eegahsufees beņdibenī.

Ari ņenee latweefši foti mihlejuņchi usdot weens otram mihklas un tà wingrinat ņawu fantafiju us dauds pahydroņchateem zekeem, neka tautas dseefmās. Tautas mihklas palaikam ir foti ihņas — weena waj daschu teikumū weidā. Daschas no winām ņazeretas paradofku weidā („Jo wairaf ehđ, jo wairaf atleef“). Ritums daschām stingri dsejots („Dadsis“ — ņ. I. datu § 48), žitām brihw. Mihklās atrodani jau atspulgu no ņenās materialās kulturas; peem., mihkla, kūrā arklis nofaukts par wezo tehwu un ezeņchas par wezo mahti, leezina, ka ņhee darba rihtī latweefšhem ņen paņištami. Žitas aisrahda us latw. ņeno tizibu, peem., par debefi kà tehwu un ņemi kà mahti. Bilenņhteins ir ņastahdijs latweefchu tautas mihklu kraħjumu, kuream peeweenojis plaņchu apzerejumu par tām.

Daschi dsejneeki, peem. Schillers, ari ir fazerejuschi mihklas, kuras latweescheem pasihstamas J. Allunana („Kà leetu fauz, kas masà godà“) un Aufekta („Dauds awju eet pa noru platu“) tulfojumds.

§ 55. Lirika.

Lirika apraksta juhtas, aizrādot ari us tām parahdibām, kas šchis juhtas fazehluščas.

Katrs dsejifšs fazerejums modina lastajā sinamas juhtas. Esot, peem., tehlojumu „Wafaras wafars“, fajuhtram wiknojot muhšōs estetiskās juhtas, lasot Upites stahstu „Smehde“ fajuhtram bes tam škumjas un t. t.. Bet ir fazerejumi, kuri taifni isteiz tās juhtas, kuras muhšōs mostas dehl kahdas parahdibas, peem. dehl notifumeem zilweka dšihwē un dabā, dehl zilweku, dabas un mahšklas darbu ihpaščibām un t. t.. Lai šchahdu juhtu apraksts buhtu ša. protams, un lai lastajā ari mostos šchis paščas juhtas, tad jatehlo ari ta parahdiba, kas šchis juhtas modina. Tadehl lirikā aprakstīti ari notifumi un preeščmeti.

Lirikas usdewums tātad — noskaidrot pahrdšihwojumu faofu. Rakstneeks un lastajš, isprafdami juhtu juzekli, padara to par nowehrosčhanas preeščmetu — objektivise.

Pilnigi pasihst un tadehl skaidri tehlot war tikai šawas juhtas, šawus pahrdšihwojumus; tadehl lirika ir wairak, nekā jeb kuresch zits dsejas weids, rakstneeka pašča dwehšeles isteizeja; ja ari lirikis (lirikas fazeretajš) apraksta zitu juhtas (peem. Apasijas „Šianas behri“), tad pateesibā tahds fazerejums ir pašča autora fajuhšmas isteizejs, tikai ne teeschi — pirmā personā, bet zaur tehlojamo personu; minetā Apasijas dsejola isteiktās druhmās juhtas ir paščas dsejneezes škumjas par winas ispostifo Kanaanu — apstahkteem, kur ta laimiga justos.

Tā lirikas preeščmets ir tāpat juhtas, kā musikā. Us šcho lirikas un musikas tuwo šakarū jau norahda wahrds „lirika“, kuresch zehlees no greeku wahrda „lyra“, kas bij musikas instruments, us kura pawadija dseedamas dsejas — dseefmas. Tadehl ari lirikas stils bagatā mehrā šatur musikalās ihpaščibas: iskoptu ritumu, atškanas, aliteraziju un z. Lirikai wairak, nekā kaut kurem zitam dsejas weidam, peederas dsejota isteifšme.

Jo kahdu juhtu šawiknojums leelaks, jo tas nepastahwigaks. Tadehl lirikī fazerejumi, kurdš isteiz stiprakās juhtas, ir neleelu

dsejotu fazerejumu — dsejolu weidā. Domgaita liriskās dsejolās var eaturet divus galvenos virsēnus: 1) gradazijas un 2) harmonisazijas. **Gradazija** jeb **kahpinajums** ir ta kahrtiba, kad juhtu spēks waj straujums pastahwigi peeaug, lihds wisstiprakā weetā notruhst. Tahdā garā komponets ir Raina dsejols „Kalnā kahpejs”. **Harmonisazija** jeb **šaslanojums** ir tahda kahrtiba, kad teel šahumā atsihmets daschadu juhtu un ar tām šaweenotu tehlu juzellis, kusch beidsot noskaidrojas kahdās noteiktās juhtās. Tahds Poruka dsejols „Biršē pogā lastigala”, kur dabas dailuma (estetiskās) škumju un meesigu šahpu juhtas noskaidrojas ilgās pehž atdušas: „At, es labpraht duset eetu”. Kreewu sinatneeks Owstianiko Kufi kowskiis liriku peeskaita pee fewischkas ritma mahšslu šchiras kopā ar musiku, buhwneezibu, deju, isrotajumu (ornamentu) mahšslu, atdalidams no tehlu mahšslām. Tatschu lirikai ir wairat kopeja ar ziteem dsejas weideem, nekā ar deju un t. t., ar ko to weeno tikai rituma preeks, tā to aishahdijis-ari Jewlako ws.

Juhtas ir toti daschadas; wehl daschadaki war buht wairaku juhtu šakopojumi. Tā liriskeem fazerejumeem war buht toti daschads temats. Juhtas zilweks war šajust tā 1) aishrahbtibu par kahdu parahdibu, 2) škumjas, 3) ihgunumu un 4) tā wispahrigu juhšmu, kurai naw škaidri nomanama eepreesch mineto juhtu rakstura. Pehž ta isšchir 4 lirisku dsejolu šchiras: 1) odu, 2) elegiju, 3) satirū un 4) dseesmu, kura šauzama šchā tadeht, ka šchis lirikas weids wisbeeschaf šaweenojas ar musiku un tā top ari par musikalu dseesmu.

§ 56. Oda.

Oda ir dsejols, kusch isteiz aishrahbtibu un rahda tās parahdibas, kuru deht šchi aishrahbtiba radufees; winai tātad patetiska nokrahša.

I. **Žypaschibas**. Aishrahbtibas juhtas war rastees fewischki domajot par augšām un leelishām parahdibām, peem. kreetneem darbeem (Škalbes „Sen atstahja lepnajā šaule”), dšiki isjustu dšihwi (Aspasijas „Wij roses ap galwu”), dabas krahšchumu (Pumpura „Swehts brihdis”), tehwsēmi (Pilschneeka „Ofoli wehl Baltija”), Sudrabu Edschus „Dšimtene”, Aspasijas „Dšimtene”), muhschibu (Blaumana „Muhschiba”), sinatnēm (Stendera „Gudriba”) un t. t.

Wisds gadījumds lihds ar pašām aisgrahbtibas juhtām war tiki aprakstītas minētās parahdības, kuras ir sinamo juhtu zehloni.

II. Attihstība. 1. Klasiķā oda. Oda nosaufums nemis no grieķu walodas, kurā ody apsihmē dseefmu un dseedaschanu. Schis lirikas weids pee seneem grieķeem bij jau toti iskopts. Wīnu dsejneeks Pindars (ap 500. gadu pr. Kristus) šazereja odas, kurās isteikta aisgrahbtība par to wihru weiklibu, kuri uswareja tautas ūwehtōs noturamās šazihstēs (olimpiadēs). Pindara odas šazeretās ūwīgā walodā, bet lihds ar to tās pateefas dšihwibas pilnas. Pindaram radās pakaldaritaji, no kureem ūewischi eewehrojams romeeschu dsejneeks Horazijs, kuresch dšihwoja Romas ķeisara Augusta laikā (65. g. — 8. g. pr. Kristus). Horazija odām pamahzofchs raksturs, tās tadeht tuwojas wairaf pahrspreedofchai dsejai.

2. Wehlaū ūewischi lomu odas ūpehleja tikai septinpadsmītā un astunpadsmītā gadu ūintena ūahlumā. Scho laikmetu mahkflu wehsturē ūauz par **pseidoklasiķo**, tas ir neihti klasiķo. Par klasiķu latinu (ūeno romeeschu) walodā ūauza kaut ko ūewischi ūwarīgu, preekššihmīgu, peem. testis classicus nosihmeja teesu leetās ūwarīgako, ischkiroscho leezineeku, par scriptor classicus ūauza preekššihmīgu rakšineeku. Jaunako laiku isglihtibai ūenaf par paraugu ūehma grieķu un latinu isglihtību, ūewischi to laikmetu, kurā radušees labakee scho tautu mahkflas un ūinatru darbi; tas bij grieķeem Perikla laikā (apm. 500 g. pr. Kristus) un romeescheem ķeisara Augusta laikā (ap Kristus dšimschanu) — laikmetds, kuras tadeht nosauz par klasiķeem mineto tautu wehsturē. Tadeht ari ūchos darbus, kuras wehlaū usklatija par preekššihmīgeem, ūauza par klasiķeem. Sahla ispehtit wīnu ihpašhibas un ūastahdit likumus, pee kureem turejušchees klasiķee mahkflīneeki. Bet ūchee likumi netika westi ūakarā ar pateeso dšihwi. Grieķi un romeeschi bij ūnehluūchi weelu no ihstēnibas — dšihwes un dabas. Bet minētā jaunakā laika attihstības darbineeki gribeja ūmeltees no klasiķeem mahkflas darbeem. Tā, ja ari wīni gribeja ispildit tos pašus likumus, tatschu pašu ūwarīgako, kas bij grieķeem un romeescheem, wīni bij aismirūschti, jo mahkflai wajaga ispluht no mahkflīneeka pašcha pahrdšihwojumēem un radoscha gara; ahrejos likumus ispildot ween, bes intujitīwas radīšanas wehrtīgi mahkflas darbi naw eeguhtami.

Saimneežifkã un ſabeedrifkã dſihwe bij pahrmajnijuſees, kã ari ſakarã ar to kauſchu tikumiſkee un religifkee uſſlati. Kas greekeem bij dabigs, tas diwus tuhſtoſchus gadus wehlaſ bij jau wiltots. Mahſſla iſnahza neiħſta, wiltota. Ta bij praħta darbs, kuzam truhka ſajuhſmas. Kã greeki mahſſlã iſteiza ſawu dſihwes iſpratu, ſawas dſihwes atſkanas, tã wajaďſeja wehlaſeem mahſſlineekeem iſteikt atkal ſawus pahrdſihwojumus. Par weenigo dſejas zeenigo juħtu atſina aiſgrahbtibu, bet neraudſijãs uſ to, waj ta ihſta. Raſtneezi ba bij pahrwehrtuſees par waldoſcho ſchĩru iſſlaweſchanas lihďſekli, par winu apfahrines iſgresnotaju, lihďſigi lepnãm telpãm un dahргеem uſwalkeem. No mahſſlineeka nodſikinaſchanãs ſewi newareja buħt runa.

Tãtad mahſſla gan teežãs uſ klaſiſizmu, bet tikai aħrigi, iſpildidama likumus, beſ ſakara ar pateeſo mahſſlineeka ſajuhſmu. Tadeħt ſcho wirſeenu ſauz par pſeidoklaſiſizmu (pseudys — neiħſts). Schis wirſeens noſtiprinajãs ſewiſchki frantſchu literaturã. To laiku odas ari gaiſchi rahda, ka tahda aħriga pakãlďſiħſchanãs mahſſlu padara neiħſtu.

a) Preekſch wiſãm odãm bij noteikts weenads plans: eewads, galwenã datã un nobeigums — kã tas paraſts Pindara odãs. Juħtu pahraemtã ſenlaiku dſejneekã fantãſija rahdi ja driħſ ween glesnu, driħſ pilnigi negaidot atkal otru. Tahdu negaiditu pahreju ſauz par lirifku nekãħrtibu. Pindaram ta bij dabiga. Bet pſeidoklaſiſma peekriteji ſãstãħdi ja likumus, kãħdã kãħrtibã jaſeko glesnãm, lai iſnahktu lirifka nekãħrtiba.

b) Pehz ſeno greeku tižibas, žilweki, kas paſtrahdajuſchi leelus darbus, wareja peħz nahwes kluħt deeweem lihďſigi. Tadeħt ſãſkaneja pilnigi ar winu pahrlẽezibu, kãd tee jau dſihwus waronus peelihďſinaja deeweem. Pſeidoklaſiſkãs odãs waroni tika ari deewibãm peelihďſinati, kas peħz to laiku kriſtiigo jehďſeena par deewibu bij pahrmehriga ſlaweſchana.

c) Pſeidoklaſiſkee dſejneeki leetoja ſwinigas uſrunas, eewaizajumus un ž. figurãs peħz klaſiſko dſejneeku parauga. Kameħr peħdejeem tãs nahza no ſirds, pirmee žentãs tik uſ to, lai winu iſteizeeni peħz eeſpeħjas wairãf atgãħdinatu klaſiſkus.

d) Odām wifām peh; greeku parauga bij zildinaščanas raksturs.

e) Paľakdarisčana gaħja pat tiľ taħtu, ła heešči mineja greeku un romeesču deewus, kureem pateesibā nemas pašči dsejneeki netizeja; leetoja wahrđus „es dseedu“ un „mana lira“; greeki sawas odas pateesi dseedaja, uľ liras pawadidami, kamehr XVII. un XVIII. gadu fimtena dsejneeki uľraštija winas lašiščanai.

Ščis ihpaščibas pa datai peemiht Derschawina odai „Deews“, kuru tulkojis Swahrgulu Edwards; tāpat daščām wežā Stendera odām.

XVIII. gadu fimtena otrā puľē fainneezisľā dšihwe bij nowedufi pee ščkiru nosleħgtibas beigām. Tad krita ari waščas, ła šaištija tikumisľos un religisľos uľstatus, ła ari šinatni un maħšľu; tad šaħļa atšiht ari dsejas wirseena aplamibu un atmešt wehrđisľo paľakdarisčanu, kuras deħt oda bij taħdā neslawā kriteuse, ła weħľaf dsejneeki nemas wairs par odām sawu dsejolu nesauža. „Mehrneeku laisľos“ Deetuka šweħtku odā kaudsites issobo pšeidolaisľo odu.

3. **Jaunlaiku** jeb **modernā** oda wairs naw tiľai šlawas dseesma šaħdai personai waj notikumam, bet isteiz wispaħrigi aisgraħbtibu par kaut šo augstu un zehlu. Winās, ła katrā tagadnes ihštā maħšľas darbā, atspoguľojas maħšľlineeka ihštā šajuhšma. Kaħrtibu, dsejisľās walodas lihđseklus un šaturu dsejneeks isweħlas pilnigi briħwi.

Starp muħšu tautas dseesmām naw šastopamas taħdas, kuru waldosčā šajuhšma buħtu aisgraħbtiba. Muħšu rakstneezibā odas šastopamas wispirms ar garigu šaturu — tulkojumi no wahzu walodas; tās ir wiswežas latweešču rakstōs. Ļaizigas odas šazerejts pirmais wežais Stenders, kurešč šawā „Augstas gudribas graħmatā“ zildina gudribu, muħšibu un t. t. No weħľakām eewehrojamas Ļuseľka odas, kurem wairat patriotisľs šaturs, peem. „Silais kalns“, „Dšimtenes šalnajōs“, „Trimpula“. Tagadnes rakstneeku odas maľ atgaħdina agrasās. Winās juħtas pluhšt briħwi beľ taišta šwini-guma un peenemtas aisgraħbtibas, peem. Ļspasijas „Manas domas“. Taħdas ir ari Ļkuratera un Ļaina odas, kuras atspoguľojas dsejneeku augstakee ideali: Ļkurateram špeħš dabā un zilweķa širds dšihwē, Ļainam — naħlotnes labakee laisľi un uľupureščanās zilweķes labā.

Tahdu odu, kura flawē deewibu, ſanz par **himni**. Par tautas himni ſanz dseju, kura ſahda atſewiſchka tauta luhdsas deewibu par ſawu likteni un teem, no kureem wina ſcho likteni domā atkarigu. Katrai tautai ſawa himne. Latweeſchēm peenemta par tahdu Baumān Karla „Deews, ſwehti Latwiju.“ Ir ari tautas himnes, kuras nepeefauz nekahdas deewibas, peem. frantschu himne „Marſeljeſe“, furu latwiſki tulkojis Ed. Weidenbaums.

Odas palaiſkam ſazeretas dsejotā ſtilā, lehni ritofchā pantmehra, kuream beefchi truhkſt atſkanu (Blaumāna „Muhſchiba“). Bet ir ari iſnehmumi: ir odas ari neſaiſtitā ſtilā, ir ari ar atſkanām.

§ 57. Elegija.

Elegija ir dsejols, kureſch iſteiz ſkumjas un iſtehlo tos apſtahtus, ſas ſchis ſkumjas modina; tai elegiſka nohraſa.

I. **Ihpafchibas.** Skalbe elegijā „Mans naminiſch“ aprakſta ſawu dſihwi, kura lihdsinotees dſihwei purwa namina, ſamehr zitur jauneklī lihgsmojas. Tautas dseefma „Maſiniſch biju“ iſtehlo baħra beħrna gruhtās deenas. Schajōs dsejolōs ſopigs tas, ſa wini iſteiz ſkumjas, noſpeedoſchas juhtas. Skalbe ſafa: „Uf'ras no waigeem man nenofchuhkſt.“ Poruks elegijā „Lihſt klufi“ perſonifiē ſkumjas par behdu garu, kureſch leetus laiķā dauſās pee dsejneeka loga un nahk peħz tam pee wina firds.

Wisbeefſchaf par elegijas preefſchmetu noder nahwes domas (Pluhdona „Rekwiems“, Behrſina „Gul ſawōs kapōs“), laimes nepaſtahwiba (Uſpaſijas „Sapnu tahtumā“, Skalbes „Behrnibas rihtiti“), kā ari dſihwes zeeſchanas (tautas dseefma „Maſiniſch biju“, Skalbes „Mans naminiſch“). Elegiſkās juhtas war modinat ari dabas parahdibas, peem. rudens iſnihziba (Sudrabu Edſchus „Skreen wehłās beſdeligas“).

II. **Attihtiba.** Elegija (greekiſki elegos noſihmē ſkumjas, beħdas) zehluſees Maſaſijā. Tur ta bij wiſpirms beħru dseefma, kuru dseedaja, pawadot ar ſwilpi (fleiti). Wehłaf elegija pahrgahja uſ Greekiju, iſteikdama wairaf gan kahdas wiſpahrigas breefmas un beefchi ween uſmudinadama ſchis breefmas nowehrſt. Tā VII. gadu ſimteni pr. Kristus daſchi greeku dsejneeki fara laiķā ſawās elegiās iſtehloja tehwijas poſtu un uſmudinaja jauneklus ziħnitees. Klaiſiķā laiķmetā (V. gadu ſimteni), ſahkot ar Simonidu, elegija wiſpahri

isteiz tikai skumjas. To pašu isteiz arī romiešu klasiskā laikmeta (ar Kristus dzimšanu) dzejnieku Katulla, Ovidija un zitu elegijas. No romiešiem elegijas kā skumju isteizejas pārgājušas viņu zitu tautu rakstniezībā.

Starp latviešu tautas dzeismām (kurās vispirms ir bijušas neustrastitas un savas izšķšanās sīnā nāv nekādā sakarā ar romiešu un grieķu dzeju) ir ļoti daudz tādu, kas isteiz skumjas un tādēļ saucas par elegijām. Šīs peedē pē visklasiķajām tautas dzeismām. Tās apdēd gan bāra bērnu fehras dēh māhmulinas nahwes („Saulit' tezej“, „Masa biju“), gan nahwi („Unat man baltas kahjas“, „Kur palika balti sneegi“), gan tautas grūhtības sem wahzu muischneezības spēideem („Kas tee tahdi“, „Ei, faulite“). Pehdejās atrodams beeschi ween satirisks elements, kurš isteiz ihgnumu, nihnumu pret wehrdsinatajeem („Melna tschuhsta miltus mala . . . Tos buhs ehst . . . kungeem“). Muhšu mahstligā dzejā elegija eerodas tuhlt lihds ar pirmēem mahstligās dzejās fahkumeem, tas ir ar firekera (ap 1640. g.) garigo elegiju tulkojumeem; laizigās elegijas eewed wezais Stenders (1774. g.) kā laizigās dzejās nodibinatajs („Sche birses galā“ . . .). Wehlatōs laifōs labatās elegijas fazerejuschi Efenbergu Jahnis („Eaujat wehl, lai flatu“; „Us tahlā apwahrschna pusi“) un femischki Ed. Weidenbaums, kura elegijas eewehrojamas ar sawām greesigām fahpēm un ruhgtunu („Kā gulbji balti, padebeschi eet“; „Jau wehfajās smiltis“; „Es atminos roshainos laikus“). Jaunakee elegiju rakstneeki ir dewuschki muhsu rakstneezibai ihstas liriskas perles (Skalbe, Aspasijs, Rainis, Poruks, Nēdre, Pluhdonis, Blaumanis, Wirsa, Erfs, A. Austrinsch, K. Kruhja, A. Keninsch).

Elegijas fazer palatfam pantōs; bet tā kā muhsu eedaltjums pamatojas ihpašchi us nohrafsu, tad par elegijām jaatfihst arī prosā fazereti gabalini, kas isteihlo skumjas (Skalbes „Wakars juhmalā“, poku rakstneeka Tetmajera „Pee strautina“).

§ 58. Satira.

Aisgrahhtiba un winas isteizeja oda rodas, ja nowehrojams parahdības dzejneekam leekas tahdas, kā tām wajaga buht. Ja scho parahdibu nāv, tad mostas skumjas, kuru isteizeja ir elegija. Ja parahdibām ir ihpaščības, kas ir pretejas dōmajamai pinibai, tad mostas ihgnum s. Dzejols, kurš to isteiz, ir satira (satiriska nohrafsa).

Redsot laudis, furi gan atsihst, fã tagadejã dsihwe ir netaisna, bet tomehr neufsroschinajas pret to fazeltees un labaf panes pafemoschanas, nekã zihndã pret warmahzibu, Rainim zetas ihgnums par wineem, jo winsch par kreetneem zilwekeem atsihst tos, furi tahdi naw. Sawu ihgnumu winsch isteiz satirã „Prahtiga rihziba“. — Gods un flawa peenahltos pateesbã teem wihreem, furi gahdajuschy par zilweku labllahzibu. Bet beeschi peemineklus zet teem, furi nekahdu kulturas darbu naw darijuschy, furi pat postijuschy zitu dãrbus, fã peemehram, eefarotajeem. To redsot, Skalbem rodas ihgnums, fursch isteikts dsejola „Ka flawens fara wadon's tu“.

Jau dauds gadu simtenus preeksch Kristus greeku walodã bij dsejoli, kas issmehtja nekreetnas parahdibas. Arfilops (VII. g. f.) fazereja jo dsehligas dsejas. Stahsta, ka winsch ar dsejoleem tik nefaudsigi wajajis Sikambu, kas tam apsolijis meitu un wehla nedewis, ka Sikams, neatrasdams zitas isejas, pafahrees ar wifu dsimtu. Tatschu fã ihsti mahkklas darbi satiras fastopamas tik pee romeescheem. Satura jeb satyra latinu walodã apsihme ehdeenu, kas falikts no daschadãdã weelãm. Kad tika fastahditi jozigi dsejoli, fureem katra rinda bij fawadã pantmehrã, tad ari tos, pehz minetã ehdeena, nosauza par satyra. Wehla fahla rakstã dsejolu ar nopeetnu noluhfu — issobot fabeedribas truhkumus; us scheem pahrgahja eepreeksch mineto joku dsejolu nosaukums. Bet augstã attihstibu satira safneedsa ap Kristus dsimschanu un wehla, kad ar scho lirikas weidu nodarbojã Horazijs (65. g. — 8. g. pr. Kristus) un Juwenals (100 g. pehz Kr.). Horazijs, no kura satiram daschas tulkojis Weidenbaums, usbruka fewischi lauschu muklibai, to issobodams — usrahdidams tãsfmeefligumu. Juwenals (wina satiru krahjumam bij nosaukums „Mistris“ — wahrds, kas isskaidro satiras nosaukuma zelschanos) eemehroja to laifu fabeedribas netikumus, furi fazehla winã reebjumu. Tadeht wina satiras bij pilnas ruhgta niknuma — tãsbij graifoschas. No ta laika pastahw abi schee satiras weidi: **sobojoschais** Horazija un **grajioschais** Juwenala garã.

Dee pirmãs schkiras japeeskaita Doku Ata „Pehz balles“, „Eabako familiju islofsnẽ“, Swahrgutu Edwarta „Muitneeku luhgums“, kamehr otram weidam peeder Raina „Prahtiga rihziba“, Swahrguta „Melnefes“, „Ko tur fazit“, „Dazeetees“. Saprotams, ka ir satiras, kuras tikpat labi war peeskaitit weenai, fã otrai grupai, ja tehlojamãs

parahdibās weenadā mehrā dsejneeks eewehro smeeklibu un nekreetnibu. Pee tahdām peeder Stalbes satiras („Es azim pamirschtinaschu“, „Ka flawens“). Ja tehlojamās parahdibas ir wairaf smeekligas, nekā launas, tad tās fazet jāutribu. Šho satiras ihpafschibu fazelt smeeklus fauz par humoru, peem. Doka dsejā „Wafarā“, „Agrā rihā stundā“, Swahrguta „Seewas gods“. Ja issmeekls turpreti toti afs (peem. Swahrguta „Kling, Klang“), tad satirā ir sarkasms.

Satiru, kas sihmejas uf fahdu atsewischku personu, fauz par pamfletu, peem. Swahrguta „Wezfaktinam“, W. Eglites „Weinbergim“.

Starp latweeschu tautas dseefmām dauds asprahtigu satiru, kurās issmeeta, peem., leeliba („Ko leeles, tautu dehs“), flinkums („Smuk meitina“, „Bitt’ fleedsa“), darba neprafšana („Ai Deewin, kur es liffchu“, „Ai tauteeti, tehwa dehs“).

Satirai, lihds ar mahkslas wehrtibu, war buht ari nosihme fabeedriškā dsihwē, kurā nekreetnibas beeschit aisslehptas ar spihdoschu ahreeni un tā paleef nepamanitas. Ja nu dsejneeka afais flats tās pamana un ar issmeeklu waj reebjumu nostahda atflahitibas preefschā, tad laudis mahzās tās pasihit fā launumu un padarit nekaitigas.

Saprotams, ka satiras mahkslas wehrtiba naw mehrojama ar to, zif schis darbs kalpo dsihwes labofchanai, jo war buht mahkslas finā gluschi newehrtigas satiras, kas tomehr aplaro teeschām launas parahdibas.

Wahrds „satira“ wehlakā laikā teef leetots ari plaschakā nosihmē. Ar winu apsihmē ne tilat ween liriskus dsejulus, bet ari wisus wehstoschās un pahrfpreedoschās dsejas fazerejumus, kurās graisitas nekreetnas parahdibas. Tahdā nosihmē ari stahsta „Mehrneeku laiki“. Kentscha, Deetuka un t. t. raksturojumi, fabula „Uweenadi listeni“, joku luga „Sagti“ un teem lihdsigi fazerejumi teef faukti par satirām, tas ir, satiriskā notrahfa war peemahjot wairakām fazerejumu schirām.

§ 59. Dseefma.

Liriskas preefshmets ir juhtas — dwehseles witnojumi. Kad weena juhta finamā azu mirkli pahrwalda pilnigi zilweka dwehseli

tà, ka zitas juhtas isslehtgas, tad tahdu dwehseles stahwofli fauz par afektu. Tas war buht leelas dusmas, stipra azu mirkla aisgrahbtiba, stipras behdas, ismifums. Afekti isteiksees aisween kahdà no mineteem lirikas weideem: aisgrahbtiba — odà, dusmas — satirà, skumjas un ismifums — elegijà. Minete dsejoli war isteikt gan ari ne afektus, bet ari sinamo juhtu lehnafo wilkojumu, peem. satira (Horazija garà) ihgnumu, kuresch neisslehts sinamas jautribas, elegija — skumjas ar ilgoshanos (peem. Doruka „Birsè pogà lastigala“). Wisur te sinamà weenu juhtu nofrahsa tomehr pahrwalda zitas.

Dauds beeschaf, nekà afektòs, dwehsele mehds buht tahdà stahwofli, kad darbojas wairakas juhtas, kuru atfewischli mehds newaram nowehrot, bet kuras kopigi rada weenà waj otrà wirseenà wispahrigi asbudinatu stahwofli. Schahdu dwehseles noskanojumu fauz par juhsmu. Ta ari loti beeschi war buht par tematu liriklai dsejai. Bet tad tahda dsejola newar peeskaitit ne weenam no trim usskaititeem lirikas weideem. Tee fastahda atfewischku schkiru, kuru fauz par dseefmu, kas is tãtad wispahrigu juhsmu isteizeja. Dseefmas nosaukums winai tapeh3, ka schis lirikas weids saweenojas ar musiku beeschaf, nekà ziti (isnemot pa datai elegiju: elegiskam skumjam, kas naw ismifums, ir ari wairaf juhsmu, nekà afekta raksturs). Juhsmas wilko pamasam un tà atrod laifu isteiktees meldijà. Scha eemesla deht-dseefmas beeschi fastahditas weenaddòs pantòs: terzinàs, kwartàs, oktawàs.

Dseefmà atrodami odas, satiras un elegijas elementi. Aspastijas dseefmà „Mehnesf starus stihgo“ skan ilgas peh3 „malas laimigas“; lihds ar to isteiktas elegiskas skumjas par to, ka dsejneeze ir semè, fur naw laimes; bet flusa aisgrahbtiba, kura stiprakà weidà buhtu par weelu odai, juhtama aprakstà par ilgu zekojumu us scho semi: „Buras — tihra selta, irklis — sudrabwihts, swaigsnes zeku rahda, wada aufeklit's“. Beigas: „Muhsham nebeidsama gaismas straume lihst“ — ir jau pilnigi odas weeta.

Kaut gan ari odà kahdà weetà war buht isteiktas elegiskas waj satiriskas juhtas (odà „Wij roses ap galwu“: „Wifs isnihst, wifs suhd, wifs dshwè neeks“) un elegijà waj satirà atkal juhtas, kuras par fewi peederetu zitai lirikas datai, tatschu tur weenai fajuhsmas nofrahsai pahrsvars. Bet dseefmà fewischka pahrswara nemanà. Tãtad tee liriklee dsejoli, kuri naw peeskaitami augschà

mineetem, fauzami par dseefmàm, ja ari wineem usrahditàs dseefmas ahrigàs pasihmes (eedalljuma pantòs) nebuhtu, peem. Afpasijas „Tas bij tik fen.“

Muhfu walodà wezakàs dseefmas ir tautas dseefmas. Daschas no tàm ir koti wezas. Kopà ar ziteem tautiskàs lirikas weideem winas isdotas Barona fastahdità krahjumà „Latwju dainas“. Pawisam sakrahts ap 200,000 tautas dseefmu plaschà nosihmè. Winàs apdseedata deewiba („Lehni, lehni Deewinsch brauza“, „Sirgi sweedsa, jodi brauza“), d a b a („Ufanga eewina“, „Kas kait meeschu akotam“, „Bitti“, tawu weegluminu“), daschadi darbi („Bahlin, tawa maltuwite“, „Sala tautu meeschu rija“), dsihxu preeki („Alutini, rudaziti“), geografiskàs weetas („Sen to Rigu daudsinaja“, „Kalejs kala debesis, ogles bira Daugawà“), daschadas kauschu schkiras, tikumi (dseedaschana) un t. t. Sewischka grupa ir lihgo jeb jahnu dseefmas („Sit, Jahniti, waza bungas“).

Tautas dseefmas fazeretas kwartàs, ischetrephdu trokajòs waj diwpehdu daktikòs. Daudsreis fastopamas dipodijas peonu weidà; metriskà siakà silbem beeschi ween daschads gazums. Winas wairak apraksta tàs parahdibas, kas juhtas modinajuschas, nekà paschas juhtas. Winas tatad objektiwakas, nekà mahksligàs dseefmas.

Latweeschu rakstneezibà pirmàs dseefmas ir garigàs — firekera (ap 1650. g.: „Reds, schi deena jau pagalam“). Wehlaq Stenders (1774. g.) eeweda ari laizigàs dseefmas, furu faturs un forma atschkiras no tautas dseefmàm un peesleenas to laifu wahzu mahkslas dsejai. Kad wehlaq (sewischki pehz 1860. g.) data latweeschu schka eeguht schainneezisku patstahwibu, jad tee sawà attihstibà gribeja atschwabinates no wahzu eespaida un dibinat latweeschu kulturu us teem pamateem, us kureem ta stahwejuse preeksch wahzu eelauschandàs muhfu semè. Schis kulturàs peeminekti bij tautas dseefmas, teikas, pasakas, dabas tijibas alleekas, fenee raksti un ornamentu un t. t. Rakstneeki schka tos pehtit un teem peesleetees, pat mehginaja tos atdsihwinat, fenos deewus nemdani par dsejiskeem simboleem, weelu smeldamees no tautas teikàm. AulsekIis (1850. g. — 1879. g.) un Pumpurs (1841. g. — 1902. g.) fazereja dsejulus tautas dseefmu pantmehrà, bes atskanàm, ar tautas dseefmàs fastopameem isteizeeneem un ar feno deewu wahrdeem. Schis dseefmas tà war faukt par mahksligàm tautàs dseefmàm, peem. Aulsekka „Salazite, swechsmeitina“, Pumpura

„Seemela meita“ un zitas. Pateesee dšihwes apstahki bij pilnigi pahrgrosijufchees pa wehrdšibas laiku. Dabas spēhku deewinašchanas weetā bij nahkusi kristigā tiziba; ari šaimneeziflā lahrtibā un lauschu šawstarpejās atteezibas zitas. Pašči dšejneeki juta pawišam šawadaf, nekā tauta preefšch wehrgu laika. Tadehš no dšejas newareja prašit, lai ta buhtu, tā šenaf. Tā dauds kas (peem. šeno deewu peefaušchana, temata aprobeschofchanās ar šenatni), uš ka minetee tautiškās atmošchanās laika dšejneeki lika šwaru, newareja eedšihwotees muhšu rakstneezibā. Šcheem pašehmeeneem radās šhwi apšarotaji, peem. Janšons-Brauns. Tās dšeesmas, uš kuraš naw minetais laiks tā ušspeedis wišku šawu šihmju, dara tagad dauds leelaku eefšaidu uš lašitaja, peem. Kaudšites Matiša („Rindā, dšehrwes“, „Kafštigala un mahtes meita“, „Bruhšlenajs“ un 3.). Wehlašo laiku dšejneeki muhšu literaturu padarijušchi bagatu ar škaistām dšeesmām, peem. Sudrabu Edšus („Es newaru aišet tā dušei“, „Škteen wehlās bešdeligas“) Ešenbergu Jahnis („Ilgofchanās“, „Mans kaps“, „Ne- baidees“), Rud. Blaumanis, Swahrgulu Edwarts, Ašpašija, Rainis, A. Needre, Poruks, Škalbe, Pluhdonis, Sauleetis, Wehšminkš-Kruhša, Šallijs, Teodors Seiferts, Eršs, J. Roše, Sudrabkalns.

B. Wehštijumi.

§ 60. Gedalijums.

Dšejneeki wehštiti mehds diwejadi: tee waj nu atšta hšta no- tikumus (peem. „Mehrneeku laifšs“), waj ari ra h d a šhos notikumus, it tā tee pašchlaif norišinatos azu preefšchā (peem. Ašpašija „Waidelotē“). Pirmā gadijumā dšēju šauz par epišku, otrā par dramatišku. Epiškā dšēja šazereta monologiškā, epistoliski waj jauktā išteikšmes formā. Kad greib ra h d i t notikumu, tad tehlojamām peršonām jaleef dārbotees. Dwehšeles darbiba, kuraš dšejā leelakā interese, para h d a s šewiškhi wahrdšs; bet runā zilwešs aišween tiš šarunadamees ar ziteem. Tadehš dramatiški šazerejumi šarakštiti wiši dialogiškā formā; šarp šarunām atrodas tiš ihši aišrahdi jumi par lo' apšahrti, kuraš darbiba noteef, un peefihmes par zitaš darbibaš (beš runas), kuras rakstneeks ra h d a. Dramatiškā dšejā išteiz notikumus tā, lai winus waretu išrahdiš teatri uš škatuwes. Tadehš winu šauz ari par ška tu wes dšēju. Šche peederošhos šazere- jumus šauz par lugām.

Wehstijums, kā teikts, ir dabīgais dzejas veids. Tāpēc tas arī tas bagātākais. Sīhmejotes us tematu, šatura nokrašņu un stīlu īščķir šķahdus epīščķās dzejas veīdus: 1) teīķu, 2) paščķaku, 3) fabulu, 4) legendu, 5) baladi, 6) romanži, 7) īdīli, 8) poemu, 9) romanu, 10) noweli un 11) stāhķtu.

Dramatīščķā dzeja eedalās trijās galwenās šķķirās: 1) traģedijā, 2) komedijā un 3) dramā (ščķaurā nosīhme).

1. Epīščķā dzeja.

§ 61. Teīķa.

Teīķa ir wehstijums, kuresch īščķaidro ar brihņīščķīģeem notīķumeem ķahdas parahdības īščķelščķanos.

Ķahdas īščķaidrojamas parahdības war buht ģeografīščķas weetas („Kā Daugawa zehlfusees“, „Kemeru esers“), wehsturīščķi notīķumi (teīķas par šeno pīķu nogrīmsķanu, arī minetā „Kemeru esers“), dabas parahdības (Auseķķa „Ķai top“, „Ošs — atķlais foks“; arī „Daugawas rakščķana“), dwehseles spēhjas (īģaunu teīķa „Wanemuīnes dseedasķana“) un t. t.. Ķehlotee pahrdabīģee notīķumi ir, peem., teīķā „Kā Daugawa zehlfusees“ Deewa šaruna ar dšīhwneeķeem, upes īščķešķana no šelta ķausa.

Teīķu eesāķtums meļķejams firmā senatnē, īģi preeķščķ rakstneezības īščķelščķanās. Uščķewīščķo personu darbam bij wīščķai masa nosīhme, jo wīščķi dšīmtas loķķķi dšīhwoja kopīģu dšīhwi. Tadehķ wīščķpahriģu eewehribu wareja eeguht tīščķ tadš notīķums, ķas sīhmejās us wīščķi dšīmtu. Ja nu šķai laīķmetā radās ķahds darbs, tad tam bij teešķba pastāhwet tīščķ tad, ja wīščķ bij wājadsīģs ne tīķai darba darītajam, bet wīščķai dšīmtai. Ķahda wājadsīģba bij nesaprotamu parahdību īščķaidroščķana. Sinatne nebīģ attīhstīģusees. Weenīģais līhdselķķis īščķaidrot bij — us nesaprotamām pahrnešt šaprotamo parahdību īhpaščķības. Senais zīlwelķs nesaprata šapnu, un wīščķ peeščķķīhra dwehselei — šīnamai darbībai — paīščķahwīģas buhtnes īhpaščķības, ķura war pastāhwet neatķarīģi no meešas, dšīhwot pehķ nahwes. Ķā zehļās weķu tīģība un weķu teīķas. Wešeem peeščķķirtas pateešu zīlwelķu īhpaščķības: eenaīds, mīhlestība, redse,

dsirde . . . Tikai redsamas meefas teem naw; ſchis ihpaſchibas uf wefeem newareja pahrneſt, jo nowehrojumi runaja tam preti. Kà zilweki, tà ari weki ir labi un ſauni. Eaunee weki — jo di, wilk a tſchi — darbojas jodu un wilkatſchu teikàs un dara ſaunu.

Ar dabu zilweks flikti prata zihnitees. Tam daſchreis nodarija leelu poſtu uhdens pluhdi, pehrkonis, wehra, ſlimibas. Tapeh3 ſchee ſpehki preeſſch pimatnes zilweka bij ahrfahrigi breeſmigi. Notika atkal, ſa pee labwehligem apſtahlteem wiſs iſdewàs ſewiſſchi labi. Dabas zilweks neſaprata un newareja atraſt ſchahdas neweenadibas zehlonu. Zilweks gan iſturejàs pret ſaweem beedreem daſchreis laipni, daſchreis niſni. Tad dabas ſpehkus ſenatnes zilweks uf weenadibas pamata peerakſtija buhtnem, kurem wiſpahrigi zilweku ihpaſchibas, tikai zitadà ſakopojumà un leelakà mehrà. Tà zehlàs tijiba uf deeween.

Tik pat maſ zilweks paſina ari apfahrtejos dſihwos un nedſihwos preeſſchmetus; winam likàs, ſa teem tàs paſchas ihpaſchibas, ſas zilwekeem. Tas tizeja, ſa peem., kuſtoni, ſoki war ſarunatees. Redſedams, ſa tee ſpehj leelu lomu ſpehlet wina dſihwè, wiſſch ari teem peerakſtija deewu ihpaſchibas tahdà mehrà, zit ſchee preeſſchmeti darija tam laba waj ſauna. Utſewiſſkus preeſſchmetus bij wehl weeeglaſ eedomatees par perſonu, nekà dabas ſpehku; tadehl ſchi tijiba pat wezaka, nekà dabas ſpehku deewinaſchana.

Nedſihwu preeſſchmetu, kuſtonu, welu un dabas ſpehku deewinaſchana ſpehja iſſkaidrot neſaprotamo. Wajadſeja tik peemehrot to ſatram atſewiſſkam gadijumam. Senais latweetis redſeja wareno Daugawu. Neeuens nebij redſejis, kà tahda diſcha upe waretu raſtees. Bet tauta tizeja, ſa deews war pawehlet kuſtoneem darit daſchadus darbus, un ja duhſchigi ſtrahdà, tad panahkums ir leels. Kahds apdahwinataks wihrs peemehroja ſcho pahrleezibu minetam gadijumam, un iſzehlàs teika par Daugawas rakſchanu. Tàtad teika bij ſenak pa dakai tas pats, ſas tagad ſinatne. Bet ar dſeju teikai ſopigs tas, ſa tàs rada newis prahts, bet fantaſija. Teika gahja no mutes mutè, tika pahrgroſita ſamehrà ar to, kà mainijàs ſauſchu tijiba, lihds beidsot ta uſglabajàs tik kà notikumū eetehrpums brihniſchlòs, leeliſklòs tehklòs.

No teikas iſzefſchanàs un uſglabaſchanàs weida ſaprotams, ſa ta naw atſewiſſklaſ perſonas, bet weſelu paaudſchu ſazerejums.

Teikas ir til pat wezas; kà zilweku zenschanàs isskaidrot aplahrtejàs parahdibas, tàs radušchàs kopà ar tizibu. Schis weku un deewu teikas saužamas tadeht par **religijskām** teiskām jeb **miteem**, jo wi-nās isteizas tautas tiziba uš deewibu. No tām mehs, peem., redsam, ka senee latweeschi sawados mescha kustonū fleadseenus isskaidrojuschī par mescha tehwa smeekleem, pehrkōna dahrdeenus par deewina rahschanos, nahwi par fewischka nahwes deewa darbu.

Wehlaš, kad, šaimneezibas weidam mainotees, notika leelaku kauschu pulku šapdarbi, peem. leelas medibas, usbrukums šaimineem, ziha pret dabas spēheem un t. t., tad radās wiht, kurt sawas ismanas deht wadija kopigo darbu, tā kà tas isdewās wišeem par labu. Ahrkahrtigo weikšmi isskaidroja ar to, ka, waj nu šinamam wihtam ir bijuschas dašchas deewu ihpaščibas, ka ziteem naw, waj ari tas bijis fewischkà šakarà ar deeweem. Šahadu wihtu darbus tātad atkal isskaidroja ar pahrdabigeem spēheem. Čahlaš šahstot, pahrgrosijàs ari daudsu darbu atšahstijums, pee kam darbi beidsot isnahja deewu darbeem lihšigi. Čà iszehlās **waronu** teikas, prem. par Kurbadu, Čahščplehšī, Induli un t. t..

Teiskām isžekotees, wiša tauta dšihwoja šaimneeziskā šinā loti weenadu dšihwi. Katra atfewischka persona garigā šinā atščēhràs no žitām dauds masak, nekà tagad, kad šaimneeziskā dšihwe nostahdijuse tautas ložekus til wišai daščadās apšahkōs. Daudškahrtigi atšahstot, teika pšaudeja wišu, kas no šazeretaja mas attihštītās ihpatnibas tai toimehr buhtu. Čà teikas isnahfuschas objektīwas šazeretaja personigee ešpaidi mas nomanami. Čo apštiprina ari teikas kà pa dašai šinatniskās isskaidrotajas raksturs.

Wehlašā laikā ari šazeretas teikas, peem. Kaudšites Matifa „Kà Ulauskšs zehlees“. Čās wairs naw kà par tizamu domats parahdibas isskaidrojums, bet wišpahrīgi kà dšēja ar leelisku fantastisko isdomu, kura dšejneeks ašrahda uš weenibu zilweku dwehšeles dšihwē un dabā. Čà minetā Kaudšites teikā rahdits, ka dabā tahdas paščas zihaas, uswaras, un šaudejumi, kà zilweku dšihwē.

§ 62. Pašala.

Uri pašala šahsta par pahrdabigeem notikumeem. No teikas wina atščēhras ar to, ka tās noluhšs naw isskaidrot šahdas parahdibas isženschanos. Ča šahsta tilai par wišpahrīgi peewilžigeem

notifikumeem. Uri pasaka iszehlfusees tautu behrnibas laikmetā, kad wehl pastahweja tiziba us wekeem, deeweem un to, ka ari kustoneem un nedsihweem preekschmeteem ir sawas wehleschanās, sawi nodomi, apwainojama paschmihliba, sawa waloda. Notikumi, kaut ari isdomati, scho buhtnu dsihwē bij senlaiku zilwekam ar behrnischkigo izibu tikpat peewilzigi, kā zilweku dihwainee peedsihwojumi. Sirmā senatnē, kad rakstu praschana nebij isplatita tautā, pasakas, tāpat kā tautas dseefmas, mihklas un teifas, gahja no mutes us muti un spehleja to paschu lomu, ko tagadejee usrakstitee dsejiskee sazerejumi. Watas brihschōs waj pee weeglaka darba, peem. seemas wakarōs wehrpjot, rihtus gatawojot waj wijot, laiku kawēja ar dseefmām, pasakām, mihklam. Tā kā pasakas nebij teefchas pahrlēezibas isteizejas, kā teifas, bet atstahstija to, kas wareja buht notizis pehz stahstitaju domām, tad te tildauds nebij no swara tas, waj pasaku atstahsta tōs paschōs wahrdōs, kā ta dsirdeta. Tadeht kates stahstitajs zentās pasaku padarit peewilzigaku ar to, ka ispuščhoja notikumus, istehloja sihki apfahrtni, kura darbiba noteef; te tadeht ir runa, peem., par selta pilim, dimanta seenām, dsintara greesteem.

Pasakām no dsihwes nehma tahdu weelu, kas kaut kahdā sinā bij sewischki interesanta. Weenmehr leelakā interese peedereja materiela labflahjibai. Tadeht pasakās rahdija notikumus, kā eeguhst waj saudē labflahjibu kaut kahdas rakstura ihpaschibas waj darba deht.

Sautas pasakas eedala diwās schkirās: 1) kustonu pasakās un 2) stahstu jeb sadsihwes pasakās. Pirmās ir notikumi sewischki no kustonu dsihwes. Nomanama ruhpiiga kustonu raksturiskako ihpaschibu nowehroschana. Ahsis — weenteesigs, drihs peewitams. Lahzim leels meefigs spehks, bet prahta truhkst. Kapša ismaniga — wiltiga. Pasakās wiszaur nomanama scha semakā praktiskās gudribas weida — wiltibas — zildinaschana („Kapša un ahsis“).

Sadsihwes pasakas stahsta par tahdeem notifikumeem -zilweku dsihwē, kurdōs wisgaischaf nomanams kahdas darbibas praktiskais isnahkums un tee eemesli, kuri to isajinajuschki. Ur labirdibu, apkeribu un meefigu spehku aishween nonahst pee laba gala. Uspuhtiba, wihsdeguniba, flinkums, soboschanās beidsas slikti. Dehls, kuru ziti tur par muski, ir ispalihdsigs, flufs, apkerigs; tam isheet labi, kamehr par gudreem isdaudsinatēe brahti paleef kaunā. Mahtes meita ir

lepna, wihsdeguniga un slinka; ta paleef tuffchâ, famehr tſchallo labſirdigo bahreniti laime bagatigi apwelta. Schis paſafas naw domatas kâ pamahzibas, bet te tikumiſkais kodols nemts kâ leelafas intereses eeguwejs, jo par ſtahſtu, kas praktiſkai dſihwei dewa derigus aſſrahhdijumus, fatrs wairaf intereſejâs, nekâ par weenfahrschu iſdomajumu. Sihmejotees uſ tikumibas uſſkateem, waram paſafâs (ari teiſfâs) iſſchſirt diwu laiſmetu pehdas. Kad zilweks ar prahta palihdſibu bij ſawu dſihwi tâ eefahrtojis, ka daba nebij tam wairs tiſ bihtama, tad ſchi uſwara pahr dabu iſpaudâs preekâ par prahtu (gan par ta ſeniaſo weidu — wiltibu), kas ſcho uſwaru bij ſneedſis. Daba wairs naw naidneeks, bet draugs: Kurbadſ dſimſi no ſehwes; kufainiſchi ſchſirbâs, wardes un beſdeligas to dara uſmanigu uſ breeſmâm, kad ſaprot dabas walodu. Par daudſ wehlaku laiſmetu leezina paſafas, kur kâ preſtats ſchim wiltigam, paſchmihligam praktiſkam prahtam top no ſtahdits altruiſms — uſupureſchanâs zitu labâ. Tahda mahziba wareja raſtees tiſ tad, kad tautas gaiſchakee lozekki ſahka ſludinat ſ o p i b u, beſ kuras newareja aiſſargatees no uſbruzejeem, waj weikt leelafus darbus. Pehz wezeem uſſkateem gan atteiſſchanos no azu mirkliga paſchlabuma uſſkatiſja par muſſibu, bet paſaku autora lihdſjuhtiba ir ſcha muſſa dehla puſe. Deewinſch palihdſ tam, kas ſo-pibu ſtahda augſtaf par paſchlabumu.

Kâ weenâs, tâ otrâs paſafâs ir ari fantaſtiſkâ iſdoma (peem. dſihwneeku farunas) un darbojas beeſchi ween ari weti un deewi, kas paſaku tuwina teiſkai. Muhsu tautas teiſkas un paſafas ſrahjuſchi ſewiſchki Brihwſemneeks un Anſis Lerkis-Puſchlaittis.

Wehlafôs laiſfôs daudſi rakſtneeki ſazerejuſchi paſafas, kuras peeſleenas weenai waj otrai ſugai. Kuſtonu paſafas ir danu rakſtneeka Anderſena „Neſmuſkais pihlens“ un U. Br. originalpaſafa „Diwi ſuni“. Sadſihwes paſafas ir Skalbes „Kâ es brauzu Seemetmeitas luhkotees“ un Ueedres „Semneeka dehlſ“. Schajâs paſafâs ſem tehlojameem ahrdabiſgeem notikumeem jaſaprot aiſween laut ſas zits, dabigs. Tâpat perſonas apſihmê kâhdu wiſpahrigu tipu. Tâ tad ſchahdas muſſilaiſu jeb modernâs paſafas ir a legoriſkas. Tâ, peemehram, par neſmuſko turetâis pihlens pateeſibâ ir gulbis; wiſch ir daudſ pahraſs par wiſu iſſmejoſchâm pihlêm. Bet taiſni tadeht, ka wiſch naw tahds, kâ ziti, (laut gan ir ſlaiſtaſs), wiſam japanes iſſmeekſs. Sche ſem pihlena jaſaprot zilweks ar ahrkahrtingâm ſpehjam, kuru ziti nizina, tapehž ka wiſch naw tahds, kâ ziti.

Needres semneeka dehls apsihmē wifus tos, kuzi zelas no semas fahrtas, jaunibas aisgrahbtibā dšenas pehz jaukeem mehrkeem, bet wehlaſ top iſſuhzeji, tautas noleedſeji un draugi tautas eenaidneeſeem. Mahtes wehrptais pawedeens ir dehla ſakars ar dšimtu un tautu, kureſch truhſt, kad dehls tai kkuhſt ſweſchs. Skalbes Seemetmeitas mekletajs ir zentigs jauneklīs, kureſch newar apmeerinatees ar apfahrtejās dšihwes tuſſchumu, bet grib meklet augſtaku dšihwi.

Scho moderno paſafu eefpaids uſ laſitajeem war buht loti leels. Tās ar nedaudſām alegoriſkām perſonām un notikumeem apsihmē loti daudſ daſchadu atſewiſchu parahdibu; te fantaſijai pilniga brihwiba. Tikai te labakee paſafu rakſtneeki eewehro diwas leetas: 1) lai ſwarigee notikumi weenmehr wirſitu uſ preekſchu darbibu un lai tee teeſchām buhtu dšihwes parahdibu apweenojumi, bet ne tuſſchas fantaſijas rotalas; 2) lai rakſturigu ſihlumu, kuzi neka alegoriſka neapſihmē, buhtu tik daudſ, ziſ wajadſigs, lai tehlojums iſnahktu dšihws. „Semneeka dehla“ mahtes wehrpſchana, dehla pirmais, otrais un treſchais zelojums, fatiktās perſonas, prinzeſe ſtikla ſalnā — wiſſtas apsihmē kaut ko no pateeſās dšihwes. Sihkumi: lihſts zirſchana, dšert praſiſchana tehwa mahjās un t. t. neka alegoriſka neapſihmē, bet wajadſigi, lai tehlojums iſnahktu ſakariſigs un dšihws. Tatſchu, ja ſchahdu ſihlumu par daudſ, tad tee uſmanibu nowelſ no galwenā; tad ſazerejumā ir ſamehra truhkums.

Modernās paſafas atſchirras no tautas paſafām wehl ar to, ka winās notikumi noſtahditi tā, ka taſōs daudſ wairaf nomanamas autora perſonigās juhtas — tās ir ſubjektiwakas.

§ 63. Fabula.

I. Attihſtiba. Iſſuhdot ſenlaiku behrniſchkai tižibai uſ to, ka kuſtonu dwehſeles lihſdigas zilweka dwehſelei, ſuda ari intereſe preekſch tam paſafām, kas dibinatas uſ ſchās tižibas. Tad daſchi rakſtneeki nehma tās paſafas, kurās ſihmigaf iſteiktas tās kuſtonu ihpaſchibas, kas lihſdinās zilweku ihpaſchibām. Schahdas paſafas tee iſleetoja tā peemehrus, kas iſſkaidro zilweku darbus tā, ka war ſkaidraf nopraſt, ko zilwekam peenahkas darit. Tā paſafai peenahza klaht pamahziba, un tā wina bij pahrwehrtuſees par fabulu. Schahdā weidā fabulaſ nodibinaja greeku rakſtneekſ Eſops, kas dšihwoja greeku klaſiſkā laikmetā (V. g. ſ. pr. Kr.).

Wehlaß romeeschu rakstneefs fedrus, kas dsihwoja ap Kristus dsihwschanu, fazereja fabulas, furas aprakstitalis notifikums no kustonu waj nedsihwi preekschmetu fazareem bij jafaprot alegoriski, tas ir, sem ta bij jadoma kahds lihdsigs notifikums no zilweku dsihwes. Eai tahdu alegoriju faprastru, tad fedrus peelika fabulai garu pamahzibu (ta saukto morali); pats notifikums bij atstahstits toti ihsi. Tahda weida fabula pastahweja ilgi.

Dahrgrosibas eeweda frantschu rakstneefs Lafontens (ap 1800. g.). Tas padarija fabula par galweno tehlojamo notifikumu. Winsch rakstija ta, lai, lasot fabulu, wisi notifikumi buhtu tik skaidri redsami, it ka pateestba lastajs tos pats nowehtu. Tad pamahzibu waj nu nopratts no pascha notifikuma, waj ari waris isteikt ihds wahrds fabulas sahkmā waj beigās.

II. **Sagadnes fabulas ihpashibas.** Tatad fabula atrodam: 1) no pasakas mantoto notifikuma (daudreis ahrdabiga, peem. kustonu farunas) attehlojumu, 2) alegoriju — zilweku dsihwes tehlojumu kustonu, nedsihwi preekschmetu un atsewischu zilweku tehlojumu weida un 3) pamahzibu, kuru waj nu isteiz atklasti, waj tik noprot. Tahda weida fabula pastahwejuse lihdschim. Ewehrojamafee fabulu fazeretaji ir wahzeescheem Esings, kura fabulam naw nemas kustonu dsihwi aprakstoscha eewadijuma, un kuras fazeretis nedsejota stila (peem. „Wehrsis un breedis“). Kreemu leelafais fabulists ir Krilows, kura fazerejumds attehlotas toti pareisi raksturigas kustonu ihpashibas, peem. lapas ismaniba un blehdiba („Eihdafa“), lakstigalas dseedat praschana, ehsele muskiba („Lakstigala un ehsele“). Latweescheem fabulu rakstneefs ir Mehlgalis = Dehrfeetis; scha fabulista darbds atspogutojas latweeschu daba un latwiska dabas fapraschana, ka ari pee latweescheem wairaf parastee tikumi un netikumi. Deemehram, „Neeenadi likeni“ toti sihmigi attehlo, ka mums weens brahlis daschreis fasneds augstu isglihtibu, kamehr otrs isglihtibas truhkuma deht paleef pee rupja darba; „Alfas puhles“ rahda, ka peesawinajas leesehschi muhsu semkopju puhles.

Ta ka fabula daschreis nomanams rakstneeka ihgnums (peem. „Lakstigala un ehsele“: „No tahdeem fozgeem Deews lai pasarga“), tad daudsas fabulas ir satiriskais elements. Schajds fazerejumds weenmehr ir isteikta kahda pamahziba; tadeht tos war skaitit

ari pee pahrspreedofchàs dsejas, pee kam tehlojamais notifums jausskاتا kà peemehrs, kas peerahda morales pareisibu. Bet daudsfreis chàs morales naw, un ta aisween aisnem masu daku; tapeh3 fabulai weeta war buht ari wehstoschâ dsejâ.

III. *Nosihme.* Kad XVIII. jeb prahntneeziskâ gadu simteni dsihwê un mahkflâ isgahja us to, lai prahts buhtu wisur noteizejs un waditajs, tad eemihlots dsejas weids bij fabula kà rakstneeka domu isteizeja par weenu waj oturu tikumibas jautajumu. Daschi pat usstahdija to par augstako un pilnigako dsejas weidu. Bet wehla3 laikâ, atjaunojot dabiskâs mahkflas robeschas un saprotot to kà dsihwes ispratas isteizeju, newis kà tikumibas sludinataju, atstahja fabulu, un ta tagad jausskاتا kà wispahrigi sawu laiku pahrdsihwojis dsejas weids, kuram gan audsinaschanâ kà derigu peemehru attehlotajam sawa nosihme. Ja mehs fabulu isaprotam tã, kà winu apsihmeja *Eefings*, tas ir, kà peemehru, kas atwasinat no wispahriga tikumibas lifuma, tad wina nemas newar tikt par dseju usskatita, jo, kà redsejam, dsejiskâs domaschanas zeksch ir zitads. To pee fabulas noskaidro kreewu profesors *Potebua*: fabula ir atsewischks notifums, kas apsihme zitus atsewischkus, un tã fabula kà tahda war buht ari ihits mahkflas darbs.

§ 64. *Legenda.*

Legenda ir dsejiskâs wehstijums par kahdas par fwehtu turamas personas peedsihwojumeem. Kristigo legendâs tã war buht stahstits par Kristus, apustulu, mozekku brihnumdarbeem. Kristigo legendas zehluschàs fewischki widus laikôs. Ir sawas legendas ari zitu tijibu peekritejeem, peem. turkeem, indeeschkeem.

Kã paraugs war noderet *U. Upites* tulkotã legenda „Bij Kristus behnam roschu dahrs“. Te wehstits, ka Kristus, behrns buhdams, kopis roses wainagam. Seedus noplukuschki ziti behrni, un atlikuschees wina pascha wainagam tik ehrlschkeem aplahiti sari. Par to Kristu sakhuschki saimot. Bet Kristus no ehrlschkeem eeguwis wainagu, ar ko gresnota ta galwa. Te eelista wispahzilwejiskâ doma, ka dsihwes nosihme naw tikai haudâs, bet ari zeeschanâs. Legendas no austrumneeku dsihwes farakstijis kreewu rakstneeks *Doroschewitschs*, no kuram daudzas tulkotas latweeschu walodã. Zitãm no tãm ir satiras raksturs.

§ 65. Balade.

I. **Attihstiba.** Wahrds balade apshimē dejas dseefnu (italiski ballare dejot, greekiski balliso dejojū, balle — sapulze, kurā dejoj). Widus laikōs deenwidus franziā pateesi sem ņa wahrda ņaprata tīfai tahdu dseefnu, kuru dseed dejojot, rotafajotees, ņa, peem, muhsu „Tuhdalin, tagadin“, „Kumelini, kumelini“. Sem balades tad ņaprata (XIII. g. ņ.) ņewiņku dsejas formu (no 3 atņkanoteem pantineem ar atņahrtojumeem peh; ņinameem likumeem, ņahda ir Sudrabkalna „Wehjaina wafara balade“); ņi forma iņspreeda zitus weidus. Wīnu wehlaņ iņleetoja Lafontens un Banwilis. No deenwidus franzijas (Prowanņas), kur balades ņazereja apņahrtejoņhi dseedataji jeb trubaduri, ņhis dsejas weids pahrgahja us ņeemetu franziju un no tureenes us Angliju, kuras ņeemetōs — Skotijā — par baladēm ņahka ņault dsejiņku wehstijumu par ņahdu atņewiņku druhmās noņraņņas notikumu, kurā darbojas lihds neisprotami, pahrdabigi ņpehki. Seemeku druhmā, warenā, to laiku zilwekani neisprotamā daba bij pilnigi ņaņlanā ar ņahdu balades raksturu. Tapeh; ņa tautas dseja balade Skotijā plaņhi iņplatijās. XVIII. g. ņimtena beigās pņeidoņlasiņisms bij nodņihwojis ņawu laiku. Dsejas eerobesņoņhana ar aplameem likumeem iņņauza pretestibu daudsōs dņejneekōs, kuri uņwehra juhtu brihwibu dņejā. ņahka eewehrot wairak wiņu, kur juhtu dņihwe parahdijusees ņpilgtaņ. ņehlās nemeers ar tagadni; dņejneeki ņahka garā meklet leelaku pilnibu nahlotnē un pagahtnē, ņewiņki widus laikōs, kad juhtām bij bijuse plaņha noņihme dņihwē. Iņehlās romantiņkais wirņeens mahkņlā. ņahka eepaņhteēs tuwaņ ar widus laiku dņihwi un mahkņlas raņchojumeem; ņahka kraht widus laikōs ņazeretus dsejas darbus. Anglijā Perņijs (1765. g.) iņdewa ņenās anglu dseefmas un balades, kurās galwenā kahtā bij apdseedatas zihnas starp Angliju un Skotiju. ņhis krahjums rahtija, ņa balade ir loti peemehrots dsejas weids romantiņkam wirņeenam, kura eewehrojamaņee preekņņstahwi bij wahzu rakņneeki. Tee ņazereja balades gan par widus laiku notikumeem (ņetes „Bij karalis Tules ņalā“), gan ari no ņlasiņko laikmetu waj ņenās austrumu dņihwes (ņhillera „Ibika dņehrwes“, Heines „Belņazars“), gan ari nehma weela no tautas mahhtizibām, kuras ari ir ņenatnes gara raņchojums (ņetes „Meņha tehws“, Heines „Loreleja“).

II. **Ihpahibās.** ņahhdā weidā balade paņtahw lihds ņhim un nodibinajusees ari latweeņku rakņneezibā (Muņekta „Bewerinas dņeedonis“, Pumpura „Imanta“, Seibota „Semgaleeņku gari“, Raina

„Karatmeita“, „Dastardeena“, Kahrkline „Tihreta purws“, Pluhdona „Uf juhwas“. Wišās ſchajās baladēs darbojas pahrđabigi ſpehki: Meſcha tehws, Meſcha tehwa meittas; rofa pee baltās ſeenas „Belfazarā“; jaunawa uſ flints „Corelejä“; dſeeſmu wara, ſas neſauj eenemt pili „Bewerinas dſeedonī“, pils un karatmeittas grimſchana un augſchā zelfſchanās un t. t. Wišās winās ir aprakſtiti druhmi notikumi: jahjeens naſti un ſehna mirſchana („Meſcha tehwā“), laiwas bojā eefchana („Corelejä“); kauja ap pili („Bewerinas dſeedonī“), pils grimſchana, aſinu ſchaltis, aſins ſmaka, kuru oſch melns ſunis („Karatmeitā“). Tātad tagad ſem balades ſaprot dſejjiſku wehſtijumu par kaħdu notikumumu (ſewiſchki ar druhmu noſraħſu), kur darbojas liħdſ pahrđabigi ſpehki.

Pahrđabigee notikumi ir ſaprotami waj nu kã eefpehjami peħz tautas tizibas (Imantas augſchā zelfſchanās Pumpura baladē), waj kã iſtulkoti ar pahrđabigeem ſpehkeem (ſehnu tehws bailēs ir noſpredis, bet ſipro apſampeenu ſehns murgōs ſajuhť kã Meſcha tehwa darbibu), waj ari a legoriſki (Karatmeita ir latweeſchu brihwiba, kura atkal ar laiķu zelfſees augſchā, un tad buħs wiſeem labkrahjibas laiķi: „Jaunās gaiſmas audi . . . ſlti apnems wiſus ſahpju behrnus“). No paſakas, beſ jau minetã notikumumu druhmuma, balade atſchleikas wehl ar to, ka wina notikumus attehlo iħſi, uſraħdot tiſai maſ wahrđōs wiſrakſturigako, kamehr paſaka attehlo wiſu ar ſihkumeem. War buht ſazerejumi ar maſaſ ſpilgtu balades noſraħſu, kuras war ſkaiitt pee baladēm un ari pee paſakãm un teikãm.

§ 66. Romanze.

Sem romanzes daſchreiſ ſaprot to paſchu, ſo ſem balades; taſchu waram ari ſchēirt ſchis ſazerejumu ſugas. Tagadejās balades rakſturigās ihpaſchibas — tumſcho, neiſprotamo ſpehku darbiba — ſas zehluſchās druhmajōs ſeemeiōs, romanze dod weetu winu dſimtenes Spanijas krahſu bagatās deenwidus dabas atſpogulojumam. Pirmo reiſ gan romanzes wahrđōs nahť preeſchā XII. g. ſ. widũ Franziã, kad winas ſauza ari par wehrpeju dſeeſminãm, un winu temats bij — meitene, ſo miħlakais atſtahjis. Romanze, kuras noſaukums aiſraħda uſ romãnu tautãm, tãpat kã balade, iħſi attehlo kaħdu atſewiſchku notikumumu, kurſch dſejneekã modinajis ſinamas juhtas; winã tiſai naw pahrđabigo ſpehku, naw ſchauſmigo atgadijumu. Winã beeſchi mehđſ buht iſtehloti notikumi,

kas stahw fakarâ ar mihlestitibu. Schahdâ nosihmê par romanžem jafauz ari tahdas tautas dseefmas, fâ peem. „Es redseju juhrinâ“, fur attehlotš, fâ jaunawa meklê noslihfufšo brahli un apsolàs jaunajam swejneeklam. Saprotams, newar teikt, fa fšahds tautas dseefmu weids buhtu eewests pee mums no romanu tautâm (spaneescheem, italeescheem, frantscheem un rumineem), fâ, pehz nosaufuma spreeschot, buhtu jadomâ; tas ra-dees pee mums neatkarigi no tàm. Tahdas tautas romanžes ari ir „Ej, bahlini, luhkotees“, „Osolitti, semsariti“, „Eihgo, laiwa“, „Seschi masi bundsineeki“. No mahšfligàs dsejas fâ romanžes paraugs war noderet Poruka „Pelnrusškite“, „Uj balta sirga Sete jahj“, Blaumana „Sadu atpakal“, Uhlanda „Krodsneežes meitina“ waj ari (tajâ gan naw runats par mihlestitibu, jo ta naw nepeezeeschama romanžes fatura dafa) Heines „Diwi grenadeeri“.

§ 67. Idile.

Idile ir episkàs dsejas fššira, fuzâ istehlota flufa, meeriga dšihwe bef fahdeem leelakeem notifikumeem un ustraufumeem.

I. **Ihpaschibas.** Schahda dšihwe wisbeeschaf fastopama tajàs laufchu fšširâs, fuzas wismasaf aiskehris kulturâs straujums, tas ir pee lauku eedšihwotajeem. Tadeht idilês stahsta wisbeeschaf par notifikumeem ganu, swejneeku, semkopju un t. t. dšihwê. Baladês un romanžês wairaf atspoguložas autora juhtas — tàs tuwu rada lirikai; meerigâ dšihwê eewehrojamu notikumu mas, tadeht idilei beeschi tehlojuma nokrahša. Par idiles paraugu war noderet tautas dseefma „Apzeemojums“. Pats eesahkums („Diwu brahtu pagalmâ“) ir notikuma weetas tehlojums. Žif te dšihwe ritejusi meerigi, redsams no ta ustraufuma, fahdu fahzet eedšihwotajôs neezigais notikums — weesu eeraschanâs: putni usbudinati weens otram prafa, kas par trošni; brahli ar fawâm seewâm (mahrščâm) isnahf preti; mahmina raud. Un pat tahds neezigs notikums atgadiješ tif reis pehz dewineem gadeem — pehz weeschnas ašprezeschanas. Uri tehlojamo personu intereses ir fšauras, neezigas: jaunakâ mahršča šteidsas weeschnat nonemt wilnainiti, jo zer, fa tajâ buhs zeema kufuki. Pirmâ latweešchu mahšfligàs dsejas idile ir Elberwelta „Behrtulis un Maija.“ Eoti dšihwa ir Ratmindera idile „Rigas šlingeri“. Idiles ir ari Poruka dsejas: „Trazis“, „Lauwa padebeschôs“, „Šeržo.“

Par idilèm jaufflata ari tahdi garafi fazerejumi, fà, peem., Walda „Staburaga behrni“, furà tehlotu diwu sehnu — Jentscha un Martjscha — dsihwe ap Staburagu. Intereschu neezigums, peem., redsams no notifikuma ar putnu perefliti, sweju. Schi idile bagata ar tehlojumeem: „Wafaras wafars“, „Eedus eefchana“, „Pehdeja dsihwiba“.

II. **Attihstiba.** Pats nofaufums idile (eidillion — glesnina greeku waloda) rahda, fa schahdi fazerejumi fà patstahwiga rakstneezibas schkira wispirms raduschees greeku literaturà, kaut gan idilifkas weetas ir dauds agrafòs indeeschu, kineeschu un arabu fazerejumòs. III. gadu simteni preefsch Kristus dsihwoja Sizilija greeku dsejneeks Teofrits, kura idilèm par tematu nodereja sewischi ganu dsihwe. Pilsehtneeki bij tahlu no dabas weenkahrschibas. Dabas behrnu dsihwe islikàs pilna laimes. Tadeht to istehloja peewilzigàs frahsàs, fà tahdu, furà nebuhtu gruhtibu un nelaimes. Tahdà pat garà idiles fazereja daschi feno romeeschu dsejneeki, peem. *Wirgilijs*. Tahfaka idiles attihstiba meklejama italeeschu rakstneezibà (Tafò XVI. g. f.), no kureenes ta pahreet us Franziju un Wahziju. XVIII. g. f. idiles iswirst par faldenam ganu dsihwes apdseedatajam, bes dabas un dsihwes pasihschanas. Kahds angtu dsejneeks Krabs XIX. g. f. sahkmà idilè sahla tehlot dsihwi pilnigaf: winsch eewehroja ari flusàs, schauràs dsihwes ehnas pufes — augstaku mehru truhkumu un dsihwneezifko apmeerinaschanos ar materielo labklahjibu. Tà idile ir tuwojusees ziteem dsejas weideem, — stahstam waj nowelei.

§ 68. Poema.

Par poemu jeb stahstu dseefmu fauz dsejifku wehstijumu par notifikumeem, kas aptwee weselu laifmetu kahdas tautas waj atsewischku zilweku dsihwè, pee kam tehlojameem waroneem meefas waj gara spehti ir leelafi, nekà ikdeenischkeem zilwekeem. Winas nokrahfa tātad patetifka. „Iliada“ tehlo to laifu greeku tautas dsihwè, kad isdihitee Eiropas greeki faroja ar kolonisteem Troja; „Odiseja“ aptwee laifmetu pehz Trojas fara; „Eahtschplefi“ tehlots laifmets, kad wahzeefchi eebruka latweeschu semè; „Utraitnes dehlà“ atstahstiti notifikumi jaunekta dsihwè no ta laifa, kad tas sahht taihtees us augstikolu, lihds wina nahwei un pat tam selàm, kahdas ir wina mirschanai (mahtes nahwe).

„Iliades“ waroni (Akilefs, Hektors, Paris, Patroffs un 3.) ir zilwefti, kureem meefas spehls un isweiziba ir leelafi, nekā ifdeenifchfam mirftigam; Odifeja wiltiba un apkeriba ir ahrlahrtiga, Eahftichplehſis ſtrahdā warondarbus, ko war til zilwefs pusdeews; Utraitnes dehla zentiba to pazet pahri wina apfahrtnes ifdeenifchkeem laudim.

Poemas peeder pee wezakeem dsejifkeem rafchojumeem, kuri uſtrakſtiti. Sawā wifai garā muhſchā winas ir raduſchās daſchadōs weidōs. Tā waram iſſchēirt 1) klafiſkās poemās jeb ſenlaidu waronu epus (epopejas), 2) pſeidoklafiſkās poemās, 3) romantifkās poemās un 4) modernās jeb jaunlaidu poemās.

I. **Klafiſkā poema.** Nahkot ſahdai tautas dafai pee ſaimneezifkās labklahjibas un kopā ar to pee iſglihtibas, ſenās waronu teifas ſawā weenlahrtſchibā wareja iſliſtees neinterēfantas. Tomehr ſeno deewu un waronu ſahſtu newareja peemirft; ja teem wairs wifur netizeja, tad wifmas tee ſaiſtija ſawas leelifkās fantaſtifkās iſdomas dehft. Lai apmeerinatu wairaf attihſtijufchās tautas garigās praſibas, tad waja dſeja ſenās teifas no jauna mahſfligi apſtrahdai. Radās wihri, kuri tās teifas, ſas ſaiſtijās ap weenu perſonu waj weenu notikumu (weena zilfa teifas), ſaweenoja kopā weenā warenā wifa laifmeta gleſnā. Tā iſnahza ſenatnes **waronu poema.** Teifku objektiwā daba dſihwoja tahfaf waronu poemās, kuras tad pehz teifam ir wiſobjektiwafais dſejas weids. Tātad ſenlaidu waronu poemu eefihmes ir ſekojoſchās.

1) Tās ir zehluſchās, tautas teifas mahſfligi apſtrahdajot. Sengreekeem bij daudſ teifku par Akileſa un Odifeja warondarbeem. Homers*) ſalaſija ſchis teifas un ſaweenoja tās diwās leelās ſahſtu dſeefmās, kurās notikumi ſawefi weens ar otru zeeſchā ſafarā. Tātad ſaturs naw Homera radits, tas ir iſſaiſtā weidā jau agraf paſtahwejis: Homers til ſchis dafas apſtrahdajis un ſalehjis weenā darbā. Daſchi gabali eelifti pat pehz Homera. Wahzu leelafās ſenlaidu poemās „Nibelungu (Upaſchſemes dehlu) dſeefma“ un „Gudruna“ arī ir neſinamu autoru darbi (ap 1200. g. pehz Kriſtus), ſas paſtahw eefſch ta, ka ſenās teifas ſaweenotas kopā.

*) Daſchi domā ka „Odifeja“ naw Homera, bet ſahda wehlafa dſejneela darbs.

2) Teiku waroni bij tīfai tee wihri, kuru dar-
biba fāistijās waj nu ar wifas tautas, waj fahdas
tās eewehrojamas dakas likteni, jo gar ziteem wifai tau-
tai — teiku glabatajai — nebij interesēs. Tadeht ari senlaiku poema
ir wehstijums par fahdu fwarigu notikumu, kura
dalibu nehmuši wifa tauta. „Iliadē” aprakstis Aļejas
grieku zihnas ap Masasijas pilsetu Troju jeb Ilinofu; „Nibelungu
dseefmā” atspoguļojas leelās tautu staigafšanas laiki; senindeesču
poemas „Ramajana” un „Mahabgarata” ari stahsta par kareem,
pee kureem dalibu nehmuši wifa tauta.

3) Runā efoščs fāzerejumōs gaischi atspoguļojas
wifa senlaiku dsihwe. Tā, peem., „Iliade” rahda gaischā
ainā sengrieku kaza dsihwi; „Odiseja” attehlo meera laikus wifōs
sihkmōs, rahdidama, kā dsihwojuschi kuzineeki, swejneeki, gani,
dseefmineeki, seeweetes un t. t. Tā kā tās laifōs pastahweja tiziba
us deeweem un winu lihdsdarbibu ziwefu dsihwe, tad ūchi tiziba fawu
notehlojumu atradusi poemā — stahstōs par brihnischiem notiku-
meem; peem., diwkaujā Aķilefam palihds deeweete Atena; Odisejs
kriht weenatscha milscha Politema wangibā, winu wif ar fawām
dseefmām juhras meitas sirenas. Lai dsihwi tif wispusigi waretu
rahdit, tad poemās fastopami eesprausti stahsti par notikumeem, kas
galwenā wehstijuma pawedeena nemas neschketina us preekšču.
Tahdus blakus stahstus fāuz par epifodēm.

4) Senee notikumi dseefmineekam ir tif tahsti, ka tee wairs
winā nefazet ne dusmu, nedf lihdsjuhtibas. Tadeht winšč neuf-
budinats — ar epifku meeru — stahsta kā par wisfchauf-
migakeem breesmu darbeem, tāpat par iķdeenischiās dsihwes sihku-
meem. Tā wina fāzerejums isnahf objektiws, kas, kā jau
minets, nahf ari no ta, ka poemās raduschās jau no objektiwām
teikām.

II. Pseidoklasiskā poema. Kad par galweneem mahkslu
un sinatru islopejeem pehz griekuem kluwa romeeschi, tad ķeisara
Augusta laifā (I. gadu simteni) romeesču dsejneeks Wirgilijs pehz
Homera parauga fāzereja poemu „Enejida.” Bet ūchis fāzerejums
nedibinajās wairs us romeesču teikām, tas bij pakafdarinajums
Homeram. Winā stahsta, kā Trojas karalis Enejs (tāpat kā „Odi-
sejā” Odisejs) maldās un beidsot nonahf Italiajā un, uswarejis

tejeenes karali (kà „Iliadē“ Eiropas greeki trojeeschus), noobina Romas walsti; no wiina pehznahzeem zetas keisara Augusta zilts. Romeeschu un greeku dsihwes un isglihtibas apstahkti mas atschkihàs weeni no otreem: abàm tautàm bij wehrgu fainneeziba, abàm bij weenada paganu tijiba. Tadeht tas, ka „Enejida“ atgahdinaja greeku leelàs poemas, nemašinaja winas wehrtibas. Wehlat, kad isglihtiba pahrgahja ari us zitàm tautàm, tad gandrihs wifàs winàs radàs dsejneeki, kuri fazereja garas stahstu dseefmas pehz Homera un Wirgilija paraugeem. Schis wirseens, kas isgahja us pakaldarišhanu klasifiko tautu mahkklas darbeem (pseidoklasifizims), pastahweja ilgi — lihds XVIII. gadu simteta otrai pusei. Schini laikà portugaleetis K a m o e n s s (1569. g.) poemà „Eusiada“ apraksta Wafko dà Gamas (zetotaja, kas atrada uhdenszestu us Indiju) peedsihwojumus; italeeschu dsejneeks T a r k w a t o T a s o (1581. g.) sadsejoja „Atswabinato Jerusalemi“, kurà istehloja pirmo krusa karu; angleem dewa aflais dsejneeks D s c h o n s M i l t o n s „Pasaudeto paradisi“ (1667.g.), kur stahstits par pirmo zilweku grehtòs krišhanu; frantschu dsejneeks W o l t e r s (1726. g.) „Henriada“ apdseed hugenotu karus Indrika IV. laikà; K l o p s t o f s (1724.g.—1803.g.) sadsejoja wahzifiti „Mesjada“, kuras temats ir Kristus pestiřhanas darbi; K e r a f l o w s kreewifiti fazereja „Rosiadu“ (1779. g.) — poemu par to, kà Jahnis IV. Breesmigais eekem Kasanu.

Ka šchis poemas ir pakaldarijums klasifikajàm, redsam no šefošchà. Wifàs winàs par tematu nemti tikai šwarigi notikumi, kas atteežas waj nu us wišu tautu, waj pat wišu zilwezi; wifàs dauds brihnishēfigu notikumumu, ari tahdu, kureem wairs netizeja; tàs pa laikam eefahkas, tàpat kà Homera un Wirgilija poemas, ar wahrdu „dseedu“*); kaut gan ne wiku dseedaja, ne tàs bij no dseefmàm zehluščàs; beidsot, winaàs wareja atrast weseelus notikumumu waj peršonas, kas atgahdinaja gabalus no Homera waj Wirgilija poemàm. Latweescheem pseidoklasifiku poemu naw: kad nuhsu rakstneeziba bij tik tahtu attihstijusees, ka tajà waretu gaidit poemas raschanos, tad šchis wirseens jau šawu laiku bij pahrdsihwojis. Daschas šcho poemu ihpaschibas gan fastopamas Pumpura „Šachtšphlehti“, taišču tas wispahrigi peeskaitams pee

*) „Henriada:“ „Je chante ce héros, qui régna sur la France;“ „Mesjada:“ „Sing' unsterbliche Seele, der sündigen Menschheit Erlöschung!“ „Rosiada:“ „По ю отъ варваровъ Россію освобожденну“.

III. **romantiskām poemām.** Romantiskā poema sawā sinā eņem widu ģarp nupat minetām un moderno poemu. Dar baladi runajot, teizām, ka romantisms nahja kā pretwirseens pfeidoklasizismam XVIII. g. f. beigās un XIX. g. f. sākumā. Bet plaščā nosihmē par romantisko sauz ari to seno laikmetu, us kuru šchis jaunais romantisms flatijsās kā us kaut ko pilnigu — tas ir X.—XIII. g. f.

Dsika pašchaisleedsiga tiziba, kura lihds ar to bij pilna mahatizibas, raksturoja šcha laikmeta gara dsihwi. Welni, burwji, raganas, nesinamas buhtnes un nepasihstami preekšmeti pildija mineto gadu simtenu (X.—XIII.) zilweku pafauli, dodami bagatu weelu fantasijai un dsikai juhtu dsihwei. Schi widus laiku dsihwes wirspuse bij ta, kas saistija XIX. g. simtena romantikus un apflahja tif nepeewilzigos mahatizibas, swehriskuma un fanatisma pamatus.

Waldoschā šchira bij brunneeziba, kura tautu nospeeda gara tumšā un nabadšibā. Dsejas attihstibā newareja tahtu tift tauta; to swehriski kalpinoschā brunneeziba tatschu kopa ari augstalus idealus — augstaku mihlestibu un seeweetes godinaschānu. Dat klasiskōs laikōs seeweetei nebij bijis tif zeenijams stahwollis, kahdu brunneeki usstahdija par idealu, ja ari gimenes dsihwē waldija wisleelakā warmahziba. Ar schahdu seeweetes zeenibas pazelschānu tika paaugstinata wispahri zilweka zeeniba — ja ne pateesā dsihwē, tad wismas usstahditōs idealōs. Schee brunneeku ideali ar wisu widus laiku garu atspogulojas šcho laiku (X.—XIII. g. f.) dsejiskōs fazerejumōs, fewischki poemās. Tā kā dsejneeki nehma loti beeschi faturu no zitām rakstneezibām, peem. wahzi no frantscheem, tas ir romānu tautas, tad šchis poemas sauz par **romantiskām**. Dee tām peeder, peeni, wahzu dsejneeka Wolframa no Ešchenbakas fazerejums „Parzifals“, Gotfrida no Strašburgas „Tristans un Izolde“ un ziti. Schajās poemās naw apdseedati notikumi wisas tautas dsihwē, tur nemti tif atfewischku brunneeku peedsihwojumi. Tapat to atfewischkās dākas naw wisas tautas raschojums, kā senlaiku waronu epā. Brihnischēigeem notikumeem — raganu, burwju un t. t. darbībai — te eerahdita plaščā telpa; leelu lomu te spehlē ari widus laiku deewtiziba un seeweetes zeenischāna. XIX. g. f. jaunromantiki, sengreeku un senromeeschu futurās mahzischānās nogurdināti, sahkā meklet katrs ša was tautas senatnē slawenus

laikis un senu kulturu. Tā pa daļai isskaidrojas tumscho widus laiku ņeenišchana. Mūshu semē par pirmo jaunromantiski ņauzams Ģarlibis Merķelis (ap 1800. g.), kursch farakstija — gan wahzu walodā — poemu par ņenlatweeschu waroni Wanemu Imantu. Latweeschu rakstneezibai ņchis wirseens nahza wairaf nekā pus gadu ņimteni wehlaņ. Romantisku poemu dewa Andrejs Pūmpurs ar ņawu „Lahtschplehņi.“ Te mehņ eewehrojam ņchahdas ihpaņchibas.

1) Saturs nemts no tautas ņenatnes, pee ņam tikai weetām isleetotas tautas teiņas. „Lahtschplehņi“ — aprakstīti notikumi ap wahzu eenahņchanas laikū Baltijā. Daņchi notikumi atņahstīti pateēņ pehž Lahtschplehņcha un zītām tautas teiņām, tatschu wiņņ kopigais pawedeens un daudņas epīfodes autora iņdomatas.

2) Darbojas, pehž ņenlaiku tizibas, daņchadas brihniņchķigās buhņnes un ņpehņi: deewi ņawā ņapulzē; raganas (Spīhdala), ņas ņpehž pahrdabīgas leetas; welnī un būrwji; nogrimuņē piņs, ņas zetas augņchā; brihniņchķīgas Lahtschplehņcha auņis, kurās ņlehpjas ņpehņs un t. t.

3) Wairaf, nekā ņenlaiku waronu epā, eewehrota waronu eekņchejā dņihwe — wīnu juhtas, domas. Tātad te nomanams leelaks subjektīwīņms, ņas tuwina ņcho poemu modernai.

4) Neņkatotees uņ wiņu zēnņchanos atlehlot ņenatnī tahdās kraņņās, ņahdās ta rahdīta tautas teiņās, nomanami aiņween paņņcha autora perņonīgee uņņkati, ņo wīnā radījuņchi jaunee laiki. „Lahtschplehņi“ pirmā dņeedajumā paganu deewi uņņkata Kristus mahzibu labwehliģi, ņaut gan ņchis tizibas ne tikai ahriģi dņihwē weena otru apņaroja, bet ari pehž ņawām mahzībām daudņejadā ņinā pretejas. Bet tas isskaidrojams ar to, ņa autors, ņā wiņī latweeschu jaunromantiski, tur par eespehjamu ņaweenot kristīģo iņģlihtību ar ņeno latweeschu kulturu. — Lahtschplehņis ar Ģaimdotu Burtneeku piņi kopā mahzās tautas gara mantas, ņas atkal neņaņkan ar ņenlaiku garu. Epā waronis noslehdģ derību ar īģaunu miņī Ķalapuiņi. Te redņams autora uņņkats, ņa latweescheem ar īģauneem wajadsetu beedrotees pret ņopejo eenaidneeku — wahzeescheem; tatschu latweeschī wehņturīņku eemeslu dehņ agraf aiņween naidīģi jutuschees pret īģauneem — tee wahzeescheem pat palihdņejuschi pret teem karot. ņchis ihpaņchibas atģahdina ņawā ņinā pņeidoklaņģisko poemu.

Romantisks latweeschu eps ir ari Lautenbaka-Juhmina
„Acedrischu Widwuts.“

IV. **Jaunlaiku jeb modernā poema** atšķiras no eepreekšējām. Par viņas nodibinataju jauskata angļu leelais dzejnieks **Bairons** (1788. g.—1824. g). **Wairalōs** šawōs dzejisōs fazerejumōs wiņsch attehloja tā laika Eiropas šabeedribu, tāpat kā wiņās eepreekšējās atspoguļojās tautas dšihwe. Tadeht wiņsch ari šchos šawus raschojumus nosauza par poemām. Sem Bairona eespaida darbojās ziti dzejnieki, kā krewi **Puškins** un **Fermontōws**. Tee wiņi par poemām šahla nosaukt fazerejumus, kuri jau bij daudšā sinā žitadi, nekā agrakās poemas. Wiņās wispirms attehlotā kahda žilweka atšewišchkā, personigā dšihwe, kas naw zeeschā šakarā ar wiņas tautas dšihwi. **Viršahri**, wiņās nedabigais, neihtais ismests; peem., tā kā modernais žilweks netiz pahrdabigām leetām, tad fantastiskee notikumi wiņās naw teeschi domati: tee ir jašaprot waj nu kā murgi, kā domas, waj kā alegorijas, peem. „**Utraitnes dehlā**“ šchaubu gara eeraschanās. **Tresch-fahri**, modernā poemā istehlotā šewišchki žilweka eekšchējā dšihwe — juhtas, domas, apnemšchanās, kaislibas. Lai tās waretu dzejnieks attehlot, tad wiņam pašcham tās japahrdšihwo. Tadeht šhajās stahstu dšeesmās naw wairs episkā meera, bet tās ir stipri subjektivas, tās isteiz juhtas un tā tuwojas lirikai. Tadeht ari wiņas war šaukt par liroepiskām. Tātad wiņas šhini sinā atgahdina baladi un romanzi. Tikai, kamehr pehdejās wiņš grosās galwenā kahrtā ap weenu notikumumu, modernā poemā attehlotā wešela notikumumu wirkne, wešela dšihwe. Tā balades un romanzes ir apmehram tas pats pret moderno poemu, kas teika pret waronu epu — weena dafa, kas kopā ar žitām fastahda wešelu. Un pateesi poemā waram atdalit weetas, kuras jašauz par romanzēm waj baladēm, peem. **Pluhdona** poemā „**Utraitnes dehls**“ nodafa, kura runā par jaunekla nahšotnes druhmajeem šapneem, ir atšewišchka balade. Atšewišchki modernās poemas weidi ir **wehšturiska** poema (peem. **Puškina** „**Poltawa**“, **Sudrabu Edschus** „**Keistuta loms**“), kura kahds waronis ir wehšturiska persona, un **komiska** poema, kurai ir humoristiska nokrahša (peem. „**Malšis** un **Morijs**“ wahžu rakstneeka **Bušcha**, **Uspasijas** tulkota, „**Raibs zetojums**“ **Reitera**), kā ari **dšihw-neeku** poema, peem. **Pluhdona** „**Uš šaulaino tahli**“.

Tatad peh3 temata plaschuma poema lihdsinajas plaschai idilei (kà „Staburaga behrni“). Starpiba ir tii nohrasã — waronu raksturõs un notikumõs, tas ir, poema schini finã ir taisni preteja idilei: winã tehlojamee zilweki apdahwinati ar neikdeenischki leelãm meefas waj gara spehjam, kamehr idiles waroni ir ikdeenischki, meerigi zilwezini. Notikumi poemã ir leeli, isschirofchi swarigus fareschgiumus, kamehr idiles meerigã atmofferã tahdu fareschgiumu nemas naw.

Sawã finã wistuwaf poemai stahw romans.

§ 69. Romans.

I. **Ihpaschibas.** Balades, romanzes, legendas, fabulas, pat teikas un pasakas neaptwer wefelas dsihwes, tãs stahsta tii par atsewischkeem notikumeem. Turklaht, suhdot tizibai us pahrdabigãm leetãm, pa datai sudusi interese preefch scheem dsejas weideem, tee galwenã kahrtã wairs teef fazereti tii kã alegorijas. Idiles plaschã nosihmẽ war gan aptwert wifu kahdu laifu. Bet pateesã dsihwe reti kad rit pastahwigã idiliskã meerã: idilẽ pasaules wifas raibãs pahrewehtibas newar eetilpt. Saimneeziskã kahrtiba attihstidamãs nostahdijuse zilwekus tã, kã tautibas un walstibas interesef wairs neaprij tahdã mehrã atsewischko zilweku dsihwes, kã agraf; tã ari sen laifu poema naw noderiga tagadejãs dsihwes istehlojumam. Modernãs poemas waronis apdahwinats ahrkahrtigãm spehjam; bet muhsu interesi tagad faista ari ikdeenischkee zilweki. Dsihwes apstahkki preefch daschadeem laudim tagad fluwuschki loti daschadi. Zilweki naw tii nomanami faistiti ar sabeedribu. Tadeht ir attihstijusees katra zilweka ihpatniba (indiwidualitate) dauds wairaf, nekã agraf. Tas rada interesi eeflatitees ikkãtra eefscheenẽ, dwehsele: eepasihtees ar wina raksturu, juhtãm, kas tii eefscheenẽ wikno, fluseem nodomeem, eeflateem. Modernã poema gan rahda ari warõna eefschejo dsihwi, bet tii kã swarigakõs momentõs; sihkumõs, kui ari war buht interesanti, wina neelaischas. Tã schee dsejas weidi neweens neapmeerina plaschako moderno prasibu no dsejas; fazerejums, kas to dara, ir **romans**, kurfch istehlo atsewischkas personas wifu dsihwi wifõs sihkumõs (1), atkrahjot pee tam ari dwehseles kustibas (2) un aiskrahdot us ahrigeem apstahkkeem (3), kas dara eefpaidu us tãm.

Uo schã apsihmejuma redsam, kã 1) romans ir kahdas personas pilnigs dsihwes apraksts (biografija).

„Eigduma duhmōs“ Andreews Needre atstahsta wišōs sikhumōs notifikumus ne tif inscheneera, bet ari kandidata Strautmaka un zitu romana personu dšihwē. Tā te jau ir pat wairaku personu biogra-
fijas. Romans beidsas ar wehstijumu par warona nahwi. Bet ja galwenās personas attihstiba nostahjusees jau agraf, waj apstahkli nosflaidrojuschees tā, ka wairs nekahdas šwarigas pahrgrosibas naw sagaidamas, tad romans war jau agraf. nobeigtees. Palaiškam ro-
mans stahsta par tehlojamās personas behrnibu, lai waretu šapraft šhis personas wehlašos zenteenus. Tad wišch to nostahda dšihwē, kura šhi persona grib išwest šinamus nodomus. Tas ir romana **nostahdijums**. Bet rodas schkehrschli, kas kawē waroni (galweno personu). Šhos šauz par romana šareschgijumu. Tee fastahda galweno romana dafu. Kā šenōs rakstneezibas rakchojumōs beeschi ween bes pašu waronu išweizibas, išturibas un apšeribas išschētrošcho lomu špehlē pahrdabi gi špehli, tā tagadnes romanā daudš kas atkarajas no nejauschēem atgadijumēem, tas ir tahdeem notifikumēem, kuru zehloni ne tifa naw atkarigi no personām, bet pat tām naw šinami, tā ša us teem waronis newar eepreesch rehkinat. Gandrihs katra žilweka dšihwē šinamu lomu špehlē wina mihestiba. Tadehł ari romana šareschgijumōs ta aišween eenem šawu weetu. Nobeidsas romans ar notikumu, kusch išbeids šareschgijumus, tas ir, nostahda wišas galwenās personas tahdā stahwofli, ka war šlaidri pahredset, kahdas šefas ir wišēem eepreeschējem notifikumēem. Šho notikumu šauz par **atřišinajumu**. Atrišinajums war buht wisbee-
šchaf nahwe (peem. Knuta Hamšuna romans „Dans“ nobeidsas ar warona leitenanta Glahna nahwi), waj ari žits kahds noti-
kums, ša ta pašā autora romanā „Bads“, kura waronis dabuj weetu us fuga, un ar to wišas zeeschanas bada dehł išbeidsas.

„Eigduma duhmōs“ eesahkas, lai eeguhtu usreis laštaju usma-
nibu, ar nostahdijumu: kandidats Strautmalis stahjas dšihwē, kura grib karot pret netaišnibu, kas darbojas schini gadijumā wiš-
špilgtaf Sandena personā.

Šareschgijumi tuhli nahk wišadi. Pirmais no teem ir eeschēigs: kandidats pahršteigts šawa šprediža negaiditā isnahkuma dehł. Wišch zereja, ka Sandens apjušs, nosaunesees. Bet no ta naw ne wehsts: wišch pats išleekas neezigs Sandena ažiš. Ahreje šareschgijumi eesahkas, kad wežais mahžitajs tam taiša pahymetumus šprediža dehł. Un tahlat nahk šareschgijums us šareschgijuma. No

Strautmaka atkarajās tas, waj tahdu sprediķi turet, waj ne. Turpreti tas, ka Wahrpinsk noschauj Ahboliku Annu un ne Sandenu, ir nejauschs gadijums, kas tomehr dauds ko isschēir Strautmaka dsihwē: buhtu fritis Sandens, tad scho slepkawibu istulkotu par kandidata pirmā sprediķa sekām. Utrifinoschs notikums ir, peem., tas, ka Euzija konwentā atsihtas, ka ta ar kandidatu satikusees: taunās aisdomas no Strautmaka teef noweltas, un winu peenam par mahžitaju.

Pehz tam jau skaidri redzams, ka kandidatam un inscheneeram ar muischneekem zihnas wairs nebuchs, ka wisi tehlotee notikumi isbeiguschees.

2) Tahlak romans attehlo ne tif ahrigo, bet ari eefschēigō waronū dsihwi, dwehseles notikumus. Dat ahrigeem atgadijumeem naw ta weenigā nosihme, lai tee tif rahditu, ka daschadiba dsihwē isprotama, bet tee usrahditi tadehl, lai redsetu, ka tee atfauzas us warona dwehsefi. Romans rahda wifus tehlojamo personu preekus un behdas, naidu un mihlestibu, aisgrahbtibu un ismifumu, ruhpes un garlaizibu, nodomus, wehleschanās, kaislibas, domas, usfkatus. „Eihduma duhmōs“ IV. nodakā attehloti inscheneera Strautmaka nodomi un dsejiflee fapni par nahfotni (skatā pee purwa). Beidsamā nodakā rahda Euzijas Sandena kundses nelaimigo dsihwi, Westfala preeku par notikumu atrifinaschanos. Ņe masak interesanti ir ari nowehrot, ka netif atfewischkee atgadijumi, bet wispahrigi wisa dsiwe (eedsimtās ihpaschibas, audsinaschana, fabeedriba, faimneeziflee un aplahrtejās dabas apstahkli) atfauzas us atfewischkas personas dwehsefi. To plaschi ir rahdijis, peem., Gontscharows romanā „Oblomows“. Tā romans dod pilnigu fawu waronū raksturojumu. Ņeedres inscheneers ir tips, kas iseet us mantas eeguhschanu; kandidats ir wairak ihpatnejs raksturs, kas neatsihst widus zeta un laiposchanās.

3) Wifas zilweku ahrigās un eefschēigās pahrmainas tad tif faprotamas, ja mehš warām nowehrot, kahdi apstahkli winas issaufuschki, tas ir, mums jasiņ, kahdā aplahrtnē dsihwo waronis. Ņeweens zilweks nedsihwo bes fakara ar ziteem. Tā ari jaattehlo tās personas, ar furām galwenā — kaut ari mas — nahf fakarā. „Eihduma duhmōs“ bes inscheneera un kandidata Strautmakeem un Sandena wehl redsam Mariju un Euziju, wejos Strautmakus, Jekabu, Westfali, skroderi un zitus. Wifas tās jaraksturo, lai

mehs winas waretu fà dšihwas redset. Uri starp tàm war buht ihpatnejas dabas, bet beeschaf fastopami tipi. Sandens ir jaunlaiku baronu tips, no ahreenes glauns, bet flusibà waras fahrigs, netifls; ari gudrs un wiltigs weikalneeks. Westfalis ir ihsts aristokrats, ari garigà sinà: fawas zeenibas tas negrib aptraipit ne ar masako blehdibu; us femakeem tas noslatàs ar paschjezribu, bet bes nizinašchanas. Skroders ar sawu eedomigo usbahsibu ir tipifls lauku beedribu otràs schiras darbineeks, fursch peešawinajees pahrschiletus lauschu ahrejàs fatiflmes panehmeenus.

Ne tifa atsewischklus b l a f u s personu raksturus, ari wifas t e h - l o j a m à laika atteezibas, zenteenus un listas rahda romanists. „Eihduma duhmòs“ isehlotas XIX. g. simtena beigas, fad latweeschifahl kulturelu un fainneezišku zihau ar wahzu muischneeziibu un grib fkuht paschi pee labflahjibas. „Eihduma duhmi“ ir schis jaunàs zihnas simbols. Wif notifikumi grosàs ap zihnam starp isglichtotajeem, bet nabageem latweescheem un ar teesibàm, mantu un isglichtibu apwelstiteem muischneekeem. Tapat, fà daudsi schini nesen pagahjuschà laikmetà, ari inscheneers Strautmalis domaja fashneegt w i s p a h r i g u labflahjibu us priwata leelihpaschuma pamata un neredf, fà schahda fainneefoschana, ja ari daudf fo labotu, tomehr faweenota ar zitu issukhschannu. Kandidats Strautmalis, fà daudsi ta laika mahzitaji, domà, fà tikumibu war pazelt ar juhsmigàm runàm basnizà, pee kapa un beedribas namà, un neredf, fà tikumibas panihhschana nahf deht launeem fainneeziškeem apstahfleem — semneeku atkaribas no netiflà leelfunga. Došu rakstneeks Sjenkewitschs fawà romanà „Quo vadis?“ (Kurp ej?“) rahda mums ne tifa galwenos waronus — Petroniju, Winiziju un Eiziju, bet it fà usbur lastaja azu preekschà wifu Nerona laika Romu ar pamasàm augoscho fristigo pulku, ar Nerona iswirtuschàm dšihrem, asinainem preekeem zirfà un zitàs fristigo mozibàs, galma intrigàm un pilsonu meerigo mahjas dšihwi.

Preeksch warona ahrejus apstahklus fastahda ne tif aplahrtejee zilweki un to darbiba, bet ari neapfinigà daba un zilweku isgatawotee preekschmeti. Tadeht romanists apraksta ari dabas flatus („Eihduma duhmòs“ mescha plawu, purwu), lauschu apgehribus, ehkas, mahflas darbus. Tà romans dod pilnigu fawa laika glesnu.

No scha wifa redsams, fà romanà bes wehstijuma ir ari ap- r a k f t s (dabas flatu, dšihwoklu, zilweku apgehribu un t. t.) un

pa h r f p r e e d u m s (tehlojamo perfonu usfkati un ari autora pašča domas par weenu waj otu parahdibu). Tà fà romans aptwer wiſu dſihwi, tad wina atſewiſchkàs datas par ſewi nemtas war tiſt uſfkatiſtas par atſewiſchkeeni dſejas weideem. Peem., „Eihduma duhmôs“ purwa un purwa upes iſtehløjums ir par ſewi balade, „Quo vadis“ eefahkumâ — Ula mahjas dſihwes tehlojums ir idile. Tapat romanôs faſtopami tehlojumi („Meſcha ptawa“), rakſturojumi, pat lirifkas dſeefmas un elegijas („Eihduna duhmôs“ — „Wehrdſenes dſeefma“), teifkas, paſafas („Eihduma duhmôs“ — „alegoriſka paſafa par Sullu un Idiju), oratoriſkas runas („Eihduma duhmôs“, W. Eglites romanâ „Tilti un pahrgahjei“).

II. **Attihſtiba.** Jau ſeneem greekeem bij daſchi dſejas darbi, fureem bij tagadejo romanu ihpaſchibas. Bet pats noſaukums „romans“ zehlàs tiſ dauds wehlaſ. Par romanu (italiſki „romanzo“, ſenfranzifki „romano“) widus laiškôs ſauza tos ſazerejumus, kuri bij rakſtiti ne latinu walodâ, fà wiſi ſinatuiſkee un garigee rakſti, bet tautas — ſahdâ no dſihwâm romanu walodâm. Tahdi rakſtojumi bij palaikam franſchu un ſpanceeſchu walodâs; tee bij ſtahkſti par brunneeku waronu darbeem: zihnâm ar laupitajeem, burweem un raganâm, par ſeweeſchu brunneezifko deewinaſchanu un t. t., waj ari ſahds alegoriſks ſtahkſts waj paſafa, ſaſazerets proſâ waj pantôs. Franzijâ radàs ari ſatiriſkais (iſſo-bojoſchais) romans; (eewehrojamakais to autors — Rabiè), kureſch augſtafo attihſtibu ſaſneedſa Spanijâ, kur Serwanteks (ap 1600. g.) ſawâ romanâ „Don Kiſchots“ iſſoboja ne tiſtai nihkſtoſcho brunneezibu, bet ari augſchâ minetos brunneezibas romanus. XVIII. gadu ſimtena pirmâ puſê Anglijâ radàs romani, kuri zentàs atwaſinat ſahdas pamahzibas praktiſkai dſihwei; tos war ſaukt par pamahzoſcheem. Turpat Anglijâ wehlaſ (ap 1800. g.) dſihwoja Walters Skots, kureſch wehſturiſkam (kureâ darbojas ſahda wehſturiſka perſona) romanam dewa jaunu wirſeenu: agral Wahzijâ wehſturiſkôs romanôs apſtahkſtus un rakſturus tehloja tahdus, ſahdi tee bij tagadnê, tiſ tos noſtahdija agrakôs gadu ſimtenôs. Skots turpreti luhloja ſazeret tâ, lai notifumi un rakſturi iſnahktu tahdi, ſahdi tee pateeſibâ tehlojamâ laiſâ buhtu bijuſchi eeſpehjami — tee dibinajàs uſ wehſtures paſihſchanas. Labakee wina darbi — „Alwenho“, „Edinburgas zeetums“ un ziti. Wehſturiſko romanu wehlaſ apſtrahdaja wahzeetis Eberks („Eſmu zilweks“) un polis Sjengkjewiſchs („Quo vadis“,

„Krustneschi“). Par Baltijas dšihwi wahziski wehsturisflos romanus fazerejis Pantenijs („Keleschi“). Gadus 50 pehz Skota (ap 1850. g.) turpat Anglijā Dikens ar saweem fazerejumeem („Olivers Twists“, „Dawids Kuperfilds“, „Dembijs un dehls“) romanam dewa tahdu nosihmi, kà mehs to tagad šaprotam. Kreewu labakee romanu rakstneeki ir Turgenews („Tehwi un dehli“, „Plehsfums“, „Preekšchwafarā“, „Muischneeku pereklis“), Dostojewskis („No-seegums un šods“, „Brahki Karamajowi“), Tolstojs „Karsch un meers“, „Anna Kāremina“, „Augšchā zelschanās“), Gontšcharows („Oblomowš“, „Isbrukums“).

Daschi romanisti wehlfā laikā isgahja us to, lai attehlotu tikai dšihwi tā, kahda ta objektiwam apluhkotajam islifikos, kas, šaprotams, naw eespehjamis. Scho wirseenu šauz par realismu. Pee ta japeeskaita wahzu rakstneeks Sudermanis („Ruhpes“, „Reis bij“). Jhšu laikū, fewischki frantschu literaturā, waldija naturalistkais wirseens. Romanisti naturalisti tehloja fewischki dšihwes taunās, tumšhās pušes. Eelakais no naturalisteem ir Solā (Ogratschi“, „Darbs“, „Parise“).

Wisjaunakā laikā daudsi eewehrojami romanu rakstneeki isiet fewischki us to, lai attehlotu tik waronu eeskhejo dšihwi, rahdidami ahrpafauli tikai tik daudš, zil wina dara eespaidu us waronu eeskšhigo dšihwi, un tā, kà šchi ahrpafaulē winu dwehsele atspogulojas. Ahrejeem šareschjumeem šchee rakstneeki peegreesch masaku wehribu. Wirs swars likts us eeskhejās dšihwes, kurai wajaga buht loti bagatai, lai ta weena spēhtu šaistit. Scho romana waroni tad ari ir apdahwinati ar stipri atlihstītu ihpatnibu (indiwidualitati). Eelakee mahkšlineeki šchāi wirsenā ir norwegis Knuts Hamšuns („Bads“, „Wiktorija“, „Pans“), polis Pšhibišewskis („Homo sapiens“*), „Semes dehli“), anglis Oskars Uails (Wilde) („Doriana Greja gihmetne“) un žiti.

Pirmais orginalromans šawā ihstā nosihmē latweescheem ir Materu Jura „Sadšihwes witni.“ Kā mahkšlas darbs tas naw isdeweš; winašch interesants tik tabeht, ka tas rahda, kahdi bij ap to laikū isglihtoteem latweescheem ideali (augstakee mehrē). Bes Needres („Eihduma duhmōš“, „Kad mehnefs dilst“) romanus ir

*) „Šilwels gudrais“ — dabas šinatniks žilwela (kà dšihwneeka) nosantums.

IV. **Nosihme.** Romans ir kluwis jaunafōs laifōs par plašchafō un eezeenitafō dsejas weidu, fura atspogulojas pilnigaf, nekā zitur, ne tikai autora ihpatniba (individualitate), bet arī wifa laifmeta dšihwe sinamās aprindās. No otras puses, arī romans dara us dšihwi eespaidu. Dsejneeks wina parahdās kā plašču dšihwes fakaribu pehtneeks. Winsch nostahda nosklaidrotā weidā lasitaja azu preekščā farschgitās kauschu atteezibas un dwehseles dšihwi wifā winau plaščumā. Reddami kluhst fabeedribas netikumi, usgreesti fadšihwes augoni. Isprotot leetu nosihmi, fabeedribai mostas interese preekšč weenas waj otras derigas leetas. Romans modina lihdsjuhtibu pret nonizinateem un nonem leekulibas masķu wareneem un paschtaisneem. Tas wifs dara us fabeedribu audsinoschu eespaidu. Tā Waltera Skota romani modinaja interesi preekšč wehstures: freewu romanists Turgenews ar sawu spalwu palihdseja pahrraut dšimibuhščanas wasčas, Amerikas rakstneezes Bitscher-Stou romans „Krusstehwa Toma buhda“, paweizinaja wehrdšibas isnihdeschānu Amerikā. Un ja arī ta nebuhtu, ja tik autors romanā atflahtu, kahda waronam isleekas dšihwe un pasauļe. kā ta wina dwehsele atspogulojas, tad iam estetiskam baudijumam ween, kuru romans mums sagahdā, ir milšiga nosihme muhsu dwehseles dšihwē: rakstneeks ļauj mums waronu dšihwi lihdsdšihwot un tā padara mums to saprotamu. To dara gan ikkats mahščlineeks, bet no dsejneekēem romanists wispusigaf un plaščaf par ziteem.

§ 70. **Nowele.**

Par noweli (nouvelle — franziški jauna siņa) ļauza wehstijumu par kahdu jaunu notikumumu, kuru atstahstija laika kawestam. Tagad nowelei dauds nopeetnaka nosihme. Ta zitadi pilnigi lihdsinajas romanam, tikai temata plaščuma siņa atščētras: kamehr romans aptwer wifu dšihwi, noweles interese faistās tik ap atšewišķķu notikumumu. Blaumanis nowelē „Andriķsons“ attehlo tik to Andriķsona dšihwes daku, kura faistās ap meščā degščānu: wispirms tās zehloni (aisdegschānās; tās eemesls — atreebiba) un beidsot seļas (behrnu isglahščāna). Par to, kā Andriķsons wehļaf dšihwoja, waj kā winsch pret ziteem (ne pret leekungu) isjurejās, te nedabujam nekā sinat. Tātad nowelē atrodam 1) weenu daku no waronā dšihwes apraksta — weenu notikumumu; 2) spilgtu dwehseles dšihwes attehlojumu; 3) ahrejo apstahķķu glešnu, bet schauraku, nekā romanā. Nowehlē fastopam tahdas

pat atfewischkas dakas, kà romanà: tehlojumu (peem. „Andriksonà“ mescha isskats) un raksturojumus (Poruka „Romas atjaunotaju“ eesahkums raksturo diwejadu sehnu tipus). Tapat nowelē atrodam fihlakos dsejas weidus; liriskis dsejols — elegija „Es esmu Ar'ru semes prinzis“ ir Poruka nowelē „Afaras“), turpat sehna sapnis par asarām ir balade. Pats par sewi saprotams, ka war buht fazerejumi, furi stahw it kà widū starp romanu un noweli un tadeht war tapt peefskaititi weenai waj otrai grupai. Tà kà romani naw eedaliti pehz leeluma, bet wispahrigi pehz temata un fatura, furi nowelei ir tahdi pat, kà romanam, tad saprotams, ka ari noweles eedakjums ir tahds pats; nowehles tātad eedalās pehz temata: 1) wehsturiškās (Pantenija „Dagahnes walgōs“) un 2) newehsturiskās („Afaras“, „Romas atjaunotaji“, „Andriksons“ un t. t.). Pehz fatura noweles war buht fatiriskas, pamahzofchas, kul-turwehsturiskas un zitadas.

Noweles fahkums meslejams italeeschu walodā, kad Bofa-tšchio (1313. g. — 1375. g.) isdewa fawu frahjumu Decamerone, furā bij 100 noweku. Eihdšigs frahjums ir weenam no angļu rakst-neezibas nodibinatajeem Tšhouferam (1360. g. — 1400. g.). Wehslak, fewisčki pehdejā laikā, nowele loti plaschi attihstijusees. Katra kulturela tauta no sawa widus war usrahdit eewehrojamus noweku rakstneefus, furi peeder pee daschadeem wirseeneem. Latweeschu labakee nowelisti ir Blaumanis („Salna pawasari“, „Andriksons“, „Purwa bridejs“), Poruks („Perpetuum mobile“, „Pehrku swejneeks“, „Sirdschschihsti laudis“, „Weesis“ un minetās), Wiktors Eglite („Gruhta nafts“, „Seedu reiboni“, „Wefu laiks“), Skalbe („Skanas is tahluma“, „Skolotajs Ahbeltinsk“, „Dihlites“), Af-pasija („Atena“, „Saulgreesite“) Afuraters, Seltmatis („Nolahdejums“), Adolfs Erfs, Jaunfudrabinsk („Wehja seedi“) un ziti.

§ 71. Stahstā.

Stahsts, tapat kà nowele un romans, atstahsta notikumus no fahdas personas dšihwes. Bet winsch galwenā fahrtā nodarbojas ar ahrejeem notikumeem, ne dwehseles dšihwi: tas šeko waj nu dih-wainai notikumumu wirknei, fura pahrsteidš ar fawu negaidito daschadibu, waj atkal rahda fahda laikmeta („Mehrneeku laiki“) waj fahdas lauschu schkiras (Apsites „Dee magasinas“ — latweeschu semneeku) ahriigo dšihwi. Tà wini plaschunia sinā war buht pat leelaki,

nekā romans („Mehrneeku laiki“ turpinājas wehl pehž warona Gaitina nahwes, jo ahrejais notifikums — mehrneeku laiki — wehl naw beidsees); tee war buht ari par to masaki un lihdsinatees nowelei (Birsneeku Upites „Smehde“). Ēwehrojot to, ka ari nowelē ir ahriģee notifikumi, un ka stahsta ahriģee notifikumi war buht eefšchējās dšihwes sekas, daudstreif sem noweles un stahsta šaprot weenu un to pašchu (Dorufa „Kauja pee Knipstas“). Sawōs tipiskākōs weidōs tee tomehr atšchēiras, peem. newar par noweli šaukt šazerejuma „Mehrneeku laiki“.

Ēdalās stahsti tāpat, kā romani un noweles: wehšturiskōs un newehšturiskōs. Pehž šatura tee ir tāpat šatiriski (pa datai „Mehrneeku laiki“), pamahžošchi (wisi Ņeikena), humoristiski un t. t.

Masu stahstu šauž par stahstinu (Stendera „Dehls no šwešchuma“). Ja tas šarakstīts pantōs (Meerina „Čauretajs“, Seibota „Dšelszeta šargs“), tad ta ir stahsta dšeesmina. Humoristisku stahstinu šauž par anekdoti.

Stahstu literatura wehl plaschaka, nekā noweles. Beš šreetneem stahsteem ir ari loti daudš mahšklas šinā peedausigu laupitaju, indijanešchu, šlepenpolizistu un t. t. stahstu. Čabakos stahstus latwiski wispirms rakstijis Juris Ņeikens („Bahris“, „Olini“ un t. t.).

Ča pehžnahžēji ir brahči Kaudsites („Mehrneeku laiki“), Apšišchu Jekabs („Dee pagastteesas“, „Bagati radi“), Šauleetis („Kalejs Indriķis“, „Duruwā“), Birsneeks-Upite („Smehde“), Seibolts, Edw. Wulfs un žiti. Štarp pašcheem jaunakeem stahstu rakstneekēem pirmā rindā stahdams Pawils Rosite („Žešch uf paradisi“, „Čilti“).

2. Dramatiskā dšēja.

§ 72. Wispahriģas eefihmes.

I. Šhpaschibas. Dramatiskā dšēja rahda notifikums, darbibu.

1) Wisi notifikumi norišinājas it kā ažu preefšchā, tagadnē. „Šidraba šchidrautā“ laudis gaida Šunu,

Karga tos fanem, isnahf Guna un fatram wina behdās saka ap-
meerinajumu. Reti tikai nahf preekschā notikummu atstahstijumi,
peem. fara wadona stahsts par kauju ar Dselsjsaunawas pulkeem un
fareiwju behgschanu, un tehlojumi, peem. par Dselsjsaunawas
pili, tās pašchas isskata un t. t. Lai redsamos notikumus pilntgi
saprastu, gandrihs patrā lugā fastopami lihdsigi atstahstijumi un
tehlojumi; tatschu tee kà pee epiffās waj aprakstoschās dsejas peede-
rigi, jausfkata kà dramas launums, jo dramai pateesibā wijs ja-
rahda; kaujai tātad, ja skatuwes eerihhojums to atkautu, un ja ar
to netiklu par dauds faraustita notikummu galwenā gaita, wajadsetu
notikt — tāpat kà Gunas farunai ar laudim un wisam zitam —
us skatuwes: tai ari wajadsetu tikl rahditai. Dramaturgs (lugu
autors) rahda ne tikai darbibu, bet ari, kadehl sinamā persona
darbojas tā un ne zitadi. Te muhs drama eepasihstina ar personu
rakstureem (garigām sawadibām), zenteeneem (nodomeem,
wehleschanos), usfkateem (wispahrigām domām) un juhtām
(kaislibām, sajuhsmām). Schi eekschejā dsihwe neteef aprakstita: ta
noprotama sawufahret no darbibas, ta redsama no ta, ko runā un
dara. Bet daudsu domu un juhtu zilweks ziteem nemas neisstahsta,
un no darbeem tās gruht noprast. Dramatiskai dsejai gruht tās
rahdit. Tas nu butu winas truhkums, salihdsinot ar episko un
lirisko. Sche agrak mehdsa ispalihdsetees ar monologeem —
runaschanu weenatnē. Te tad tehlojamā persona isteiza sawas slepe-
nās domas, nodomus un juhtas („Waidelotes“ fahkumā Ufja). Bet
tā kà tas nāw wairs dramatiski, bet liriski, tad jaunako lugu autori,
eeturedami diferenziazijas prinzipu, zenschas eerihhot lugu tā, lai
juhtas un domas noprastu no darbibas. Eekschīgā dsihwe parahdās
ahrigi aishween daschadōs sikhumōs: sejas waibstōs, bals noslanā,
roku mahjeenōs. Kad nu dramatiskee fazerejumi (lugas) nolemti
israhdei us skatuwes, tad minetats truhkums — nespehja isteikt teeschi
juhtas — teef daudsfahrtigi atlihdsinats. Akteeru (lugas israhditaju)
postimi (apgehrbs), maffa (pahrgrosits sejas isskats), waibsti-
schesti (juhtas israhdoschas kustibas: roku mahjeeni, galwas no-
stahdischana), bals modulazija (pahrgrosischana) un skatu-
wes eekahrtojums (dekorazijas — isgresnojumi, kulises jeb
feenas un t. t.) — tas wijs dod eespehju dramatisko dseju usnemt
dsikaf, nekā zitus dsejas weidus, ja tikai schis blafus leetas ar sawu
spilgtumu nenomah; wahrdu mahkflas — dsejas, kà to beeschi dara
skatuwes glesneezifsee elementi.

2. Eugā ir eefſchēiga un ahriga darbība, kura rada zihnu, jo nebuhtu nekādās dzejiskās interesēs, ja rakstītu weenfahrschi, kā dara kaut kādu darbu, kura isweſchanai naw nekādu ſchēhſchku. Zihnu attehlo arī ziti wehstofchās dsejas weidi, peem. poema (eefſchēigu zihnu rakda „Atraitnes dehlā“ nodata par ſchaubu garu); romans („Lihduma duhmōs“ inſcheneers un kandidats Strautmaſi zihnās ar Sandenu). Bet ta ſche ir tik kā blakus leeta; ta neaiſnem wiſa ſazerejuma, un otrahrt, ta ir tik kā data no waronu attihstības, no wiau muhſcha, ar kuras beigām ſazerejumam wehl naw jabeidsas. Dramā turpeti zihna ir galwenais, tadehl ſcho zihnu ſauz par dramatiſmu; ta pilda wiſu lugu; kad ta beidsas, tad beidsas luga, neſkatotees uſ to, waj warona attihstība ir jau beigusees, waj ne. Ari attihstību war rakstīt drama, bet tikai kā blakus leetu, kā zihnas ſekas. Peem. R. Blaumana „Indranōs“ iſtehlotā zihna ſtarp wezo Indranu tehwu un mahti no weenas un wiau dehlu un wedeklu no otras puſes. Zihna noteek daſchadu ſchumu dehl un leelako aſumu ſaſneeds pee koku zirſchanas. Tehws ir wairak juhtu zilweks. Kofus tas ſtahdijis ap mahjam ſkaiſtumā dehl; ap teem ſaiſtās wiam mihlas atminas no wiſa muhſcha. Tas newar ſaprast, kā ſkaiſtumu war no dſihwes iſſkauſt ſaimneeziktu aprehkinu dehl. Dehlam turpreti leelakā ſwarā ir kreetna ſaimneezība. Zihigi tas greib iſmantot dabas bagaſības. Kofi, kure iſauguſchi ſtahwedami atnes wiſai maſ labuma, nozirſti tam dod kapitalu, ar kuru war plaſchi ſaimneekot. Tehwa wiſch tadehl newar ſaprast, wina uſſtahſchanās tam iſleekas mulkība. Tehws kofus ſtahdijis, tas tos tur pār ſaweem. Dehlam atdots ſaimneeka wahrds — tas formalais wiau ihpaſchneeks. Tā te ir it kā diwas taiſnības, ſas weena otrai preteja; un iſnahk zihna. Turklaht abi Indrani ir lepni. Katra peekahpſchanās iſlihgstot teem maſkā leelu eefſcheju zihnu. Tehws mirſi, beidsas zihna un luga, nerahdīdama, waj wehlaſ jaunais Indrans kaut kā attihstās tahtaſ. Schi atſewiſcho perſonu zihna lugās war tik ſaprasta, kā jau wiſpahrigi dsejā, arī daudſ plaſchak. Sem Indraneem redſam notehlotus diwus laiſmetus — agrako meerigi patriarkalo un jauno kapitaliſko; ar weena un otra Indranu mutēm runā wezās un jaunās paaudſes uſſkati, wiau dſihwes weida attaiſnojums. Wehl plaſchak — wezais Indrans ir wiſpahrzilwezigo idealo, jaunais — materialo teekſmju eemeefojums.

Ja zihna pahrgrosa zilweku, tad war lugā nowehrot ari warona attihstibu. Peem. „Sidraba schēdrautā“ (Guna wispirms ir sudraba schēdrauts, kas aizrāda us wina noluhku karot augsto mehrku deht tilai garigi; wehlaſ tai naw wairs ta — tad wina nodewusees meesigai dšihwei beſ augstafeem zenteeneem. Beidsot tai atkal ir schēdrauts, bet ſarfans: wina garigos noluhkus (taisnibu) grib dšihwē ſaſneegt ar meesigeem lihdselkeem — ar netaisnibas pe-rekta (karata pils) isnihzinaſchanu. Tā luga muhs wed ſchai Gunas attihstibas gaitai lihds. Tatschu ſwarigakais ir — pateesibas un taisnibas zihna (Guna) ar rupjo waru (karalis Targals un wina galms).

3. Zihna jo ſpilgti parahdās zilweka raksturs. Tadeht luga, rahdidama zihnu, raksturo ſewtschki ſtadri galwenās (waronus), beſ tam ari blakus personas. „Sidraba schēdrautā“ Guna tehlotā kā ſeeweete, kura dšihwo ſkaiſti (kalpo zehleem mehrkeem), ſtipri (uſ wiſu alſtahj leelu eſpaidu) un ſpilgti ſawā mihleſtibā, duſmās, greiſſirdibā (juhtas ſpilgti atdalās weena no otras). Targals ir aſiſſfahrigs, aprobeſchots, warmahzigs waldneeks; Normunds pamatā ir kreetns, bet, redſedams apfahrtejo reebigo dšihwi, zenschas aſſmirſtees nekreetnōs baudijumōs. Ari blakus personu raksturi no-protāmi: Karga — mantas fahriga, kas wareneem zenschas iſpatift; Otrais no tautas (pee fahrta III. zehleenā) — mahntizigs un tauns.

4. Dramā ir dramatiſka weeniba. Sem ta jaſaprot tas, ka wiſeem notifikumeem wajaga buht loziſki ſaiſtiteem ar tehlojamo galwenās personas zihnu: teem wajaga waj nu to weizinat, waj kawet. Ziti wiſi ſihkumi teek atmeſti. Dramatiſkai darbibaſ japluhſt ahtri uſ preeſchu, ta nedrihſt noet ſihkumōs, nedrihſt plehſtees epiſkā plaſchumā, kā poemā waj romanā. „Sidraba schēdrautā“ redſam, kā katrs notifikums ir par kawekli weenam waj otram Gunas nodomam. Eugas gaitu neweiſinoſchi ſihkumi war buht tilai, lai raksturotu weenu waj otru personu, ja ſchahds raksturojums wajadſigs, lai ſaprastu darbibu. Schos ſihkumus ſauz par raksturu eſſpoſiziju. Peem, tas, ka Karga nem nauđu, wajadſigs, lai wehlaſ rahditu, ka Guna ta darit negrib; ka wina dara labu ſawas eekſhejās dšinas deht, beſ atlihdsibas.

II. **Datas.** 1. Lai zihna kluhtu ſaprotama, tad wispirms jarahda tee apſtahkli, kuzōs un kuru deht ta eefahkas.

Scho lugas datu fauz par nostahdijumu jeb ekspoziziju. „Sidraba schdrauta“ eesahkums rahda lauschu puhli, kureem wiseem daschadas behdas; tas ir aischrahdijums us to, ka semē dauds zeeschanu; warone Guna nahk un wiseem palihds garigi; tai ir schdrauts, kas lauj pateesibu redset. Wina ir pee tam laimiga; maffas ta nehem (Kargas norahschana); dsihwo weentuligi, materialas labflahjibas un lauschu peekrischanas nemekle. Wina grib meeriga zela sagahdat wispahrigu labflahjibu.

Wisjaunako laiku lugas ekspozizija loti ihfa, waj tas pawisam naw: tuhlt schkas darbiba, zihna; turpreti neweikli komponetds darbds, ka Aspafijas „Saudetds teesibas“, ta pahmehrigi gara.

2. Tad sahkas notikumi, kuri issfauz zihnu. Tos fauz par sareshgijumeem. Tee fastahda katras lugas otro, plashako datu. Wineem wajaga isaugt no pirmas dasas, kura mehs redsejam, ko waronis grib. Te rahda, kas to kawē. Gunas, ka labdares flawa aiseet lihds karalam, kuresch grib isleetot wina saweem noluhkeem — sareiwju sajuhsminaschanai zihna pret Dselsjaunawu. Serodas karala suhtai — pirmas sareshgijums. Nahk Normunds, kuresch eemihlas sahkmā redsetā winas meesiga un wina pawairojochā garigā skaitsuma deht. Ari wina to eemihl, ar ko juhtas nodarijusi grehku pret burwju schdrauta walkaschanas likumu. Tas kawē winas meerigo labflahjibas weizinaschanu. Ta nahk us zitada zeta. Wina grehku grib nomasgat, karalam azis teikdama, ka winsch semet par postu. Un nu nahk sareshgijums pehz sareshgijuma. Gunu leel zeetumā, grib fadedsinat; Normunds to aistahw. Ta solās Normundam par feewu, bet atkal sareshgijums: Normunds winas wairs negrib un prez Dselsjaunawu. Tas leel eenihst wisu scho puhli, kuresch lihds ar agrako skaidribu tai atnehmis eefschigo lihdsfwaru.

3. Beidsamee apstahli nowed pee isschkiroscha notikuma, pehz kura zihna isbeidsas. Tas ir atrisnajuums. Targalu nodur; Guna, Normunds un wis galma puhlis eet bojā leefmās. War atrisnatees ari tā, ka wifas personas neet bojā, peem. „Indrands“, kur tehws nomirst neuswarets, bet dehts dsihwo.

Kaugotees us ahreeni — israhdischanu, lugas fadalitas zehleendds jeb aktōs. Ur samehrā leelaku laika starpu aidalitee noti-

lumi fastahda weenu zehleenu. Ja starp notifikumeem naw pahtraukuma tad lugā weens zehleens. Bet ir arī diw-, trihs-, ischetr- un peezzehleenu lugas. Weenzehlgēna lugā zehleena šahkums ir nostahdijums, widus — šareschigijums un beigas — atrisnājums. Wairazehleenu lugās šchis dafas šadalās pehz zehleeneem, peem. peezzehleenu lugā nostahdijums ir pirmā zehleena šahkums; II, III. un IV. zehleens ir šareschigijumi, bet V. zehleenā darbiba pamafam waj strauji atrisnajas. Zehleenus weenu no otra atdala daschadas laika starpas, furas war buht daschas minutes („Hannele“ Hauptmana), tā arī pat wairaki gadi. Tapat katrs zehleens war notikt zītā weetā, peem. „Sidraba schidrautā“; pat zehleena dafas war norisinatees katra šawā weetā, peem. Schekspira lugā „Matbets.“ Sinams, par zeeschaku weenibu un pamatigaku weelas apstrahdashanu leezina lugas, furas noteek weenā weetā un pehz eespehjas ihšakā laikā, tā Raina „Dusidealists“. Zehleeni šadalās štatos jeb šzenās. Ja kahda persona usnahš uf štatuwes waj aiseet, tad ar to eesahlas jauns štats.

§ 73. Attihštiba.

I. Dramas šahkumi. Dramatiska dseja attihštijusees no deewkalposchanas zeremonijām Greešija. Katrā tijibā deewkalposchana ir sinamā mehra dramatiks raksturs, tas ir, teek israhdits kahds notifikums no deewu dšihwes. Kristigā tijibā wafarehdeens israhda, tā Kristus ar mahzelleem turejis pehdejo šopmeelastu, pee šam garidsneeks spēhlē Kristus lomū, bet šomunikanti ir mahzekli. Ari šenlatweescheem bij daschadas eerashas, no furām waretu attihštitees ihsta drama. Pawafara šahkumā, kad štipraf atkal šahla parahditees šaules dšihwinoschā wara, latweescheem bij šwehtki, kuru laikā bij eeradums eet budulds; pahrgehrbrtees par kustoneem waj zītadi un eet no mahjas uf mahju, pee šam dseedaja dseefmas, kuru šaturu israhdija ar daschadam kustibām. Otri šwehtki bij pawafari, ap meteneem, treschee wafaras widū, kad daba bij pašā krahšchumā. To atleekas usglabajuschās jahnu eerashās, kad pušchoshanas ar wainageem, wijām un meljām aishahda uf Saules deewa darbu, un dseedamās dseefmas to istahsta wahrdds. Dramatiskas ir arī dseedamās rotafas, jo tās israhda kahdu notikumu no zilweku dšihwes waj dabas, tā rinku dejas — šaules un šwaigschnu zelojumu pahr šemi Kad wahzeeschi padarija šenlatweeschus par wehrgeem*), tad muhšu

*) Latweeschu fungi pahrwahzijas.

dramas sahłumi apstahjās attihstibā (rotakas), waj sahła pat isuhst (buduki, jahnu eerashas).

Til Greeķijā dabujā plaschi attihstitees lihdsigi sahłumi — dionisijas jeb bakkanalijas, tas ir swhēhki, furus swineja par godu Dionisam jeb Bakkum — auglibas un wihna deewam.

Par scho deewu bij diwejadas teikas. Weena wixu tehloja behdigu, wajatu; otrās Bakkus bija jautrs ganu un dsehraju deews. Tadehst ari swhēhki bij diwejadi, raugotees us to, sahđus notikumus no Dionisa dshihwes peemineja. Pirmōs ap altari, rokās sahehruschees, dejoja seeweeshi un wihreeschi, kuzi palakam bij pahrgehrbuschees par fauneem — mescha gareem ar ahsha sahjām un rageem — Bakkus (Dionisa) pawadoneem. Tee dseedaja slawas dseefmu Bakkum — Dionisam. Kort wadija teizejs (essarfs), kuresch dseefmu (ditirambu*) sazereja. Wehłaf tas atdalijās no forā un stahstija par godinamā deewa darbeem un zeeschanām, pee lam foris israhđija dejodams stahstamo ar sawām kustibām un waibsteem un slaweja Baku. Tahłakā attihstiba bij ta, sa teizejs sahła sarunatees ar weenu no forā (korifeju). Tā radās ihsti dramatisķi dialogisķa forma. Teizejs pee tam ari israhđija to, so runaja, un tā kluwa par akteeri ihstā nosihmē. Us altara upureja ahsti, sā wihna salnu — Bakkus darba lauķa — postitaju. Ahstis greeķisķi tragos; ody dseefma. Tā sķhis dionisiju zeremonijas nosauza par tragedijām — ahsha dseefmām.

Jautres Dionisa dshihwes notikumus peemineja rudeni, kad no wahza wihnogas. Eaudis salasijās pulkōs, daudsi bija pahrgehrbuschees jozigōs uswalkōs waj par kustoneem. Wisi dseedaja jautras dseefmas un gahja no zeema us zeemu. Scho gahjeenu sauza par komos, un winā dseedamās jautrās dseefmas — par komedijām — zeema dseefmām. No tām attihstijās otrs dramatisķās dsejas weids. Tātad tragedijas zehlās no swhēhtām zeremonijām, komedijas no rotakas, usjautrinaschanās.

II. Sengreeķu drama. Par ihstu dramu wehł newar saukt pahrrunato dionisiju weidu. Teizejs stahstija par notikumu. Tas bij episķā dseja; foris isteiza slawu Dionisam, lihdsjuhtibu

*) Latwisķi dittrams ir Aulseķa „Crimpula”; ta sazereta dseischanas deewam Crimpum par godu.

wina behdās — ta bij aprastofchā dseja (lirika). Taklata tragedijas (komediya palika eepafatus) attihstiba tad pastahweja eefsch ta, ka liriskas (foxa) un epikas (akteeru stahstu un fewischku wehstineschu sinojumu par notifikumeem) swaru masinaja un leelakas robeschas eerahdija azu preefschā noteefschai darbiba. Par faturu nehnia ne til teikas par Dionisu, bet ari par ziteem deeweem, waroneem un beidsot notikumus no karaku, fara wadoku un zitu eewehrojumu mirstigo dsihwes; israhdes nestahweja wairs sakarā ar deewu fwehtfeem.

Greeku dramatislās dsejas attihstibā jaewehro trihs leelakee tragiki: Eschilis, Sofoklis un Eiripids, kuri dsihwoja V. gadu simtena pr. Kr. saktumā. Pirmais no teem sawās lugās eeweda diwus akteerus, kuru šarunai peefrita galwenā loma; foka nosihme tā masinajās („Deefaltais Prometejs“). Sofoklis akteeru skaitu pawairoja lihds' trim, tā jo wairaf pazeldams winu nosihmi; forim pee darbibas bij samehrā deefgan neswariga loma: tas nodereja kā tikumibas spreeduma isteizejs par notifikumeem, listena waras atgahdinatajs, notikumu nosihmes istulkotajs un t. t. Bes tam Sofoklis sawās lugās „Antigona“, „Edips“ un zitās masaku nosihmi' peefschihra deewu (listena) lehmumam, bet darbibu lika brihwaf iswehletees pafcheem waroneem; wiusch tā greesa leelaku wehribu us eefscheho zihnu: garigām molām, darbu sakaru ar juhtām un t. t. Eiripids (lugās „Isigenija Taurijā“, „Elektra“ un zitās) gan peepatureja lihds'chinejo akteeru skaitu un fori, bet pehdejā nosihmi loti sakchaurinaja, gandrihs pilnigi isnihzinadams ta sakaru ar darbibu, bet atstahdams to wairaf kā skatuwes gresnumu. Pehz tam tragedija sakla panihkt. Da to laiku bij usplaufusi komediya, kura kā us skatuwes israhdamas fazerejums radās pee izelojuscheem greekeem Sizilijā ap to paschu laiku, kad dsihwoja trihs mineteē tragiki. Atenās komediya, tragedijai panihkstot, sakneedsa sawu augstāko attihstibu Aristofana lugās („Makloni“, „Lapsenes“). Winās apfmehta daschadas launas sadshwes parahdibas.

Greeki lugas israhdija us klaja lauka, wehlat uszekla tam noluhkam fewischkus teatrus (peem. Atenās). Katrs pilsonis par brihwu wareja tos apmeklet. Kā minets, akteeru bij mas. Bet katrs no teem spehleja pehz wajadsibas wairakas lomas; ari feweeschu lomas ispildija wihreeschi. Akteeri walkaja leelos gihmjus (masakas) un fewischkus augstus apawjus (loturnas), lai wiš waretu redset.

III. **Misterijas.** Isglītības zentram us Romu pahrejot, turp pahrgahja ari drama. Tafsču ne tragedija, ne komedija tur fewiſchkas attihstibas neſafneedsa. Widus laifos ſtatuwes dſeja pee-nehma atkal religifku — ſchoreis kriſtigu — noſtrahſu. Katoku garids-neeziſiba ſahla iſrahdiſt baſnižās notikumuſ no ſwehteem rakſteem (Kriſtus zeſchanas, brihnumdarbuſ, lihdiſibaſ) un ſwehtajo dſihweſ. To darija tadehſt, lai laudiſ ſchos notikumumuſ labal ſapraſtu. Iſrah-ditaji, garidsneeki, pahrgehrbās par teſhojamām perſonām. Sawa loma ari bij welnam, kuzam, lai laudiſ raditu leelaku intereſi, bij jataiſa daſchadi joki. No ta daſchreiſ baſnižās ſažehlās taħda jautriba, ka garidsneeziſiba tureja par nepeeſlahjibu ſchahdas iſrahdeſ, kuzas ſauza par miſterijaſm*), noturet baſnižā un pahrzehla uſ baſnižas ſeħtu. Tur tad uſſtaħjās par akteereem piſſoni; lugu tematuſ paplaſchinaja. Galwenee miſteriju ziſli (wirfneſ) bij triħſ: wežā deriba, jaunā deriba un apuſtufu darbi. Iſkatra no ſchim lugaſm bij aħrfahrtigi gara — weena pate wiſkās iſ deenas wairal nekā mehneſt. Wiſa piſſeħta nehma dſihwu dalibu. Mozibaſ iſrah-dija aſinaini, noſkanojumuſ bij rupiſch. ſtatuweſ eefahrtā piriſmatneja: weenſ krehſlſ (loſcha) apſihmeja, peem., Jeruſalemi, otruſ Babeli; traukſ ar uħdeni bij Genezareteſ eſerſ; Kriſtuſ ſtaigaja pa uħdenſ wirſu — pā ar uħdeni apleetu deħli. Seeweefchuſ akteeru ſaſtaħwā nepeeſlaida. Kad ſahla atdiſimt intereſe preeſch klaſiſkās kulturāſ, kura iſweħrtās pſeidoklaſiſziſmā, tad iſglitotāſ aprindāſ miſterijaſ atmeta. Uſſtaħtaſ maſ iſglitotāſ tautāſ rofāſ, tāſ taħtal neattih-ſtižāſ, iſnemot Spaniju (Kalderonſ) un Angliju (ſcheſſpiſ), kur dramatiſkā dſeja, ſakaribā ar tautāſ dramu, neſa loſchūſ ſeeduſ. No widuſlaifu un reneſanſeſ (atdiſimſchanaſ laifa XIII. — XVI. gadu ſimt.) lugu weideem weħl atſihmejamaſ **moralite** un **maħkſlaſ komedija** (Comedia dell' arte). Pirmāſ darbojāſ alegoriſkāſ perſonaſ: Saħtiba, Negauſiba, Labdariba un t. t. Maħkſlaſ komedijaſ eeweda italeeſchi. Wināſ pirmo reiſ uſſtaħjāſ profeſionali akteeri (kaſ ar ſcho amatu ween nodarbojāſ) un ſtarp teem ſeeweeteſ. Lugaſ tekſtuſ wiſſ nebij ſazeretſ, iħſumā bij atſihmeta tiſ lugaſ gaitā. Scho atſihmejumuſ ſauza par ſze-
nariju. Paſchu ſarunu (dialogu) uſ weetas ſazereja paſchi akteeri.

IV. **Pſeidoklaſiſkā drama.** Ariſtoteliſ (384. g. — 322. g. pr. Kr.) ſawā graħmatā „Par dſejaſ maħkſlu“ uſrahdija likumuſ, ko taſ

*) Greekeem miſterijaſ bij naħti ſarħhojamaſ noſleħpumaināſ fewiſchkāſ žeremonijaſ daſcheem deeweem par godu (orgijaſ).

bij atwasnajs no winam pasihstameem greeku dsejneeku darbeem, fewischki lugam. Turotees pee scha fazerejuma, pseidoklasizisma fludinatajs franzujis Boalo dewa noteikumus, tapat ka odai un poemai, ari dramai Schos likumus ispildija ta laika eewehrojamaake frantschu dramaturgi — lugu autori. Greeku flatuwes eerihfojums nebij weegli mainams. Tadeht lugas sarakstija ta, ka wisi zehleeni noteef weena weetâ: rakstneekam bij jaispilda weetas weenibas likums. Skatitaju telpa nebij no flatuwes atdalita ar preekschkaru. Tadeht zeescha sadalijuma zehleenos nebij; to, ko tagad sauzam par zehleena beigam, wareja noprast no ta, ka wisi akteeri no flatuwes nogahja. Tas bij jaewehro ari autoram, lugu sarakstot: zehleenu beigas bij ta jaeerihko. Ta ka flatuwe weenmehr — ari zehleenu starpas — bij redsama, tad gluschi nedabigi buhtu, ja ihfam brihtinam zehleenu starpâ buhtu jaapstihme ilgaks laiks. Tapehz wisa lugas darbiba norisnajas weenas deenas laikâ; schi prasiba — laika weenibas likums — bij japilda autoram. Tatad senlaiku lugas bes darbibas weenibas bij jaewehro ari diwas nupat minetas. Kad wehlaq teatra eerihfojums pahrgrosijas, tad mineteem diweem likumeem bij masaka nosihme, tatschu tos pseidoklasiki stingri eetureja. Pat wehlaq, peem. Getes „Istgenija“, Raina „Nusidealista“ tee eewehroti. Greeku korim, kas bij zehlees no dionisijam, bij saws wehsturisks attaisnojums. Pseidoklasiki sawas lugas bes kahda eemesla eeweda ari kori waj wina weetâ prahtotaju (resoneeri), kuzam nebij ar darbibu gandrihs nekahda sakara, bet kuresch runaja til daschadas pamahjibas un prahtojumus. Tapat swinigam greeku no deewkalpojuma palikuscham tragediju stilam schee rakstneeki darija pakal, nepeelaida saturâ nefa ikdeenischka, parasta. Schai stingri eeturetai nokrahfas weenibai, sinams, ari saws dibinats estetiskas pamatojums. Bes tam to ta prasija ari pahrspihleti smalka pilsgalma etikete (peeklahjibas formas). Tahdas ir Rafina, Korneka un Woltera tragedijas. Pseidoklasiskam komedijam tomehr ir wairak ihsta dshiwibas spehka; ta, peem., Moljera joku lugam („Skopulis“, „Tartifs“). Tas tapehz, ka joku luga jau vehz sawas dabas stahw tuwak dshihwei: tas waroni ir ikdeenischki laudis, kam ir smeekligas puses; pseidoklasizisms nepaspehja isnihzinat wiau sakaru ar dshihwi, ka tragedijas.

V. Jaunlaiku drama. Jaunlaiku drama saklas ar anglu rakstneeku Schekspiru, kuresch dshihwoja XVI. g. f. beigas (1564. g.

— 1616. g.) Tattschu wehl pehz wina XVII. un XVIII. g. f. isplattijās pfeidoklasifiklais wirseens. Tas tadehl, ka us Eiropas zeetsemeš Scheffspirs nebij pasihstams, kamehr us wina nebij greešis wehribu wahzu kritiškis un dramaturgs Lefings (1729. g. — 1781. g.). Scheffspira lugās („Hamlets“, „Makbets“, „Karalis Eirs“, „Ritschards III.“, „Otello“, „Sapnis wafaras nakti“ un zitās) neatrodam ispiditu pfeidoklasifikšma prašibu. Winaš redsam ari leelas atschkiribas no sengreeku dramās.

1) Preeščkars un weegla deforaziju maina šahwa šatram zehleenam, pat atšewišķeem škateem notikt zītā weetā, jo no štatuwes eerihšojuma škatitaji redseja, šur tagad notikums norišinās. Tā frita weetas weenibas prašiba.

2) Kad preeščkara eeweschana wairaf atschķihra weenu zehleenu no otra un šahwa eedomās pahrzeltēes weeglaš ari zītā laifā, tad ari laifa weenibas šifumu atmēta.

3) Greeški tizeja, ša wišš padots šiftenim. Katram jadara tā un ne zītadi pehz šiftena lehmuma; šiftenis leef weenam škuht par nošedsneeku, otram darit labu. Kristigā tiziba šludina brihwu grihu: šatrs atbildigs par šaweem darbeem, jo pats wišš tos nolemj. Tadehl wišš darbi te šiftel no tehlojamo personu rakstureem un naw pahrdabigu špehku usšuhīgi. No estetiskās pušes šķo waretu apšihmet tā, ša analitišku ideju weetā jaunlaiku lugās nem pahršwaru šintetiška usbuhwe. Tattschu šķis pats šiftenis, ša redšejām (II. § 18) naw išlehgts ari jaunlaiku lugās, peem. Raina „Selta širgs“, „Indulis un Urija“.

4) Scheffspira lugās wiššpahriģi šora wairs naw.

Šķahdā weidā wiššpahriģi dramatiškā dseja pastahwejuši lihdš šķim. Kā dšihwē notikumi naw weenigi šatreezofšči waj joģigi, tā raditas lugas ar daščadām widejām nokrahšām; šķahdām nokrahšām pamatu šķa františku rakstneeks Didro (1713.g.—1784.g.). Us tahdeem pamateem drama attihštijusees tahtaf šem labako pašaules rakstneeku špalwas, peem. wahzu Šillera („Marija Štuarts“, „Orleanas jaunawa“, „Wilhelms Tells“), Šetes („Šarfs“, „Eģmonts“, „Tarkwato Tašo“), kreewu Ostrowška („Negaišs“, „Dašchu laudis, gan išlihgšim“), Tšekowa („Trihs mahšas“, „Kiršchu dahrs“, „Kaija“). Norwegu šlawenais lugu rakstneeks

Henriks Ibfens (1828.g. — 1906.g.) nodibinaja dramu („Aora“, „Spoki“, „Borkmanis“, „Mefcha pihle“, „Brants“), kurā lelu swaru leel us sabeedrisfeem apstahkfeem. Symbolisku dramu demušchi frantschu walodā Meterlinks („Allee“, „Eefšhā“), wahžu walodā Hauptmanis („Wogrimušchais swans“).

VI. **Latweešhū drama.** Kristīgā tiziba pahrtrauja fenās latweešhu dramas dihgta tahtako attihstību. Tikai weh'la! Jounais Stenders 1790. g. isdewa tulkotu wahžiski šaraktīto lugu „Schuhpu Behrtulis, jeb lustes spēhle par to, kā semneeks par muishneeku pahrwehrsts tape“. Bet ta bij nolemta wairak laišchanai, nekā teatram. Par pirmo dramaturgu jaskaita Elberwelts, kuršch „Eihgsnibas grahmatā“ (1804. g.) eeweetoja pamahžibu, kā teatris spēhlejams, un starp žitām pirmo latweešhu originallugu „Ta dšimšchanas deena.“ Tautiskā laikmetā, nodibinotees pirmam latw. teatrim Rīgā, daudš lugu šazereja Adolfs Allunans („Kas tee tahdi, kas dšeedaja“, „Muhšu fentschi“ un t. t.). Tām wišām kā mahkšlās darbeem. nošihme neeziga. Daudš augstak stahw Rud. Blaumanis („Dafuduschais dehls“, „Indrani“, „Ugunis“); beš tam Ašpasija („Waidelote“, „Sidraba šchēdraits“), Rainis („Dusidealists“, „Uguns un nafts“, „Selta širgs“, „Indulis un Arija“, „Jaseps un wina brahli“), Akuraters („Kurseme“, „Šahšchu behrni“), Patewišchs („Preišenite“); Jaunšudrabinsch, Brigaderu Anna un ž.

§ 74. Tragedija.

Tragedija jeb behdu luga atšchēkas no žiteem dramatisklās dšejas weideem šewiškki ar patetiško nekrahšu un ar šawa warona šatreežošho galu; galwenā persona pa laikam eet bojā garigi waj meefigi. Šchim behdigam galam jair dabigam, kā wišu eepreekšhejo žihau šelām, žihau, kuru nokrahša un wiršeens atšarajas no personu rakstura un ar to šakarā stahwošheem notikumeem, kurus, ihši šopā šaemot, wehštoshā dšejā šauž par fabulu.

Tā ari wiš eespaidš, šo tragedija us laštaju waj šlatitaju dara, ir šawadafs, nekā žiteem dramas weideem.

I. **Personas.** Dionišju tragedijā galwenā persona bij Bafus; weh'laka laika šazerejumōš darbojās ari žiti deemi un tahtak attihstotees — teiku waroni, pusdeemi. Greeku tragedijas šeedu laikōš

lugas waronis jau bij fahds mirstigais, pa laisam fahds faralis, fara wadonis, waj zitadi fà wispahribai eewehrojama persona. Wiseem waroneem bij tas fopigs, fa tee bij personas ar ahrfahrtigi leelam spehjam (daituma zehla nofrahfa). Tragedijai fchi ihpaschiba palikusi lihds fchim. Leelas waronu dwehseles spehjas : augsti attihstits prahs, dedsigas juhtas, faisliba un nelokama griba, zenschootes pehz saweem mehrkeem, raksturo ari jaunlaiku tragediju waronus, weenalga, waj fchis spehjas parahdas darbôs, furus tikumibas mahziba atsihst par labeem, waj noseegumôs. Waronu eedaljumam labôs un launôs mahstlas finâ naw nekahdas nosihmes. Mahstla nekatalas us to, kas labs, kas launs : to fchini gadijumâ interese tif dwehseles spehfa leelums. Schekspira „Makbets“ ir wihs ar stipru waras fahri. Sawus godfarijos mehrkus winsch ar tahdu spehku zenschas fasneegt, fa neapstahjas ne preeksch kahdeem launeem darbeem, pat wairafahrtigam flepkawibam. Schillera „Orleanas jaunawa“ ir tehwijas glahbeja un atswabinataja, fura pat flusu firdi fajustu personigu mihlestitibu pret eenaidneeku fareiwitur par noseegumu. Bet fà tragedijas waroni, mums abi wini (Makbets un Johanna) weenadâ mehrâ peewilzigi. Kâ usbudinati fetojam Johannas liktenim, tapat ar lihdsdalibu redsam Makbetu pahr wisu ejot us sawu mehrki.

Mas muhs interese waronu fabeedrifkais stahwoflis — wini fà sinamas schkiras preekschstahwi, fà tipi. Orleanas jaunawa muhs nefaisfa fà zilweks ar widus latku allo tijibu, masaf ari winas ahrigais darbs — eenaidneeku uswareschana. Wisa interese faistâs ap to, ar zil leelu pahrleezibu ta zihnâs, fà fajuhstas pret daschadâm liktena pahrwehrtibâm. Ja Needres „Semes“ Almena idealeem meh's ari newaram peekrist, tad tatschu wina dedsiba, wina planu plashûms, wina ustižeschânâs few pascham muhs faista.

II. **Fabula.** Tragedijas faturs grosâs ap waronu tragifko (fatreezofcho) stahwofli. Schahds warona stahwoflis war zeltees gan wina pascha faraktera deht, gan ari ahrijo apstahktu sagadischanâs — situaziju deht. Ja lugas tragifms (behdigais isnahkums) dibinajas us galwenâs personas rakstura, tad lugas warona darbi usflattiti fà wina pascha brihwâs gribas fefas. Tad waronis sprausch sawai darbiba meh'kus un zenschas tos fasneegt. Tadeht winsch fanahf konfliktâ (fadurismê) ar daschadeem ahrižeem apstahkteem : waldofcho tikumibas mahzibu, kauschu mutlibu, rupju meefigu waru.

Schee apstahkli israhdàs stipraki, un nahk katastrofa: waronis eet bojã, waj nu meesigi (mirst kaujã Makbets), waj ari garigi fatreeks (Ukmens „Semë“). Konfliktis ir asãks, ja waronis, ahrejo farešhgijumu aisturets, fahk, pats schaubitees par sawu noluhku pareisibu (peem. Ukmens „Semë“). Konfliktēem un katastrofai wajaga aisween istejet. kã neisbehgamãm waronã darbu sekãm. Tatschu ari ahreji atgadijumi war spehlet galweno lomu. Peem. Marijas Stjuarta tragiskais stahwoflis (Schillera lugã) dibinajas ne us winas pašas darbibas, kas lugã rahdita; tas ir tiš ahrigo apstahku isnahkums: Elisabete bihstas, ka tai neatnem trona. Schini gadijumã waronã persona interesanta ar to, kã ta isturas pret scheemfarešhgijumeem (analtse), peem. kã Marija, isnahkusi no zeetuma, šajuht ilgas. peh; dšimtenes, woj atkal, kã ta Elisabetei šaka, ka ne par kahdu mantu ta newehletos winas weetã buht, kam aš bailēm par troni jadara netaisniba. Zihnotees ar ahrejãm pretestibãm, waronam jaitstur ahriģa zihna, peem. Makbetam janokauj Dunkans, Banko; jawed kara pulki kaujã. Orleanas jaunawai jaet kaujã pret angļeem. Bet dauds interesantã ir zihna, kas teek iskarota waronã dwehšfelē. „Orleanas jaunawai,“ eekam ta eet karã, jaatsakãs no wiša, kas tai dšimtenē mihsch, jaet nesinamã šwešchumã. Tas wišs winã šazel schehlu mu, kuru ta uswar, jo tiž, ka ta aizinata augstakam darbam. Užu mirkli, kad Lionels winas rokãs, tai zihnãs seewišchka mihslestiba pret jaunekli ar peenahkuma ispildišchanas apšinu, kura netauj eenaidneeka taupit, kura leek personiškãs juhtas upuret wispahribas labumam. Un wehlaš, kad ta juhtãm dewuši wirsroku, ta atkal mokãs ar eekšējeem pahrmētumeem, saudē tijibu us sewi, kamehr zeešchanãs ta domajas atkal ispirkusi šawu noseegumu. Ta ir eekšējo zihnu gaita.

Tragedija tãtad rahda to, kas pee zilweka war wiswairat šaitit: leelu dwehšeli winas špilgtakã spehku usleesmojumã. Tã noškaidro pahrdšihwojumus, kas rodas wisaisraujošchakã zihnã (Aristotela Katarsis). Tã wina spehji šagahdat estetisku baudijumu, kas peeder pee wisleelafeem, ko mahškla spehji dot.

§ 75. Komediija.

Jaunlaiku komediija usglabajusi no senãs sawu jautro raksturu. Catwiški to šauj tadehi ari par joku lugu. Wina beidsas preeksch waroneem aisween labi, un ja ne katreis labi, tad wismas ne tragiski.

I. **Personas.** No ta patešā leelīstuma, kūršč peemiht tragedijas waroneem, komedijas personām naw ne wehsts. Tās ir ikdeenīščki laudis ar sīhlām spēhjam un sīhlām interesēm. Tee palīkam ir peekēhruschēes aļli weenai idejai un saprot to weenpušigi. Peem., Andehls Raina „Pusidealīstā” ir tautības idejas peekritejs un wīsu gataws tai nodot. Bet wīnšč šcho ideju saprot tīf kā tautīšku aħreenti, ja ari ta buhtu wiltota un nesafskanetu ar pahrlēezību. Tā wina idealīsmis, ja ari tas spēešč upuret wīsu tautībai („Augstākā ideja, ta nepasīhst” . . .), ir tomehr tīf pusidealīsmis un isnahf smeeļlīgs. Daščreis komedijas waronis ir beš tam launs, peem. pilšehtas preekščneeks Gogofa „Rewidentā.” Tatschu ari taunums te parahdās ne kā leela kaišliba, bet kā lihdsēklis safneegt semus, neezigus meh kīščus: minetais pilšehtas preekščneeks naw ispidījis fama ufdewumia, nem fukulus no apasčneekeem un pats tos šod neihstam rewidentam, domadams tā ne tīf isbehgē no soda, bet tīf pat pee goda.

Tatschu daščas komediju personas, ja ari naw apħalwotas aħrfahrtīgām spēhjam, ne buht naw smeeļlīgas. Tahds, peem., ir Andrejs „Pusidealīstā.” Saprotams, ja šchis personas ir tīf preekščsīhmīgas, kā šchis Andrejs un kaħdi ir refoneeri pseidoklasīklās komedijās, tad ir trauzeta nokrahsas weenība. Daščreis atkal tīf aħrejee farsesčgījumi nostahda waronus smeeļlīgā stahwolkli, kā tas ir, peem., Šekspira komedijā „Sapnis wafaras nakti.”

II. **Fabula.** Ari komedijā galwenais ir zīhna. Bet tee spēhki, kas šcho zīhnu rada, ir neezīgaki, nekā tragedijā. Tadeht ari zīhnai truhkst ašuma, truhkst ta tragīškā isnahkuma, kas peemiht eepreekšč pahrrunatam dramatisklās dsejas weidam. „Pusidealīstis” Andehls zeuščas atdsīhwīnal sentschu tautīskumu no aħrīgās pušes. Bet dsīhwes apstahkī stipri pahrgrosījusčēes. Eelā konkurenze raščoščanā spēešč isleeto jaunos sinatnes (teknīkas) panahkumus: newar wairs šaimneežība pastahwet, ja neleeto jaunlaiku laufšaimneežības rīhku, nesehj mahkšlīgo mehslu. Bet Andehls par spīhti wīsam tam isleeto wīsus spēhkus, lai šaimneekotu tīf tā, kā sentschi: pašči leetu šwezes, brauktu nekālteem rateem. Ta weena zīhnas puše. Beš tam sentschu patriarhalās šaimneežības weetā nahkusi kapitalīstīklā: raduščās tautā šchēitās — kaļpi un šaimneeki, kuru intereses ir pretejas un stahw šenlaiku brahlibas atdsīmsčanai zētā.

Ari apfahртеjo lauschu ufflati ir Undehlam preteji. Saim ei fenee wahrdi isleekas kà palamas; sentichu schidree ehdeeni newar apmeerinat pee tagadnes intensiwà darba issalkuscho strahdneeku. Marina ir tehvam preti tadeht, ka to peewelk til fenatnes dsejiffais sposchums un saudetee dahrgumi, kà brihwiba un ar to saweenotà labklahjiba; fenatnes atdsimschanu ta saprot kà scho mantu atguhshanu zihnà („Tur burwigà gaismà...“). Undrej's tautisflumu dsihwè domà kà tautas wairakuma labklahjibu, saprotot laika garu; tomehr winsch juht, ka bihstamaks ir darba laudim Schanis — tuwàs nahkotnes fungs —, nekà tautisflais Undehls. Greeta pretojas Undehlam tadeht, ka wina tautisflums isposta fainneejibu. Schanis saprot tautibas ideju til kà „raibu wisuli“, „gatlaika kawekli“ un lihdsikli, kà misweeglat usmestees tautai par wadoni. Ar wiseem teem sanahk Undehls zihnà. Bet winsch paleek pee sawa ufflata, faut jaatdod weenigà meita par seewu domatam wetscham, kas wina labwehlibu eeguht atkal til ar sawu tautisflo ahreent. Winsch deht sawas leelàs ustizeschanàs tautisflai ahreenei saude pat mahjas, tatschu ir ar meeru eet apfahrt un sludinat tautisflàs idejas, usturedamees — lihdsigi ubagam — no dahwanàm. Bet kad pat „garmantu krahjejs“ teiz, ka „tautisflà“ ideja naw nemama nopeetni; kad wisi tam fahk usrahdit wina idejas pretrunas; kad winsch pats reds, ka newar ar usupureschanos tautisflai ahreenei tagadejà dsihwè neka panahkt: tad Undehls ir ar meeru atteiktees no sawas idejas un nemt par seewu Greetu, kura atkauj sentichus godinat, zil tihk, „beedribàs“, bet nemaisit winus fainneejiskà dsihwè. Tà labwehligi atrisijnajas schi komedija.

Comehr par wina jafaka, ka Undehls naw ihsti sihnigs komedijas waronis: wihrs, kas gataws seedot garigeem zenteeneem ne tikai sawu labklahjibu, bet ari sawus zimenes sakarus, naw smeekligs. Wina semà isglichtiba ir tikai wainiga, ka winsch senàs kultureas atdsendinaschanu saprot til pawirschi. Weenigi wina godlahriba beedribàs un faines wiltigà ismantoschana padara wina par komisku. Sche raksturojumà tãtad truhkst weenibas.

Kà tragedijas personas nahk brihscham tragiskà stahwokli, tã komedijas waronu stahwoklis brihscham ir komisks — smeekligs. Peem., kad Undehls, kas leek til leelu swaru us tautisflà weesa tautisflu fanemshanu, pahrssteigts wehl negatawòs swahrkòs, waj kad tam, wejakam wihtam, jadejo tautisfla deya, tad wina stahwoklis ir komisks. „Kewidentà“ wifas personas ir komiskà stahwokli, kad pehjs

neihstā rewidenta aishwadishanas eerednis no Peterpils sauž pee fewis pilsehtas preekschneeku. Preeksch pehdeja stahwoklis sawā snā ir tragisks, tatschu, eewehrojot warona muškibu un faunumu, skatitajam nahf. smeekli.

III. **Cedalijums.** Raugotees us to, kas wiswairaf rada fomiskās situazijas — warona rakstura ermotās un smeekli-gās ihpafchibas (1), waj ari dihwaina apstahku fapihschanās (2), isschir 1) raksturu komedijas (pirmais gadijums) un 2) intrigu komedijas (otrais gadijums). Pee pirmās schkiras japeeskaita Raika „Pusidealisti“, jo te wifs grosās ap Undehla dihwaino pahrleezibu un zenschanos, sihmejotees us tautiskumu. Schis fugas komedijas waronu sawadibas rakstneeks nostahda la smejamas; tadeht schis lugas ir **satiriskās**. Kā otrās schkiras peemehrs war noderet Schekspira „Sapnis wasaras nakti.“ Te wif sareeschgijumi zelas no ta, ka Ruhkittis tihschām waj netihschām apstahkus fapin: eepilina brihnumfulu azis ne tam, kam wajadseja; peelee ehsefa galwu amatneekam un duknu karaleenei leef winā eemihletees, tā nostahdidams to fomiskā stahwokli; balfi pakaltaisdams, wif Eifanderu un Demetriju un tā teem leef smeekligā fahrtā weenam otru kert. Pee intrigu komedijām jaskaita ari Lesinga „Miina fon Barnhelm.“

Tatschu schee komediju weidi naw stingri noschkirami. „Rewidentā“ sareeschgijumi zelas ne til deht pilsehtas preekschneeka, Klestakowa, Bobtschinskā un t. t. raksturu sawadibām, bet ari no no rakstureem neatkarigeem atgadijumeem, peem. ta, ka taisni tajā laiskā, kad pilsehtā gaida rewidenta, winā eerodas Klestakows. Tomehr te pahrsware smeekligeem rakstureem. Turpreti „Sapni wasaras nakti“ ari darbojas fomiski raksturi — akteeru grupa, bet wispahrigi te wirstrofa intrigai.

Daschās komedijas abi fomisma zehloni atrodas leelafā lihdsfwarā; tā Blaumana lugās, peem., „No faldenās pudeles“, „Trihnes grehti“, „Sagti“ (schi luga gan til neweikli eerihlota, ka wisa mudsch no nedramatiskeem monologeem).

§ 76. Drama.

Senatnē pee dramatisklās dsejas peedereja til diwas fazerejumu schkiras: tragedija un komedija. Tragedijā nedrihsteja buht tiin

nelas komists, tapat ka komedijā nebij tragisimam weetas. Bet pateesā dsihwē tā naw. Tur sapihts tragiskais ar komisso gan raksturu ihpashibās, gan notikumu fareschgiumōs. Pilnigu tragedijas waronu un pilnigi komisku personu dsihwē naw. Dramatiskā dseja schās widejās dsihwes parahdibas apweenot sahka tikai, beidsotees pseidoklasifizimam. Dramatiskos raschojumus, kur tas darits, newareja peeskaitit ne katrai no pastahwoschām schkirām: atrisinajums nebij weenmehr tragisks, waroneem nepeemita ahrfahrteju spehju, teem, blakus skleistām dwehseles ihpashibām, bij ari neezigas — tee nebij ihki tragedijas waroni; par komedijām scho lugu, ari newareja faukt, jo tās bij daudsā sinā nopeetnas. Wajadseja jauna wahrda. Sahka faukt schos dramatiskos fazerejunus gan par pilsonu tragedijām, gan asaru komedijām, lihds beidsot palika wisas sugas wahrds — **drama**, leetots schaurā nosihmē; latwiski — **skatu luga**. Wina peh3 waronu rakstureem un notikumu nokrahšas stahw widū starp tragediju un komediju. Ta tagad waldoschais dramatiskās dsejas weids.

I. **Personas.** Redsejam, ka daschās tragedijas ir ari komiskas personas, peem. Schekspiram ahksti. No otras puses, ari daschu komediju ikdeenischkee zilweki ne buht nemodina smeeklus, bet zeenibu, peem. „Pusidealista“ Andrejs. Tas rahda, ka robeschas starp daschadeem dramatiskās dsejas weideem naw stingri nowilltas. Sistematisejot jasklatās til us to, kam pahrsvars minetā lugā, kahda ir waldoschā nokrahša. Bet, peem., „Indrans“ nejuht tahda pahrswara. Tur nāw neweenas personas, kurai buhtu kahds augstaks mehrkis, peh3 kura ta zensos, wifu atmetot. Nāw winām ari fewischka smeeliguma. Tee ir ikdeenischki zilweki, tipiski skatu lugas waroni. Jaunais Indrans ir duhschigs strahdneeks, kas dedsiigi zenschas ismantot dabas bagatibas; tatschu plaschaku idealu tam truhkst, winsch atrodas sem sawas neisglihtotās un launās fewas eespaida, war buht brihscham loti sems, zeetārdigs un netaisns. Wezais Indrans ir wairaf dsejisks raksturs, kas mihl skleistumu un sin turetees ar paschlepnuntu, ja to juhtu sinā aisskar; bet praktiskās leetās tas ir weegli grosams, tam truhkst noteiktibas un stingribas. Uri Indranu mahtei un Selminai naw fewischka gariga spehka un leeliskuma, kaut ari tee wispahrigi naw smeekligi raksturi. Fewa un Wolinsch gan atgahdina komediju waronus, tapat ka ziti dramu raksturi war tuwotees tragediju personām.

Tahda ir, peem., Aspasijas „Waidelotē“ Mirdsa ar ņawu ņehliņsto romantiskā maigumu un dņilo paschusupureschans pilno mihlestibu; tahda ir ari Uņja ar ņawas mihlestibas, greisirdibas un naida kaiflo uguni. Wehl wairak tragedijas waroni atgahdina „Sidraba ņehlidrautā“ Guna. Ja lugas ar lihdsigām galwenām personām nepeskaite tragedijai, tad tur par eemeslu waj nu ziti lugā rahditee raksturi, waj ņareschigumu un zihnas nokraņsa, waj atrisnajuums. — Sen-greeku religiskās spehlēs waronis bij deews — Bakus, lugās — karati, waroni — pusdeewi. Wehlaku laiku tragedijās tāpat kā Raina un Aspasijas lugās, blakus wirsaischeem tee ir ņewischi apdahwinatas personas. Parastā dramā, kā R. Blaumana, tās jau ir ideeniski laudis. Sagarā ar to, kā tautas plaschakas aprindas ņahf spehlet walsts dņihwē leelaku lomu, ari drama demokratisejas — kluņst tuwaka tautai.

II. **Fabula.** Ari notikumu ņinā drama ņahw widu starp komediju un tragediju, eeturadama nokraņsas, kas tuwakas drihs weenai, drihs otrai no tām; konflikti wispahrigi ir nopeetni, ja ari weenmehre nenowed pee ņatreezofchām beigām. „Indrandōs“ ņareschigumi beeschi ween grosās ap ņchauras ideeniskās dņihwes ņihkumeem, ideeniskheem materialeem labumeem: eewainotu sirga ņahju, isehstu gatās blodinu. Taischu ta naw komedija: tehlotā dņihwe ir nopeetna, zihna par idealu waj materialu dņihwes ņapraņchanu pat ņatreezofcha, tragiska beigās. Pee dramām war skaitit tehlojamo personu un ideenibas ņareschigumu dehl ari tahdu lugu, kā Blaumana „Pasuduschais dehls,“ kurai ir pilnigi tragisks atrisnajuums (tehws noschauj ņawu dehlu). „Waidelotē“ galweno personu ņahwoflis kluņst lotti tragisks; tikai beigās — Uņjas un Laimona isglahbschans un paschusupureschans laimes apstarotā Mirdsas nahwe — naw ihsts tragedijas atrisnajuums. Bet dauds beeschaf dramas atrisnajuums neprasa waronu nahwes, tik nostahda tos jaunā ņahwofli, peem. Gallija „Selgā,“ Jbsena „Nora“ un 3.

Drama tātad naw tragedijas un komedijas maifijums, bet widejo nokraņsu ņastanojums.

III. **Cedalijs.** Raugotees us ņaturu un tematu, dramām dod daschadus nosaukumus. Ja lugas daschas personas nemtas no wehstures, tad ņchis ir wehsturiskās dramas, peem. Aspasijas „Waidelote,“ kur darbojas lihds Eetawas karalis Olgards († 1377. g.)

un ta seewa Ujana. Wehsturiskas dramas ir ari Schillera „Wilhelms Tells“, Getes „Egmonts“ un z.. Ja dramā rahditi notikumi šabeedriškā dšihwē, tā peem. Jbfena „Cautas naidneeks“, „Šabeedribas pihlari“ un z.; tad tās šauz par šabeedriškām dramām. **Gihmenes** drama (peem. Jbfena „Nora“, „Spoti“) nem weelu no atteezibām starp wihrū un seewu, behrneem un wezakeem. Ja lugai par pamatu nemts aifrahdijums us israhdamā noslehpumaineem šafareem ar kaut ko garigu, dšiki domatu waj pat wahrdds neifšakamu, tad šchahdu dramu šauz par **šimbolisku**. Tahda ir wahju rakšneeka Hauptmana „Nogrimušchais swans“, bešgeescha Meterlinka „Allee“ un zitas; pa datai Ufpaštias „Sidraba šchidrauts.“ Par **dwehseles** dramu war šaukt lugu, kurā galwenais naw tee ahrigee notikumi, kas dara eespaidu us dwehfeli, bet kura ifeet tif us to, lai rahditu tehlojamo personu eekšhejo dšihwi. Kā šchis šchiras paraugs war noderet muhsu rakšneeka Šallija drama „Selgā“, tā ari pola Pšchibifchewfka dramas „Laimē“, „Sneegs“, „Šaweenofchands“ un zitas. Winās dramatismu rada ne pahrdabigas buhtnes (kā greeku fragedijās deewi), ne ahrejee apštahkti (zitōs dramas weidds), bet pašchu waronu eekšhejee spēhki (instinkti, kaislibas un t. t.). Šchee eekšhejee spēhki war buht alegorifeti atšewiškfu personu weidā, sem kuzām tā jafaprot, peem, warona širdsapšina (Ugis Raina „Indulis un Arija“), šchaubas, atminas, ilgas.

C. Pahrsprecdumi.

§ 77. Atšchiribas un eedalijums.

Pahrspreedofchā prosa ir wisplafchakā winas data, gan ne daschado eedalijuma šchiru, bet šche peederigo šazerejumu wairuma šinā. Pahrspreedofchā dšeja turpreti pee šewis. škaita wismasako škaitu šazerejumu. Tas želas, pirmšahet, no ta, ka dšeja uštweer parahdibu šakaribu palaišam atšewiškfa gadijuma weidā, atstahdama generalifejumu (atteezinafchanu us wispahribu) pašcham laštajam; tas pašlehpj (maškē) šazerejuma apweenojofcho dabu, bet pahrspreedums jau ir apweenojums šewiškfa [nošihmē. Otršahet, pahrspreedofchāi dšejai par pamatu ir ne tifat estetifšās, bet ari intelektualās juhtas — preeks par domu wingribu un šklaidribu. Bet

wahzu pehtneeks Wunt's noffaidrojis, ka no muhsu pahrrunatam juhtam intelektualas eerodas tifai us dauds augstaka attihstibas pafahpeena, nekā estetiskās un etiskās (tikumiskās): Tā pahrspreedoschās dsejas augstakee weidi isleekas lastaju un rakstaju wairumam šausi, jo tas šawitkojums, ko wini rada, intelektualo juhtu semās attihstibas deht isnahk wineem neezigs, baudijums masf. Turpreti teem zilwekeem, kureem logiskā firdsapfina (intelektualās juhtas) attihstibas wisfpilgtak (no to redses stahwofka angļu rakstneeks Uailsd šaka: „Wisleelafais grehks ir — mukfiba“), teem šchi dseja islikfees wisaisfustinoschafā.

Winas galwenās atschkiribas ir šchis.

1) Kahdu parahdibu — notikumumu waj preekschmetu („Kindā, dsehrwes“ Kaudsites) dsejneeks nostahda atflahti kā daudsu parahdibu apweenojumu; peeminelā peemehrā dsehrwu doščhanās us filto semi der kā kontrasts zilweka dšhwes besmehrkfiba („Kurp gan zilweks steidsas tā?“).

2) Pahrspreedoschā dseja usfwer parahdibas eefpaidu us zilweka atfinu, ustwerdama šaisni to momentu, kas šewischki eefustina intelektualās juhtas. Schini finā pahrspreedoschā dseja usfkatama par wisdiferenzetako, tātad wispahrigi attihstibā wistahfako dsejas weidu, jo te ar winu newar šazenstees neweena zita mahkfla: tehlojumus un raksturojumus war pahrspeht glesneeziba, liriku — musika, kura isfejz juhtas bes tehlu widutajibas; wehstoschā dseja gan šawā nedalitā weenibā ari ir bes konkurenzes, kā ahriko pahrwehrtibu isfejzeja. Tatschu to paschu newar teikt par šchis dsejas weida elementeem. Kustibas isdara preekschmeti, bet preekschmetus war labak notehtlot glesneeziba un tehlnueziba (gan tikai nekustoschā stahwofki); istehlotās pahrwehrtibas ir juhtu pawaditas, bet juhtas labak isfejz musika. Tā te naw ta spezielā wahrdu mahkflas elementa — intelektualo juhtu, kuru newar issteikt nedf glesneeziba, nedf musika.

3) Weenmehr wairak attihstotees prahta špehjam (intelektam), wifā zilweka darbībā leelafu lomumu eefahk špehlet domu pasauļe; tadeht daudsfreis israhdās par labako lihdsekli raksturot — attehtlot kahdas personas domas. Ir laudis, kuru eefšhejos pahrdšhwosjumus nekrahda ne waibsti, nedf runa. Winu garigo buhtni wislabak war tehlot, parahdot winu domu pasauli. No šchim

domām daudsfreis noprotam ari ūcho fauūchu juhtu pahrdūhwojumus, jo ari zilweku ūpreedumi mainās sem juhtu eeūpaida. Tas ūewiūūki ūihmejas uū zilweka ūpreedumeem par kaħdas parahdibas weħrtibu. Tā dūihwiba, miħlestiba, draudūiba un t. t. daudsfreis war iūliūtees mums weħrtigas, zitreis, maindtees juhtām, praħts peerahda to ne- weħrtibu. Easot ūchaħdu ūazerejumu, mums jausūtaħda ĵautajums: kā waħadūeja ĵustees, ko waħadūeja buħt pahrzeetufcham taħdam zilwekam, kurfch, peem., tur dūihwi tiū maūweħrtigu?

Talab domu jeb intelektuālā dūejā atrodam briħūūam maū waj pawiūam nemaū tehlojoūcho liħdūektu, kā peem. Ķauūta waj Ķam- leta monologōs, daudūōs PuūūkĶina un Raiņa dūejolōs un t. t..

4) Pahrspreedofchā dūeja iūpausch taħdas aūūinas, ūas naw logiū- kās (diūkurfūwās) domaschanas zekā ūaūneedsamas, waj peerahdamas.

Intujitiwi dūejneeka garā rodas kaħds plaūūūs parahdibu apweenojums, ko wiuūch pahrlēezinoūchā weidā war iūpaus, pee kam tomehr logiūū, ūinatniūūo peerahdijumu winam truħūūt. Taħdi ir, peem. Raiņa ūazerejums „Pahrwarigais“ par gribas briħwibas ūaūkanofchanu ar zehlonibas iūkumu, Poruūa „Nebijufchais un diwi weentufi“ — par etiūkā un eūetiūkā idealu neūaweenojamibu un 3..

5) Ķlesnā dūejneeks beū kaħdeem logiūūeem peerahdijumeem war pahrlēezinat laūtājus par kaħdas domas pareiūibu; ūinatniūūee peerahdijumi kā nogurdinoūūi ūiħūi winam iūūeekas newaħadūigi, peem. ūeiūena „Duiūens un oliņa“ — par iūchaūluma weħrtibu.

Tā kā galwenais pahrspreedofchās dūejas temats ir ari juħtas (intelektuālās), tad daūūi wiņu peeūūaita liriūai ar noūaukumu apzereū liriūa.

To pahrspreedofchās (intelektuālās) dūejas daūu, kura ūneeds kaħdu domu iūwedumu par praūtiūūo dūihwi, ūauz par **didaktiūūo** dūeju.

Pahrspreedofchās dūejas robeūūas pēeet tuwu daūūeem a praū- ūtoūchās dūejas weideem, peemehram o dām, kuras iūteiz aiūgrahbtibu par kaħdu pateeiūibu, kā ari weħūtoūchās, peem. ūabulai, kuras pamahziba (morale) plaūūa un weħūtījums iħūs.

Dee pahrspreedofchās dūejas ĵapeeūūaita 1) teizēeni, 2) pamahzibas, 3) ūentenzes, 4) uūraūūti un 5) ūilosoūiūka dūeja.

§ 78. Seizeeni.

I. **Varuna** ir teizeens, kurfch alegoriūkā weidā iūūaūa kaħdu nowehrojumu no praūtiūkās dūihwes,

peem., „Sifnu aisdod, luhku atdod.“ Te ar sifnu domata freetna, laba manta, ar luhku — mahswehrtiga. Isteikts nowehrojums, ka daudsreis, ja otram ispalihds ar wehrtigu leetu, atpakaf dabuj neezigu. „Neluhko wihru pehz zepures.“ Te isteikta pamahziba, ka pehz ahreenes (uswalka un t. t.) ir aplam spreest par kahda zilweka wehrtibu. Dauds parunas zehluschs firmā fenatnē un peeder pee tautas gara mantām. Tās agraf bijuschas kahdā teikā waj pasafā, bet wehlfaf sahktas leetot atsewischki. Zitas arī fazeretas atsewischki. Winām beeschi ween ir ritmischi pluhstoschs stils: „Sif|sif | aisdod|, luhkū | atdod|.“

II. **Aforismā** ir teizeens, kurfch dsejischi issafa kahdu wispahrigu spreedumu. Aforischi daschreis teef leetoti kà dasas leelafds fazerejumds. Peem. „Waidelotē“ Aspasijsa safa: „Mihlestiba ir selta tilts starp debesi un semi.“ Kà tilts weeno diwus schkirtus kraustus, tã zilweka dwehsele ar mihlestibu war fasneegt debesis — swehtlaimibas stahwofli. „Bagatiba ir tas pats, kas sahlsch uhdens: jo wairaf to dser, jo wairaf flahpst“ (Schopenhauers). „Tehwseme un brihwiba — wiswehtakee dahrgumi wirs semes“ (Kronwalds). Muhfu eewehrojamafee aforischi rakstneeki ir Kaudsites un Roberts Sterns.

§ 79. Pamahziba.

Par pamahzibu war saukt dsejolu, kurfch isteiz dsejischi spreedumu par kahdas zilweku darbibas waj ihpafchibas tikumischo wehrtibu. Winas noluhfs tãtad tas pats, kas fabulai, tikaf te naw wehstijuma — ir tã sauktã fabulas morale ween, peem. „Waj taws muhschs kam leeti der“... Un ja wehstijums ir, tad tas naw kà wewels zaur wisu fabulu ejoschs notifikums, bet kà peemehrs. J. Allunana „Newis flinkojot“ rahda, ka tautas gods naw radams ar to, ka winas lozekli sawus maswehrtigos panahfunus iskleeds par ko leelu („Bet kas leelidamees“...), bet ar nopeetnu darbu, isglihtibu („Newis flinkojot“...). Wehstijums ir beidsamã pantã par zilweku, kas wed pelawas pahrdot, tã usleelidams; tas atgahdina fabulu, bet pahrsvars te tatschu pahrspreedumam.

§ 80. Sentenze.

Sentenze ir neleels dsejols, kurfch isteiz kahdu wispahrigu domu par preekschmetu, kam plafchafa interese.

Tatad ta ir tas pats, kas aforisms, tikai atšķiras no tā ar savu plašumu. Tapat kā šīs, sentenze beeschi fastopama kā leelaku šazerejumu dāta. „Sidraba šķidrāta” ir wairakas taħdas sentenzes, peem.:

Muhscha gaisma tam tif mirds,
Kam no dšihwes šķirta šrds.
Deewu uguņi tam kwehlot,
Dšihwi nedšihwot, bet tehlot.

Te isteikta atšina, ka muhschigā patešiba fašneedsama tikai tam, kas nostahjas kā objektiws dšihwes wehrotajs, newis kā subjektiwis tās jutejs.

„Waidelotē” ir šekšča sentenze:

Kas aissfahrt zilwekam drihšt dšihwibu,
Tas paščas dabas dšihwā foktu spēhlē
Ur nefaunigū roku grahbj un šarauj
Tās selta stihgas, jo ikfats zilweks
— Tas neezigatats pat — ir brihnumdarbs!

Šči sentenze isteiz domas, ka neweenam zilwekam naw tešiba peespreest otram nahwes šodu, waj to nokaut beš kaħda likumiga taišnibas eemesla.

Kaina „Dusidealistā” ir sentenze „Augstākā ideja.” Daščām tautas dšeesmām pilnigs sentenzes raksturs, peem.:

Waj tif ween šaule špihd,
Kā pa logu istabā!
Waj tif ween labu šausču,
Kā šudraba walfataju?

Te isteiktas domas, ka tikumigi, kreetni zilweki fastopami arī un wiswairaf šarp nabadšigeem.

§ 81. Ušraksti.

I. **Epigrama.** Par epigramām šauza grieķi ihšus ušrakstus uš daščadeem preeššmeteem, kas nodereja kā kaħda atgadijuma peeminas. Taħdi ušraksti bij uš deewnameem dahwinateem traufkeem, eenaidneekam atnemtām ušwaras šihmēm un t. t. Wehlaš epigramas nošhme pahrgrosijusees. Tagad ta isteiz ihši šanemtū (palaiškam diwās waj iščetrās rindās) špreedumu ar satirisku nošrašū par kaħdu peršonu waj wispahrigu parah-

dibu. Beeschi epigramma ir isteikta wehstijuma weidā (Pluhdona „Man sinams warens patriots“); tatschu te galwenais ir wispahrigais spreedums, ko no sinamā notikuma war atwasinat. Epigramā palaikam isteikts ihgnums waj smeekli par nekreetnibām waj muklibām; tad šchis dsejas weids tuwojas aprakstofchaj dsejai — lirikai, tas ir satirai; peem. Pluhdona „Uj darbu latweem nefas prahts“. Labafais latweeschu epigramu rakstneeks ir Swahrguku Edwards; bes tam peeminams Dselskalnu Karlis.

II. **Epitafija** ir dsejisks kapa usraksts. Ta war buht teizeena waj dsejola weidā. Wina atschekras no kahda zita didaktiskās dsejas weida til tadehl, ka ta runā par dsihwibu waj nahwi, to nosihmi un gala mehrti. „Es biju, kas tu esi; tu buhfi, kas es esmu“, šaka kahda epitafija: apraktais atgahdina tam dsihwām, kas pee kapa peenahzis, ka ari winsch reis ir bijis tahds pats — dsihws, juhtofchs, fewi apsinofchs; bet lai neaismirst, ka ari usraksta lasitajs buhs reis — ka apraktais. Slawenā italeeschu glesnotaja Rafeela (1483. g. — 1520. g.) kapa usraksts škan: „Sche gul Rafeelis; tas, kuram dsihwojot dabas mahte bijās, ka tiks uswareta, un kuram mirstot wina bijās, ka winai paschaj buhs jamirst“.

Latweeschu epitafija:

Tew, kalna dehls (t. i. akmens), es atstahju,
 Kai manu mihlo fargatu.
 Un kad tu buhfi drupās iris,
 No winas truhdeem kaps buhs brihws:
 Jau dsihwes kalnā kahpj, kas miris,
 Wehl nahwes lejā flihd, kas dsihws.

U. Br.

§ 82. Filosofiska dseja.

Šchā war šaukt dsejisks fazerejumus, kuri isteiz autora pahrelezibu par wisplafchakeem parahdibu apweenojumeem. Winās tātad isteikta dsejisķā weidā kahda intujitiwi ustwerta wispahrzilweziķa pateesiba, dsejneeka atsihščanas augstakais isnahkums; to pahrelezinoschais spehks nepastahw logiskā peerahdijumā, bet eedwefmā un sihmigōs tehlos. — Te ari nomanamas autora juhtas, kuras raduschās par apdsejojamo domajot. Tā šchis fazerejuma weids tuwojas lirikai (odai,

elegijai). Sawa domu wisaptweroschà plaschuma deht šhis ir augstais intelektuālās dsejas weids.

Par paraugu war deret Poruka „Nebijuschais un diwi weentuki“, kur sem diweem weentuseem domati laba un šauna apweenojumi Deewa un Sahšana tehlu weidā. Jfkatrā no teem dsejneeks atrod estetisku peewilzigumu, tatschu ša tikumiski pretstati tee prasa. Iai tas, kas weenu atšihst par pilnibu, otru noleegtu. Dsejneeks isteiz ilgas pehz Nebijuschā, tas ir tehla, kurā estetiski pozitīwais (daitais) nebuhtu pretrunā ar etiski negatīwo (šauno). Uzim redsot, dsejneeka šlumjas par Nebijuschā neesamibu rodas no ta, ka dsejneeks weenā un tai pašā laifā leeto diwejadas mehraulšas : estetisko un etisko.

Raina filosofiskais dsejojums „Dahrwarigais“ mehgina no škaidrot pretrunu starp zilweka gribas brihwibu un zehlonibas likumu, pehz kura šchahda gribas brihwiba naw eespehjama.

Nizšhes šazerejumu wirkne „Tā runaja Saratuštra“ šo tulkojis Pluhdonis, šastahw no filosofiskās dsejas paraugeem.

Mušu walodā filosofiski dsejiskus šazerejumus šneeguschī Weidenbaums, Rainis, Poruks, W. Eglite, A. Eršs, Wirša, Sudrabšalns, Apfesdehšs un ziti.

Grahmatas.

Neusrahdidams daudzās parastā tipa šķoļu grahmatas freemu, wahžu un pa daļai latw. walodās, fā ari atfewiškfus rakstus ščurnalōs un krahjumōs, nedš ari wispahrigās rakstneezibas wehštures, estetikas un enžiflopedijas grahmatas, kas šneeguščas man aisrahdijumus, peewedu tiš galwenos darbus, furus pahrdomajot esmu ščini grahmatā isteiktos špreedumus nodibinajis. Rakstneezibas teorijas plašča bibliografija atrodama šče minētā Ščulgowšča grahmatā.

1. Аристотель. Объ искусствѣ поэзиі. Греческій текстъ съ переводомъ и объясненіями Влад. Аппельрота. Москва 1893; 97 lappuses.

Ari šča darba wahžiflais tulkojums, fewiškfi pašlaidrojumi:

Aristoteles. Die Poetik. Übersetzt und erläutert von H. Stich. Leipzig. 101 lappuse.

2. С. Шевыревъ. Теорія поэзиі въ историческомъ развитіи у древнихъ и новыхъ народовъ. Изд. 2-ое, СПБ. 1887. 271 lappuse.

3. Вл. Плотниковъ. Основные принципы научной теоріи литературы. Воронежъ 1888. 89 lappuses.

4. И. Лысковъ. Теорія словесности въ связи съ данными языковѣднїи и психологіи. Общїй курсъ. Москва 1914. 418 lapp.

5. А. Шалыгинъ. Дополнительный курсъ теоріи словесности. Очерки и разборы произведенїй всемірной литературы. СПБ. 1910. 390 lappuses.

6. Н. Шутьковскїй. Теорія и практика поэтического творчества. Техническія начала стихосложенїя. СПБ. и Москва. 522 lappuses.

7. Вопросы теоріи и психологіи творчества, т. I. изд. 2. Харьковъ 1911. 432 lappuses — ščlšafi arzerejumi par daščadeem jautajumeem.

8. То-же, томъ II, вып. I. 340 lappufes.

К. Тиандеръ. Синкретизмъ и дифференціація поэтиче-
скихъ видовъ.

„ Отъ Софокла до Ибесна.

„ Народно-эпическое творчество и поэты-
художникъ.

„ Морфология романа.

О. Карташевъ. Лирическая поэзія.

9. То-же, т. III. Харьковъ 1911. 255 lappufes.

К. Тиандеръ. Очеркъ истории театра въ западной Ев-
ропѣ и Россіи.

10. То-же, томъ V. Харьковъ 1914. 563 lappufes.

1. Теорія творчества,

2. Мифотворчество —

dasçadu autoru raştii par şeem temateem.

11. А. Евлаховъ. Введение въ философію художествен-
наго творчества. Опытъ историко-литературной методологии.
Томъ I: Методология и наука. Онтогенетическій анализъ. Вар-
шава 1910. 539 lappufes.

12. Его-же. То-же. Томъ II: Методы ненаучные: этический
методъ; публицистическій методъ. Варшава 1912. 604 lappufes.

13. Его-же. Реализмъ или пререализмъ? Очерки по теоріи
художественнаго творчества. Т. I: искусство какъ незаинтересо-
ванность; искусство какъ форма. Варшава 1914. 492 lappufes.

14. Dr. O. Hinrichsen. Sexualität und Dichtung. Ein
Beitrag zur Psychologie des Dichters. Wiesbaden 1912. 81 lappufe.

15. E. Elster. Prinzipien der Litteraturwissenschaft. II.
Band. Stilistik. Halle 1911.

Şça şazerejuma freewişlais paŗstrahđajums :

О. Бургартъ. Новые горизонты въ области изслѣдованія
поэтического стиля. Кіевъ 1915. 64 lappufes.

16. M. Burkhards. Teatris. Tulkojis A. Buhmanis.
Peterburgā. 102 lappufes.

Saturš.

Lappuses.

Preekšwahrdš	3
------------------------	---

Kompositiſka.

§ 1. Eedaliſjums	7
----------------------------	---

I. Tematš.

§ 2. Temata apšibmeſjums	8
§ 3. Galwenāš tematu atššriſibas	9
§ 4. Aprakšts	10
§ 5. Weštijums	11
§ 6. Pahšpreedums	12

II. Saturš.

§ 7. Satura weela	15
§ 8. Weelas pahrweidoššana	17

A. Apweenoššana.

§ 9. Galwenāš satura atššriſibas	19
§ 10. Abštrakcija un ſtiliſtacija	21
§ 11. Pateeſģums un datums	23
§ 12. Dšeja tā mahtšļa	25
§ 13. Proša un poeſija	26
§ 14. Apweenojuma ahrejā forma	27
§ 15. Saka weeniba	29
§ 16. Saka weenibas truhtums	32
§ 17. Sarindoſjums un farešģstijums	34
§ 18. Liktenis un likums	36
§ 19. Notrahtas weeniba	39
§ 20. Notrahtas weenibas truhtums	42
§ 21. Samehra weeniba	43
§ 22. Samehra weenibas truhtums	45

B. Noštaidroššana.

§ 23. Eedaliſjums	48
§ 24. Dšeja un ihteniba	49
§ 25. Dšeja un ſinatne	50
§ 26. Dšeja un mits	53
§ 27. Dšeja un tikumiba	55
§ 28. Dšeja un awiſģneeziba	56
§ 29. Dšeja un zitas mahtšļas	57

III. Domgaita.

§ 30. Eedaliſjums	62
§ 31. Datu wairums	62
§ 32. Datu ſamehrs	64
§ 33. Datu ſakars	65

Uobeigums.

§ 34. Kompoſitiſka analiſe	69
--------------------------------------	----

Sistematika.

§ 35.	Cedallijums	73
-------	-----------------------	----

I. Profa.

A. Apraksti.

36.	Cedallijums	74
37.	Weentahrschs apraksts	74
38.	Želojuma apraksts	75
39.	Raksturojums	77

B. Vebstijumi.

40.	Cedallijums	79
41.	Loika grahmata	79
42.	Websturisks pefshmes	82
43.	Dshwes apraksts	83
44.	Websture	85

C. Bahrspreedumi.

45.	Cedallijums	88
46.	Apzerejums	88
47.	Sinisks kurfs	90
48.	Silofosiskas sistemas isirsajums	92
49.	Kritika	92
50.	Dairuna	94

II. Voefija.

A. Apraksti.

51.	Cedallijums	98
52.	Cehlojums	98
53.	Raksturojums	101
54.	Mihklas	103
55.	Kritika	105
56.	Oda	106
57.	Elegija	110
58.	Satira	111
59.	Dseefma	113

B. Vebstijumi.

§ 60.	Cedallijums	116
-------	-----------------------	-----

1. Episka dseija.

61.	Teifa	117
62.	Pafafa	119
63.	Fabula	122
64.	Legenda	124
65.	Balade	125
66.	Romanze	126
67.	Juile	127
68.	Poema	128
69.	Romans	135
70.	Uowele	142
71.	Stahpis	143

2. Dramatiskā dzeja.

§§	72.	Wisparīgas eesībmes	144
§§	73.	Attihstība	149
§§	74.	Tragedija	155
§§	75.	Komedija	157
§§	76.	Drama	160

C. Bahrspreedumi.

§§	77.	Atšķirības un eedalījums	163	
§§	78.	Teizeeni	165	
§§	79.	Pamāzība	166	
§§	80.	Sentenze	166	
§§	81.	Uzraksti	167	
●	§§	82.	Filosofiska dzeja	168

Aobeigums.

§§	83.	Eedalījuma sākuru izšķēšanās	170
§§	84.	Sistemātiska analīze	170
		Grahmatas	172
		Saturs	174

L3233

Schriftliche „Skala“ Aufgaben

A. Die folgenden Aufgaben:

- 1) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 2) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 3) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 4) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 5) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 6) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 7) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 8) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 9) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 10) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 11) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 12) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.

B. Die folgenden Aufgaben:

- 1) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 2) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 3) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 4) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.

Es werden hier 100000 Kugeln in 100000 Kasten gegeben.
 Die Aufgaben sind in 100000 Kasten gegeben.
 Die Aufgaben sind in 100000 Kasten gegeben.

C. Schriftliche Aufgaben

Die folgenden Aufgaben:

- 1) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 2) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 3) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 4) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 5) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 6) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 7) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 8) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 9) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 10) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 11) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.
- 12) Ein Kasten enthält 100000 Kugeln.

Sabeedribas „Skolas“ apgahds.

A. Mahzibas grahmatas:

- 1) E. Aulsejs Algebras usdewumu krašjums I.
- 2) " " " " " II.
- 3) A. Bratšcs Rakstneezibas teorija I.
- 4) " " " " " II.
- 5) H. un J. Sarini Wahju wal. mahz. grahm. I. ispahrd.
- 6) H. un J. Sarini Wahju wal. mahz. grahm. II.
- 7) " " " " " Wahju walodas gramatika.
- 8) T. Seiferts Kuhfu dsmtene. Otrs isdew.
- 9) " " " " " Jhfa Latwijas wehsture.
- 10) A. Balodis un Broka Geografijas kurfs. Australija, Afrika, Amerika un Asija.
- 11) A. Balodis un D. Soste Ciropas geografijas kurfs.

Dabas sinatniskā biblioteka.

- 1) A. Balodis Materiali Latwijas seedu kalendaram.
- 2) J. Bizky Dabas-sinatniski tehlojumi.
- 3) " " " " " Latwijas angu noteizejs I.
- 4) " " " " " " II.

Sabeedriba lihds ar scho greeschas pee god. autora kungeem ar usajinajumu, eesneegt winai manuskriptus apgahdaschanat. Manuskripti lihds ar atskhm. honoraru eesuhantim sabeedribas „Skolas“ darbwedim G. Jehpem, Jehsis.

G. Jehpes apgahds, Jehsis.

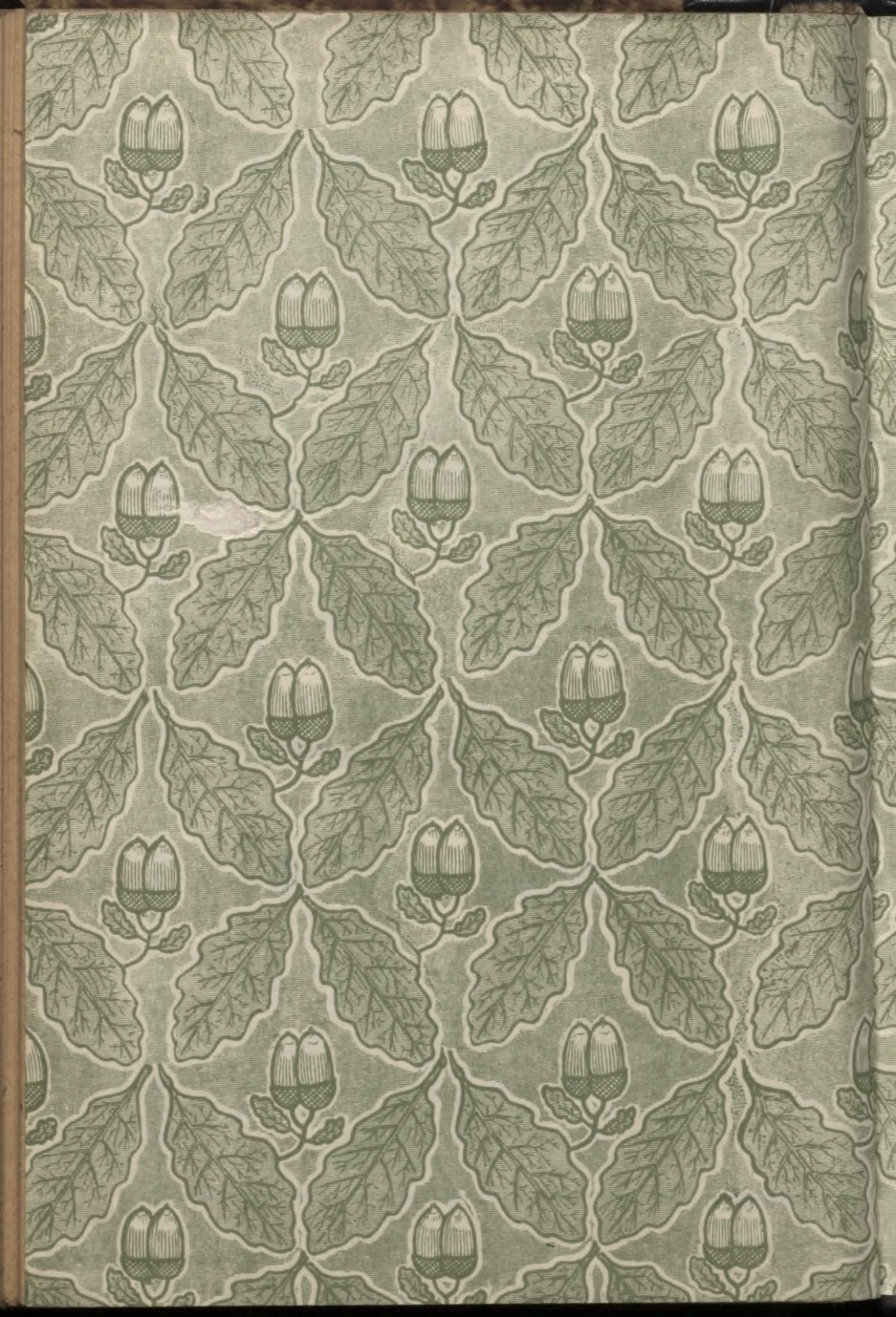
Mahzibas grahmatas:

- 1) M. Soste Geometrija pamatskolam.
- 2) M. Soste Geometrija widuskolam.
(atrodas drukā un drihsumā isnahfs.)
- 3) K. Bormans Seme. chrestomatiska geografija.
- 4) K. Ushmans Psihologijas pamatjantajumi.
- 5) J. Osols Mišklu, pasaku un dseju abbeze. Otrs isdew.
- 6) Augusts Bratšcs Jhfa rakstneezibas mahziba.
(atrodas drukā un drihsumā isnahfs.)
- 7) Я. Рукисъ Письменные упражненія.

23233

95

[2.]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304029834

